

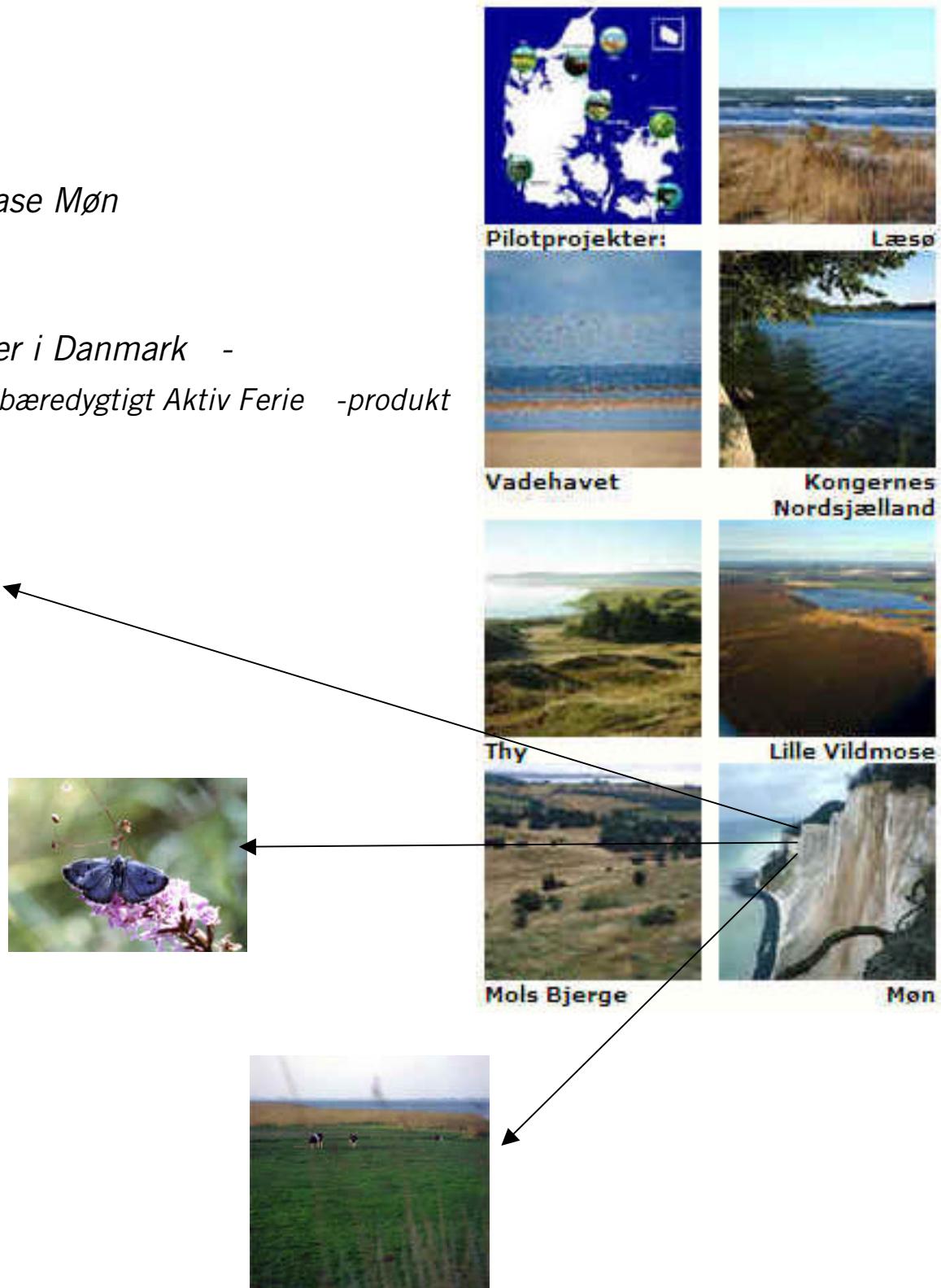
RAPPORT

over

for-projekt Case Møn

til

*Nationalparker i Danmark -
udvikling af et bæredygtigt Aktiv Ferie -produkt*

*Center for Regional og Turismeforskning
Center for Skov, Landskab og Planlægning, KVL
Danmarks Turistråd*

Maj 2004

INDHOLDSFORTEGNELSE

Indledning	4
Baggrunden for projektet	4
Projektets formål	4
Projektets metode, definitioner og deltagere	5
SAMMENFATNING	7
HVAD ER EN NATIONALPARK?	9
Miljøministerens udmeldinger og mål med pilotprojekterne	9
Udenlandske erfaringer og definitioner	9
Nationalparkbegrebet og kategorier af beskyttede naturområder.....	9
Metoder til fremme af bæredygtig turisme og integrerede turismestrategier	10
Kvalitetskrav og kvalitetssikring.....	11
Konklusioner	11
PILOTPROJEKTERNE	12
Hvad er pilotprojekternes opgave?	12
Erfaringer fra pilotprojekterne med fokus på Møn	13
Turismen på Møn i korte træk	13
Sådan ser pilotprojekt Nationalpark Møn processen	16
Sådan arbejder pilotprojekt Nationalpark Møn med afgrænsning og indhold	17
Sådan arbejder de øvrige pilotprojekter med turisme.....	19
Konklusioner	25
Pilotprojekterne har organisatoriske fællestræk, men arbejder forskelligt.....	25
Pilotprojekterne har alle turisme på dagsordenen, men behandler og vægter emnet forskelligt.....	26
Meget få turismevirksomheder er direkte involveret	27
Der er behov for viden, værktøjer og metoder i arbejdet med turisme.....	27
DET TURISMEMÆSSIGE UDVIKLINGSPOTENTIALE	28
Indledning	28
Mulige scenarier	29
Brugen af scenarieværksteder	30
TEMAER OG ANALYSEOMRÅDER IFT. PILOTPROJEKTERNE OG TURISME	31
Basis-registreringer af turisme	31
Tilgængelighed	31
Turismens infrastruktur.....	32
Planlægning for turisme.....	33
Indikatorer for turisme	33
Kommerciel bæredygtighed	34
Markedsanalyser	34
Lokaløkonomiske effekter	34
Kunde- og tilfredshedsanalyser	35
Konkrete turismetiltag	35
Identitetsskabelse og branding	36
Service- og kvalitetskoncepter	36
Social bæredygtighed	37
Turismens påvirkning af lokalbefolkningen	37
Borgerinddragelse	37
Samarbejde og konfliktløsning mellem interesser	38
Lokal identitet i nationalparkudviklingen	39
Miljømæssige bæredygtighed	40
Naturværdier	40
Formidling til turister i nationalparken	41
Grønne turismetiltag	42
Besøgsmønstre og naturforvaltning	43
Konklusion	43

KONKLUSIONER, herunder skitse til et hovedprojekt	44
Konklusioner	44
Forslag til hovedprojekt	45
KILDER	46
BILAG	47
Bilag 1.	47
TOURISM DEVELOPMENT IN NATIONAL PARKS AND PROTECTED AREAS - CASE STUDIES FROM AROUND EUROPE	47
Introduction.....	47
Protected Nature and Cultural Heritage Areas in Europe.....	47
CASE STUDY I: KUUSAMO, FINLAND	48
CASE STUDY II: PAYS CATHARE (FRANCE).....	50
GOOD PRACTICE IN ACTION	51
EXAMPLES OF GOOD PRACTICE IN ACTION.....	53
INTEGRATED QUALITY MANAGEMENT.....	57
RURAL TOURISM IN EUROPE AND IQM	61
THE CASE STUDIES	62
CONCLUSION	64
BIBLIOGRAPHY.....	64

INDLEDNING

Baggrunden for projektet

Miljøministeren søsatte i april 2003 det nationale pilotprojekt om udvikling af nationalparker i Danmark med udpegningen af Møn, Mols Bjerge og Lille Vildmose som de første tre pilotprojekter. Siden er yderligere fire pilotprojekter løbende kommet til, og den 17. februar 2004 var det samlede hold af i alt syv pilotprojekter samt den nationale følgegruppe til pilotprojektet endeligt på plads. På pressemødet den 17. februar udtalte Miljøministeren, at "Hovedformålet med nationalparker i Danmark må være at styrke naturværdierne i nogle områder, der er af uomtvistelig national og international betydning, at forbedre de rekreative udfoldelsesmuligheder og sikre de kulturhistoriske værdier. Etablering af en nationalpark vil utvivlsomt skabe nye muligheder for lokalsamfundet. Det vil skabe en øget opmærksomhed om hele egnen og øge interessen for både turisme og bosætning. Al erfaring viser, at det vil sætte sit præg på egnens udvikling."

Undersøgelser fra Danmarks Turistråd viser, at naturen er det væsentligste pull-motiv for udenlandske turister, der besøger Danmark. Det pull-motiv kan nationalparkerne som et samlet symbol på Danmarks natur være med til at forstærke. Naturen er dog ikke bare en kulisse for turisterne. Tyske og danske børnefamilier vil f.eks. gerne bruge den til fælles oplevelser og aktiviteter.

Der registreres også en vækst i temaferie og aktiv ferie. Folk vil gerne dyrke deres interesser og livsstil i ferien og rejser hyppigere og hyppigere, men også kortere tid ad gangen. Der er skarp konkurrence om forbrugernes knappe fritid, og derfor er det vigtigt at kunne tilbyde temaferie- og aktiv ferie-produkter.

Etableringen af nationalparker i Danmark repræsenterer grundlæggende tre turismeudviklingsmuligheder:

- Nationalparkerne som symboler på Danmarks natur i form af områder med en høj beskyttelsesgrad, der kun i begrænset omfang giver mulighed for udvikling af nye rekreative oplevelsesmuligheder, men som ikke desto mindre virker som trækplaster for turister til nationalparkens opland.
- Nationalparkerne som unikke naturområder, der med et udbud af rekreative muligheder og naturoplevelser af højeste kvalitet er et yderligere tilbud om aktiviteter og oplevelser for f.eks. børnefamilier på kystferie i Danmark.
- Nationalparkerne som unikke naturområder, der med et udbud af rekreative muligheder og naturoplevelser af højeste kvalitet danner grundlag for målrettede aktiv ferie- og temaferie-produkter.

Projektets formål

Dette for-projekt er blevet til for at sikre, at det unikke eksperiment, som pilotprojekterne repræsenterer, ikke kommer til at forløbe ubemærket af dansk turisme. Projektets forslagsstillere er af den opfattelse, at pilotprojekterne kan bidrage til en yderligere udvikling af bæredygtig naturbaseret turisme i Danmark, ikke blot gennem kvalitetsudvikling af formidling og oplevelser, men også gennem innovation af naturbaserede aktiv ferie- og temaferie-produkter. Samtidig mener forslagsstillerne, at pilotprojekterne, der også er egentlige udviklingsprojekter, ville have stor glæde af at få tilført viden og erfaringer både fra de øvrige pilotprojekter og fra udlandet. Sidst men ikke mindst vil det være væsentligt for en realisering af det turismemæssige udviklingspotentiale forbundet med nationalparker i Danmark, at det lokale turismeerhverv engagerer sig i nationalparkprojektet. Hvordan det kan ske og sker i realiteten er også væsentligt at få belyst.

For-projektet *Case Møn til Nationalparker i Danmark – udvikling af et bæredygtigt Aktiv Ferie-produkt* har haft til formål med udgangspunkt i pilotprojekt Nationalpark Møn at skabe et grundlag for:

- En systematisk opsamling, formidling og deling af viden og erfaringer vedrørende udvikling af bæredygtig naturbaseret oplevelsesturisme
- Identifikation af grundlæggende modeller og koncepter for bæredygtig naturbaseret oplevelsesturisme i de eventuelt kommende nationalparker i Danmark.

PROJEKTETS METODE, DEFINITIONER OG DELTA GERE

Metode

Der har i projektet været arbejdet på følgende måde:

1. Indledningsvis er der opstilling af en række generelle overvejelser omkring det turismemæssige udviklingspotentiale forbundet med etableringen af nationalparker i Danmark, herunder formulering af tre mulige scenarier for turismeudviklingen med Møn som eksempel.

2. Pilotprojekt Nationalpark Møn er blevet analyseret med hensyn til:

Det igangværende arbejde med at definere afgrænsning og indhold af nationalparken, specielt i forhold til turismen.

Håndteringen i pilotprojektet og på Møn generelt af en række relevante problemstillinger i forhold til planlægning, etablering og drift af en eventuel nationalpark på Møn.

3. De øvrige pilotprojekter er blevet analyseret oversigtligt med hensyn til turismens rolle og behandling i pilotprojektet.

4. Der er indsamlet erfaringer fra udlandet med nationalparker/naturområder og turismeudvikling.

5. For-projektets resultater og perspektiverne for et hovedprojekt er formidlet til de igangværende pilotprojekter og repræsentanter for turismehervervet i pilotprojektområderne.

For-projektet har haft Nationalpark Møn som case. Møn er udvalgt, da Møn udgør en populær turismedestination for naturinteresserede turister og er frontløber blandt pilotprojekterne.

Analyserne angående Møn er foretaget på baggrund af eksisterende undersøgelser og redegørelser samt møder med aktørerne på Møn, herunder Arbejdsgruppen for Friluftsliv og Turisme og turismevirksomheder på Møn samt enkelte individuelle interview.

De oversigtlige analyser af de øvrige pilotprojekter er foretaget på baggrund af offentligt tilgængeligt materiale på henholdsvis Skov- og Naturstyrelsens hjemmeside og pilotprojekternes egne hjemmesider.

Opsamlingen af erfaringer fra udlandet er udarbejdet på baggrund af et litteraturstudie.

Formidling af for-projektets resultater samt perspektiverne for et hovedprojekt sker dels gennem offentliggørelse af denne rapport, samt en workshop udelukkende om friluftsliv og turisme og for nøglepersoner fra pilotprojekterne og Den Nationale Følgegruppe. Workshoppen afholdes af Den Nationale Følgegruppe og arrangeres i samarbejde med Skov- og Naturstyrelsen.

Definitioner

Indenfor og udenfor nationalparken: Da nationalparkbegrebet endnu ikke er defineret i Danmark, men netop er det pilotprojekterne skal bidrage til, skelner dette projekt ikke som udgangspunkt mellem indenfor og udenfor nationalparken. Turismen vil sandsynligvis have en stor del af sine faciliteter og services placeret i oplandet udenfor den egentlige nationalpark. Derfor finder vi det vigtigt at tage hele oplandet med i analyserne uanset den endelige parkafgrænsning.

Turismen: Opfattes som såvel ferie- som erhvervsrejseaktivitet og både endags- og flerdagsophold. Definitionen omfatter på udbudssiden alle aktører, der i væsentlig grad leverer ydelser til turister og dermed såvel offentlige (f.eks. Statsskovdistriket) som private. Samlet set er der tale om aktører indenfor følgende fem A'er: "Access" (Afgang/tilgængelighed) - Transport til destinationen såvel som mulighederne for at booke en rejse dertil, "Attractions" (Attraktioner, såvel menneskeskabte som natur- og kulturattraktioner) - Dækker såvel naturattraktioner som "man-made" attraktioner og dermed både attraktioner, der er gratis og som opkræver entré, "Accommodation" (Overnatning), "Amenities" (Faciliteter) - Destinationens fysiske infrastruktur og faciliteter - oftest leveret af den offentlige sektor, f.eks. cykel- og vandrestier, toiletter, strande osv. "Ancillary services" (Supplerende ydelser) - restauranter, underholdning, butikker, information og transport på destinationen, hvis transport ikke er taget med under "Access".

Turister: Defineres i dette projekt som både ferie- og erhvervsturister og såvel endags- som flerdagsbesøgende. Borgere i de kommuner, der er med i det enkelte nationalpark pilotprojekt, på tur i området betragtes ikke som turister i dette projekt.

Aktiv/tema ferie: Med Aktiv Ferie skal forstås, at turisterne rejser for at udøve eller hygge sig med en eller flere af deres interesser under ferieopholdet. Aktiv Ferie betegnes internationalt "Special Interest Tourism", der defineres som tilvejebringelse af kundeorienterede fritids- og ferieoplevelser målrettet en gruppe af individer med interesse for specifikke aktiviteter. I Aktiv Ferie Alliancen forstås Aktiv/Tema Ferie som ferieophold, hvor ikke alene fysiske aktiviteter, men også specielle temaer, f.eks. gourmet og kultur, udgør et væsentligt rejsemotiv eller indhold i ferien (Simonsen, 2002).

Naturbaseret oplevelsesturisme: En særlig form for aktiv og/eller tema ferie, hvor naturen er grundlaget for feriens aktiviteter eller temaer. Naturbaseret oplevelsesturisme opdeles i typer alt efter i hvilken grad: Der er tale om organiserede eller uorganiserede aktiviteter, brugen af naturen er aktiv eller passiv og oplevelsen er betinget af, at man besidder en vis viden eller færdighed (Fitje 1996).

Innovation: OECD definerer i rapporten "Regulatory reforms and innovations" (OECD, 1996) innovation som "The search for, and the discovery, development, improvement, adoption and commercialization of new processes, new products, and new organizational structures and procedures." Produktudvikling forstås her som den proces, der fører til produktinnovation, dvs. lancering af ændrede eller nye produkter eller ydelser på markedet.

Deltagere

Pilotprojekt Nationalpark Møn	
<u>Friluftsliv og turisme interesserter:</u> Arbejdsgruppen for Friluftsliv og Turisme	V/ Erik Stricker, tovholder for arbejdsgruppen
<u>Private virksomheder:</u> Team Møn Feriehusudlejning	Erik Büchert
Camping Møns Klint	Ole Eskling
Præstekilde Hotel og Kro	Brian Brandt
Pension Elmehøj	Brit og Jonathan Olifent
DANHOSTEL Møns Klint	Rolf og Marianne Fribæk
Galleri Bakkelund	Erik Stricker
Videnmiljøer	
Forskningscentret for Skov & Landskab Hørsholm Kongevej 11, 2970 Hørsholm	Berit C. Kaae, seniorforsker
Center for Regional- og Turismeforskning Stenbrudsvej 55, 3730 Nexø	Lene Feldthus Andersen, konsulent Dimitri Ioannides, seniorforsker
Danmarks Turistråd Islands Brygge 43, 2300 København S	Niels-Henrik Larsen, chefkonsulent

SAMMENFATNING

I rapportens INDLEDNING redegøres der for baggrund og formål med projektet samt projektets metode og deltagere og visse begreber, der anvendes i rapporten.

Projektet er blevet til på baggrund af Miljøministerens udpegning af syv pilotprojekter i et nationalt nationalparkprojekt. Disse syv pilotprojekter skal tilvejebringe beslutningsgrundlaget for udformningen af den danske nationalparkmodel og udpegningen af de konkrete nationalparker i Danmark.

Udpegningen af nationalparker i Danmark repræsenterer et udviklingspotentiale for dansk turisme. Derfor er det vigtigt at følge pilotprojekterne og opsamle deres erfaringer, samtidig med at pilotprojekterne, de lokale turismevirksomheder og centrale aktører i dansk turisme beredes til, at der eventuelt kommer nationalparker i Danmark, så det udviklingspotentiale, de repræsenterer, også kan blive realiseret.

For-projektet, der beskrives i denne rapport, har haft Pilotprojekt Nationalpark Møn som case. Casen er analyseret mht., hvordan opgaven, stillet af Miljøministeren, søges løst, såvel som arbejdet med en række bæredygtig turisme-temaer. Derudover har for-projektet undersøgt de øvrige igangværende pilotprojekter mht. deres arbejde med turisme, og gennem et litteraturstudie af udenlandske erfaringer beskrives en række udenlandske eksempler på, hvordan man kan fremme bæredygtig turisme og kvalitetsturisme i naturområder og landdistrikter.

I HVAD ER EN NATIONALPARK? redegør rapporten for forskellige typer af beskyttede områder og opsamler litteraturstudiet af de udenlandske erfaringer og dets konklusionerne. Der findes flere gode initiativer og eksempler på systemer, der opstiller standarder og krav for og udpeger/certificerer naturparker i Europa med det formål at fremme kvalitet og bæredygtighed i turisme og friluftsliv. Et centralt tema i de udenlandske erfaringer er også vigtigheden af at etablere et samarbejde mellem myndigheder, turismehervervet og andre interesser om udvikling af fælles mål og strategier for turismeudviklingen i relation til nationalparkerne. Disse erfaringer kan være til stor inspiration og nytte i Danmark.

I afsnittet om PILOTPROJEKTERNE forklares det først og fremmest, hvad der er formålet med pilotprojekterne og deres opgave. Derefter analyseres Pilotprojekt Nationalpark Møn mht., hvordan denne opgave søges løst og hvordan det går med at løse den. Efterfølgende gennemgås de øvrige igangværende pilotprojekter, Læsø, Lille Vildmose, Mols Bjerge, Thy, Vadehavet og Kongernes Nordsjælland mht. turisme mål i visioner og planer samt turisme i pilotprojektets organisation. Det enkelte pilotprojekt beskrives også kort mht. områdets karakter og eksisterende turisme.

På baggrund af disse analyser og undersøgelser drages der til slut i afsnittet følgende konklusioner :

1. Pilotprojekterne har organisatoriske fællestræk, men arbejder forskelligt med turisme.
2. Pilotprojekterne har turisme på dagsordenen, men vægter og behandler emnet forskelligt.
3. Der er samlet set meget få turismevirksomheder involveret i pilotprojekterne.
4. Der er behov for viden, værktøjer og metoder til arbejdet med turisme i pilotprojekterne.

Disse konklusioner er inddraget i udformningen af hovedprojektet.

I afsnittet DET TURISMEMÆSSIGE UDVIKLINGSPOTENTIALE I NATIONALPARKER foreslås scenarieværksteder som en metode til udvikling af planer for turismen i pilotprojekterne. Med Pilotprojekt Nationalpark Møn som eksempel opstilles tre mulige scenarier til brug for sådan et scenarieværksted på Møn. Denne metode til systematisk og gennem en aktiv inddragelse af interesserne, at få beskrevet visioner, mål og planer for turismeudviklingen i en eventuel kommende nationalpark, foreslås formidlet til turismevirksomheder i pilotprojekterne og afprøvet i praksis i hovedprojektet.

I afsnittet TEMAER OG ANALYSEOMRÅDER IFT. PILOTPROJEKTERNE OG TURISME analyseres Pilotprojekt Nationalpark Møn i detaljer mht. arbejdet med en række temaer vedr. udvikling af bæredygtig turisme. Formålet med analysen er at indsamle viden om arbejdet med turisme på Møn, både i forbindelse med pilotprojektet og generelt, men også at afprøve analysemetoden til indsamling af eksempler på "best practise" såvel som potentielle faldgruber og problemer.

Analysen af temaerne på Møn viser, at pilotprojekterne undervejs i deres arbejde hører mange værdifulde erfaringer, at der i flere tilfælde er et godt grundlag at bygge videre på, men også en tendens til at starte forfra, til ikke at være fuldt ud opmærksom på eksisterende viden, såvel som forhåndenværende værktøjer og metoder til at tilvejebringe den viden, der skal til, for at kunne planlægge og træffe beslutning vedr. turismen. Opsamlingen af viden om turismen på Møn har også bidraget til at afprøve og justere temaerne, så de er mere tilpassede til at blive anvendt i hovedprojektets analyser af de øvrige pilotprojekter.

I rapportens sidste afsnit KONKLUSIONER, HERUNDER SKITSE TIL ET HOVEDPROJEKT sammenfattes konklusionerne fra de enkelte dele af rapporten og for-projektets analyser. I afsnittet beskrives også forslaget til hovedprojektets design, der baserer sig på resultaterne af for-projektet.

Hovedkonklusionerne er:

1. Pilotprojekterne har organisatoriske fællestræk, men arbejder forskelligt med turisme.
2. Pilotprojekterne har turisme på dagsordenen, men vægter og behandler emnet forskelligt.
3. Der er samlet set meget få turismevirksomheder involveret i pilotprojekterne.
4. Der er behov for viden, værktøjer og metoder til arbejdet med turisme i pilotprojekterne.
5. Der høstes værdifulde erfaringer i pilotprojekterne.

På denne baggrund foreslås et hovedprojekt, der har som overordnet formål at bidrage til en realisering af det aktiv og potentielle for en ny turismeudvikling, som de kommende nationalparker i Danmark repræsenterer. Herunder involvere lokale såvel som centrale turismeaktører og – virksomheder i at realisere mulige koncepter og modeller for bæredygtig naturbaseret aktiv og tema ferie.

For at opfylde dette formål, foreslås det at arbejde for følgende mål i hovedprojektet :

1. At give turismevirksomheder og andre turismeaktører i pilotprojekterne viden og redskaber til at undersøge grundlaget for, vurdere og træffe beslutning vedr. forslag til udvikling af turismen ifm. etablering af nationalparker.
2. At dokumentere og analysere, hvordan de forskellige pilotprojekter giber temaet turisme an i nationalparkprocessen og lave en erfearingsopsamling og formidling heraf.
3. At samle resultaterne af 1. og 2. i et idékatalog, der angiver konkrete modeller og retningslinjer for udvikling af turisme i kommende danske nationalparker og formidles til pilotprojekterne og turismevirksomheder undervejs.
4. At sprede den opsamlede viden og de høstede erfaringer gennem idékataloget til:
  - andre mulige nationalparkområder i Danmark,
  - danske destinationer der arbejder med naturbaseret oplevelsesturisme og
  - centrale aktører i dansk turisme, der kan være med til at udvikle en naturbaseret oplevelsesturisme, særegen for Danmark, men af international standard.
5. At levere anbefalinger til Miljøministeren og den Nationale Følgegruppe vedr. udviklingen af turisme i regi af de evt. kommende nationalparker i Danmark.

Hovedprojektet foreslås udformet som et konkret udviklingsprojekt, der følger to parallelle, men sammenhængende spor. Det første spor består på den ene side af bidrag til pilotprojekterne med relevant viden fra ind- og udland og forslag til arbejds metoder og på den anden side af en opsamling af erfaringer og gode eksempler fra praksis i de enkelte pilotprojekter og formidling af disse til de øvrige pilotprojekter. Det andet spor er en dialog og erfearingsudveksling med turismevirksomheder i pilotprojekterne. Gennem en række seminarer og workshops overføres væsentlig viden om nationalparker og turisme til virksomhederne samtidig med, at metoder, modeller og koncepter afprøves på dem. Deres feedback og erfaringer indgår også i idékataloget.

Hovedprojektet endelige output er idékataloget , der som nævnt har de igangværende pilotprojekter, turismevirksomheder i pilotprojektorråderne, andre fremtidige nationalparkområder i Danmark, øvrige destinationer der arbejder med naturbaseret oplevelsesturisme og centrale aktører, som Den Nationale Følgegruppe, nationale organisationer og sammenslutninger af turismevirksomheder, Skov- og Naturstyrelsen og ikke mindst, Miljøministeren som målgrupper.

Formidling af idékataloget vil ske både undervejs i projektet og ved projektets afslutning og ved hjælp af flere forskellige medier (arbejdsnotater og rapporter, website, konferencer og workshops).

HVAD ER EN NATIONALPARK?

Miljøministerens udmeldinger og mål med pilotprojekterne

Miljøministeren igangsatte i 2003 et udviklings- og pilotprojekt med det formål at undersøge mulighederne for etablering af nationalparker i Danmark. Etableringen af nationalparker i Danmark skal være med til at sikre naturen større udfoldelsesmuligheder, mens det samtidig understreges, at nationalparkerne skal kunne bidrage til den lokale udvikling, f.eks. gennem turisme.

Ministeren har efter ansøgning godkendt syv lokale pilotprojekter¹ i områder med store naturmæssige værdier og med betydelige potentialer for friluftsliv og turisme.

Formålet med pilotprojekterne er at udvikle erfaringer og modeller for den geografiske afgrænsning samt indholdet i eventuelt kommende danske nationalparker. Samtidig skal de grundlæggende vilkår og retningslinier for etablering og drift af nationalparker i Danmark afklares.

Miljøministeren har besluttet, at pilotprojekterne skal gennemføres som selvstændige projekter uden central styring og koordinering. Ministeren har ved flere lejligheder tilkendegivet, at pilotprojekterne og eventuelt kommende nationalparker skal etableres frivilligt og med lokal forankring. Ministeren har også udmeldt, at regeringen opfatter selve etableringen af nationalparker som en gradvis og langsigtet proces baseret på lokal dialog og samarbejde.

Det er målet, at de enkelte pilotprojekter skal være afsluttet og aflagt til ministeren i juli 2005, hvorefter ministeren vil træffe beslutning om den videre proces vedrørende en eventuel etablering af nationalparkerne.

Der er i februar 2004 nedsat en national følgegruppe, der især skal fungere som et rådgivende forum for ministeren vedrørende pilotprojekternes resultater og anbefalinger til den videre proces.

Udenlandske erfaringer og definitioner

Nationalparkbegrebet og kategorier af beskyttede naturområder

Nationalparker er et velkendt begreb i mange andre lande. Den første nationalpark menes at være Yosemite, der blev etableret i 1890 i USA. I de tidlige nationalparker var fokus primært på naturbeskyttelse, men i takt med nationalparkernes udbredelse, er der i stigende grad kommet opmærksomhed på, at der kan bo folk i og omkring nationalparker og på at parken tiltrækker turister og andre besøgende. Der er derfor kommet større fokus på også at inddrage sociale, kulturelle samt oplevelses- og formidlingsmæssig aspekter i nationalparkerne ud over selve naturbeskyttelsen.

Der findes mange forskellige typer af nationalparker og beskyttede områder. Alene i Europa findes der over 40.000 beskyttede områder, der varierer i beskyttelsesgrad fra helt lukkede beskyttelsesområder uden adgang til helt tilgængelige områder, der f.eks. er beskyttet ud fra deres bæredygtige anvendelse. International Union for the Conservation of Nature (IUCN) opdeler de beskyttede områder i seks overordnede typer: Kategori I: stærkt beskyttede naturreservater, kategori II: nationalparker, kategori III: naturmonumenter, kategori IV: habitat/områder for forvaltning af arter, kategori V: beskyttede landskaber/kystområder samt kategori VI: beskyttede resurseforvaltningsområder. Mange af områderne er ret små (1000 ha. eller mindre). Blandt områderne findes også omkring 15.000 områder (600.000 ha.), der betegnes som "Europas naturarvs kronjuveler", men mange af disse er meget sårbare og derfor ikke egnede til turismeudvikling. Andre mere robuste områder har oplevet store stigninger i besøgstal, bl.a. fordi turisme er vokset meget i Europa. Erfaringerne viser også, at selve etableringen af en nationalpark i sig selv har en stor tiltrækningskraft på turister i en region – også selv om de ikke besøger parken. En del steder er områder og småsamfund, der ligger lige op ad parken og dermed turiststrømmen, blevet til turistområder eller såkaldte "gateway communities". Ud over naturområder, har bl.a. UNESCO udpeget områder af særlig bevaringsværdi for kulturarven – bl.a. "World Heritage Areas", der også har stor interesse for turister.

¹ Møn, Mols Bjerge, Lille Vildmose, Læsø Thy, Kongernes Nordsjælland og Vadehavet

Metoder til frem me af bæredygtig turisme og integrerede turismestrategier

Erfaringer fra bl.a. udvikling af nationalparker i Finland viser vigtigheden af, at myndigheder og turismehervervet arbejder sammen om en fælles strategi for turismeudviklingen. Udarbejdelse af en fælles, sammenhængende beskyttelses- og turismestrategi fremhæves også som meget centralet af Europa-Kommissionen i dokumentet "Sustainable Tourism and Natura 2000". Dokumentet har også stor relevans for andre beskyttede områder end Natura 2000 områder. Europa-Kommissionen fremhæver især to initiativer som særligt relevante pga. deres sammenhængende strategier:

EUROPARC Federation (Federation of National and Nature Parks of Europe) har udarbejdet et "European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas" fra 1999, der blandt andet indeholder anvisninger på bæredygtig turismeudvikling og en metode til at forberede og implementere en bæredygtig turismestrategi. Charteret omfatter 5 hoved afsnit: 1) En række fælles principper for bæredygtig turisme i beskyttede områder. 2) Et afsnit om de beskyttede områder, der gør myndighederne ansvarlige for at definere en strategi for bæredygtig turismeudvikling og en handlingsplan i samarbejde med turismehervervet og den lokale befolkning. 3) Et afsnit for turismehervervet i det beskyttede område, der forpligtiger turismevirksomheder til at definere en strategi og præcis handlingsplan for, hvordan de forvalter deres aktiviteter på en bæredygtig måde. 4) Et afsnit for turoperatører og transportfirmaer, der tilskynder dem til at gennemføre deres aktiviteter på en bæredygtig måde. 5) Et afsnit for medierne, der giver anbefalinger til, hvordan de på en ansvarlig måde kan rapportere om aktiviteterne i et beskyttet område. En række europæiske nationalparker har underskrevet Charteret, og flere er nået gennem processen og er klar til evaluering. For eksempler på nationalparker i relation til dette Charter, se Bilag 1 med opsamling af udenlandske erfaringer bagest i denne rapport.

Et andet godt eksempel er "PAN Parks Principles and Criteria" udarbejdet af WWF i 1999. Dette er en opfølgning på IUCNs "Parks for life" initiativ fra 1992. Initiativet har som hovedformål at opnå sund økonomisk vækst i landlige områder i Europa og at se turisme i de beskyttede områder som en mulighed frem for en trussel. Dette skal bl.a. opnås gennem udvikling af partnerskaber med naturbeskyttelsesgrupper, rejsearrangører, erhvervslivet og andre interessegrupper på det lokale, nationale og internationale niveau. Hensigten er at etablere et europæisk netværk af velforvaltede større beskyttede områder, der kan opnå PAN Parks kvalitetsmærke. Initiativet indeholder de principper og kriterier, der skal opfyldes for en bæredygtig turismestrategi og for tildeling af logoet. PAN Parks initiativet omfatter bl.a. fremme af: 1) Et voksende netværk af velforvaltede større beskyttede områder i Europa. 2) Bæredygtig turismeudvikling i regioner og lokalsamfund omkring de beskyttede områder. 3) Ansvarlige naturbaserede oplevelser af høj kvalitet for besøgende og turister. 4) Skabelse af offentlig opmærksomhed, forståelse og støtte til naturbeskyttelse. 5) Skabelse af en bred politisk og økonomisk støtte til naturbeskyttelse på alle niveauer. For eksempler på PAN Parks nationalparker, se Bilag 1 med opsamling af udenlandske erfaringer bagest i denne rapport.

Begge initiativerne "PAN Parks Principles and Criteria" og "European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas" har en række fælles mål, og lægger stor vægt på en proces, hvor forskellige interesser deltager. Både de naturmæssige og socioøkonomiske aspekter vægtes højt. PAN Parks initiativet sigter dog i højere grad på kun at inkludere særligt velforvaltede områder i et særligt organisationsnetværk, mens Charteret har et bredere og mere strategisk sigte. Begge kan være til stor inspiration for udviklingen af de danske nationalparker.

Disse to initiativer giver en bred ramme for en samlet udvikling af bæredygtig turisme i sammenhæng med nationalparker. Udenlandske erfaringer viser, at det, for at kunne gennemføre disse processer, er vigtigt bl.a. at være nytænkende og sikre en høj kvalitetsstandard.

I Storbritannien har nationalparkmyndighederne i Wales og Skotland gjort en særlig indsats for at fremme innovative former for bæredygtig turisme i nationalparkerne som et svar på British Tourist Authority's strategi for bæredygtig turismeudvikling, der baserer sig på fire grundlæggende principper: "visitor satisfaction", "industry profitability", "community acceptance" og "environmental protection".

Kvalitetsk røv og kvalitetssikring

Andre udenlandske erfaringer viser, at det er vigtigt at arbejde målrettet med kvalitets-standarder i produkt og informationsformidling, når det gælder turisme i naturområder. F.eks. peger konkrete erfaringer fra New Zealand på tre afgørende faktorer for turismens succes i naturområder:

- Information og formidling – der skal være lødig information til rådighed før og under besøget om naturen, de oplevelser der kan forventes, rekreative muligheder og servicefaciliteter.
- Oplevelser og serviceydelser skal have en vis standard, og standarden skal synliggøres.
- Miljøimage – er der ikke styr på affaldshåndteringen eller lys, der brænder unødig på overnatningssteder, hopper køden af for mange, specielt europæiske turister. Altså skal der være sammenhæng mellem at være en "natur" destination og den miljøstandard, der udvises af såvel offentlige som private leverandører af turistydeler.

Vedrørende kvalitet, har initiativet "Towards Quality Rural Tourism – Integrated Quality Management (IQM) of Rural Tourist Destinations" fra 1999 stor relevans for danske nationalparkområder og deres opland. Det beskriver i detaljer, hvordan IQM kan anvendes i forvaltningen af bæredygtig turisme i landlige områder i Europa, hvilket passer fint til det danske kulturlandskab, som nationalparkerne udvikles i. Bl.a. turismeudviklingselskaber i Skotland og Wales har identificeret IQM - Integrated Quality Management som et nyttigt redskab i udviklingen af turismen i landområderne, fordi det er en ledelsesproces, der fokuserer på de besøgende ved at forbedre kvaliteten af ydelserne, tilfredsstille deres behov og påvirke deres adfærd. Nationalparker i både Skotland og Wales har taget bolden op med det formål at forene de mange små og spredte turismevirksomheder, samt alle de øvrige interesser og aktører, i en fælles proces og strategi, der skal sikre samarbejde, natur- og miljøbeskyttelse, kvalitet i oplevelser, ydelser og faciliteter samt en klar identitet og image for området. For eksempler på IQM i relation til beskyttede områder, se Bilag 1 med opsamling af udenlandske erfaringer bagest i denne rapport.

Konklusioner

Samlet set viser de forskellige udenlandske erfaringer, at der findes flere gode initiativer og eksempler på systemer, der opstiller standarder og krav for og udpeger/certificerer naturparker i Europa med det formål at fremme kvalitet og bæredygtighed i turisme og friluftsliv. Et centralet tema i de udenlandske erfaringer er vigtigheden af at etablere et samarbejde mellem myndigheder, turismehervervet og andre interesser om udvikling af fælles mål og strategier for turismeudviklingen i relation til nationalparkerne. Disse erfaringer kan være til stor inspiration og nytte i Danmark.

Dette spydspidsprojekt om turisme og nationalparker i Danmark har netop til formål at belyse samspillet mellem turisme og nationalparkerne og gennem både analyser og workshops at synliggøre de turismemæssige aspekter og muligheder i de kommende nationalparker i Danmark. Dette kan øge samspillet mellem de forskellige aktører og forhåbentlig inspirere og bidrage til udarbejdelse af en fælles strategi for turisme og nationalparker i de danske pilotområder, sådan som de udenlandske erfaringer anbefaler.

PILOTPROJEKTERNE

Hvad er pilotprojekternes opgave?

Det overordnede formål med samtlige pilotprojekter er at få foretaget en geografisk afgrænsning af samt at få defineret indholdet i de enkelte parker. De enkelte pilotprojekter har således selv til opgave at definere og prioritere turismens og friluftslivets vægtning i projektet. Derudover er der for de enkelte pilotprojekter fastlagt en række delmål som del af selvstændige aftaler mellem miljøministeren og det pågældende pilotprojekt.

De konkrete mål for eksempelvis pilotprojekt Nationalpark Møn er fastlagt i ansøgningen til Miljøministeren samt ministerens tilsgagnsskrivelse vedrørende projektets godkendelse og igangsættelse. Heraf fremgår følgende:

Vision

Visionen er en betydelig og balanceret (bæredygtig) udvikling af benyttelsen og beskyttelsen af naturen på Møn, hvor der sker nytænkning i relation til naturforvaltning, friluftsliv/turisme, kulturmiljø, land- og skovbrug, landdistriktsudvikling samt forvaltningsstrukturer.

Formål

Nationalpark Møn skal:

- Sikre bevaring af geologiske formationer, vilde planter og dyr samt landskaber, herunder kulturlandskaber med væsentlige natur- og kulturværdier.
- Styrke biodiversiteten inden for arter og naturtyper.
- Forbedre og renovere bevaringsværdige kulturmiljøer.
- Skabe flere og bedre fritidstilbud til lokalbefolkning og besøgende, herunder øgede muligheder for forskellige rekreative aktiviteter, hvor det ikke er i konflikt med beskyttelseshensynene.
- Skabe lokale arbejdspladser og øge bosætningen.
- Forbedre og øge den lokale medindflydelse og inddragelse.

Resultatmål

En rapport til ministeren med en overordnet strategiplan/masterplan, der indeholder:

- Forslag til geografisk afgrænsning.
- Handleplaner for natur/geologi, kulturmiljø og landdistriktsudvikling, friluftsliv og turisme samt land- og skovbrug.
- Oplæg til organisationsform.
- Finansieringsplan.
- Risikoanalyse.

Erfaringer fra pilotprojekterne med fokus på Møn

Turismen på Møn i korte træk

Turismens omfang og betydning

Turismen spiller en vigtig rolle for erhvervsudviklingen og beskæftigelsen i Møn Kommune. Udover omsætningen i de decidederede turismevirksomheder (hoteller, campingpladser mv.) har turismen betydelig effekt på omsætningen i detailhandlen, restauranter, gallerier, kunsthåndværkere mv.

I 2002 blev der registreret ca. 350.000 commercielle turismeovernatninger på Møn. Heraf var de dominerende overnatningsformer camping, feriehuse og hoteller, ligesom der er mange lejrskoleovernatninger på vandrehjem o.lign. Antallet af overnatninger har ligget rimeligt stabilt i de seneste 10 år, hvilket bl.a. hænger sammen med, at overnatningskapaciteten også har været stabil i perioden.

Til de registrerede kommercielle overnatninger skal desuden medregnes de mange overnatninger i eget eller lånt feriehus, overnatninger i privatudlejede værelser og i forbindelse med bondegårdsferie, lystsejlernes overnatninger samt overnatningerne på de primitive overnatningspladser.

Endelig skal medregnes de rigtig mange éndagsturister, der besøger Møn og især den østlige del med klinten, Høje Møn, Liselund slot og park samt Klintholm Havn. Endagsturisterne er dog ikke så attraktive ud fra et turismeherhvervsmæssigt synspunkt, idet deres bidrag til områdets økonomi er begrænset. Samtidig udgør de en trafikbelastning i området. Der er et stort ønske om at fastholde flere overnattende turister frem for besøg af éndagsturister.

Danskerne udgør langt den største gruppe blandt turisterne på Møn efterfulgt af tyskerne.

Antallet af beskæftigede inden for handel og restaurationsudgør 17 % af det samlede antal beskæftigede i Møn Kommune. Denne andel udgjorde i 1992 15 %, så servicebranchernes og turismens relative betydning på Møn er således stigende.

Møn har gennem en årrække arbejdet målrettet på at gøre turismen mere miljøvenlig. Området var således initiativtager til at udvikle mærkningsordeningen af miljøvenlige feriehuse, der nu er en del af Den Grønne Nøgle. Møn blev ligeledes udpeget som pilotområde for udvikling af Destination 21-mærkningen for bæredygtig turisme og opnåede denne mærkning. Hertil er knyttet en lang række tiltag i lokalområdet. Der er således allerede taget en del initiativer indenfor turismen, der kan bygges videre på i samspillet med udvikling af en nationalpark på Møn.

Turismehervervet

Hoteller og feriecentre

Møn har en forholdsvis begrænset hotelkapacitet med kun 3 hoteller og i alt 656 senge. Øens største virksomhed er Feriehotel Østersøen med 500 senge, herefter kommer Præstekilde Kro og Hotel med 128 senge samt Liselund Ny Slot med 28 senge.

Campingpladser

Møn har 6 campingpladser med ca. 1150 overnatningspladser. Camping Møns Klint med 660 pladser, Møn Familie Camping med 100 pladser, Ulvhale Camping med 185 pladser, Camping Mønbroen med 83 pladser, Camping Vestmøn med 100 pladser og Stege Camping med 30 pladser. Hertil kommer 5 primitive overnatningspladser spredt udover øen.

Feriehuse

Mellem 400 og 450 feriehuse på Møn skønnes at være genstand for kommerciel udlejning. Langt den største udlejer er Møns Turistbureau, der har ca. 270 huse i kommission til udlejning.

Vandrershjem

Møn har ét vandrershjem: Vandrershjemmet Møns Klint med 105 senge. Hertil kommer Solbakken, der tilbyder lejrskolefaciliteter for grupper samt Ridepension Møns Klint med 26 køjer og den mindre pension Stenagergaard, der tilsvarende har specialiseret sig i rideferie.

Privat værelsесudlejning og Bondegårdsferie

Der er flere steder på Møn, hvor der er mulighed for privat indkvartering. Det varierer fra ren værelsесudlejning over Bed & Breakfast til decideret bondegårdsferie. Møn promoverer aktivt Bed & Breakfast som overnatningsform og har netop i denne sæson lanceret en Bed & Breakfast-guide på italiensk.

Lystbådehavne

Der er 5 havne på Møn med faciliteter for overnattende lystsejlere. Det er Stege havn, Klintholm havn, Hårбølle havn, Nyord havn samt Bogø havn.

Restauranter

Møn er velforsynt med et bredt udvalg af spisestedes, heraf er de fleste dog sommerforretninger. Turisterne efterspørger i tilfredshedsundersøgelser foretaget af Møns Turistbureau flere muligheder for at spiseude. Møn har arbejdet med forskellige tiltag omkring mad bl.a. "Møns Grønne Madveje" og et projekt, hvor turister kan købe picnic-kurve fra lokale hoteller til at tage med ud på skovture.

Seværdigheder og oplevelser

"Tre ting på Møn har ikke deres lige noget andet sted i Danmark: Klinten, en underfuld romantisk have (Liselund park) og kalkmalerierne. De er alle så enestående og smukke, at de hver for sig er en rejse værd".

Ovenstående citat fra bogen Danmark, Gyldendal, 1989 giver en glimrende karakteristik af de unikke attraktioner på Møn og som er årsagen til, at Møn år efter år tiltrækker mange især éndagsturister. Men Møn rummer andre seværdigheder og aktivitetsmuligheder, der gør Møn til en attraktiv turismemedestination. Nedenfor er listet de væsentligste seværdigheder samt oplevelses- og aktivitetstilbud.

Naturattraktioner

Møns Klint
Klinteskoven
Høje Møn
Ulvshale og Nyord
Fanefjord

Badestrande

Møn har i alt 125 km. kyststrækning som mange steder rummer fine bademuligheder. Nedenstående strande er de populære strande.

"Ulvshale Strand" er øens bedste badestrand og øens badestrand med det Blå Flag. Det er en bred, hvid sandstrand med lavt vand og klitter mod land. I umiddelbar nærhed ligger et større sommerhusområde samt en campingplads.

"Klintholm havn" rummer flere gode strande. Bedst kendt er stranden vest for feriehotellet og marinaen, hvor der er iskiosk og grill. Men også øst for havnen er der et langt stykke strand, med klitter i baglandet, dejligt hvidt sand og med dybere vand end den vestlige side.

"Råbylille Strand" ligger på sydkysten er en smal strand og, - som flere andre strande på sydkysten - af vekslende kvalitet fra sted til sted og fra år til år.

"Rytzebæk Strand" ligger også på sydkysten i nærheden af et mindre sommerhusområde. Det er en forholdsvis bred strand men med vekslende mængder af ral og småsten.

"Hårбølle Strand" ud mod Grønsund er en smal strand med udsigt til Falster. Stranden er beliggende i umiddelbar nærhed til et sommerhusområde og campingplads.

Kirker, museer og øvrige kulturhistoriske attraktioner

Møn har nogle af de fineste kalkmalerier i Danmark i Elmelunde, Keldby og Fanefjord kirker. Desuden har både Borre kirke og Damsholte kirke historisk og arkitektonisk interesse.

Af Museer og samlinger findes følgende to: Møn Museum med to afdelinger, lokalhistorisk museum og Museumsgården samt Danmarks Smykkemuseum.

Møn er meget rig på oldtidsminder. Der er i alt registreret 173 oldtidsminder. Flere af højene har tilgængelige gravkamre og turistkontoret har formidlingsmateriale om oldtidsminderne.

Aktiv ferie

Møn rummer gode muligheder for følgende aktive ferieformer:

- Vandreture - både markerede ruter v. Klitten og længere vandruter på Møn
- Naturvejlederture og ekskursioner for personer med særlig interesse i planter og fugle
- Lystfiskeri
- Cykling – der er udarbejdet detaljerede cykelkort
- Golf (Møn har en 18 hullers golfbane beliggende ved Præstekilde Kro & Hotel)
- Ridning
- Bådture, hvorfra man kan opleve Klitten fra vandsiden
- Lystsejlads og anden vandsport

Møns turismegeografi

Østmøn med Møns Klint

Den østlige del af Møn med Møns Klint er Møns vigtigste turismeområde og samtidig en af Danmarks største naturseværdigheder. Besøgsområdet Store Klint modtager ca. 250.000 besøg årligt. Bag selve klinten ligger Klinteskoven og Høje Møn. Klinteskoven er i vid udstrækning naturskov og har et rigt og varieret fugle- og planteliv og rummer flere gravhøje. Skoven har et veludviklet stinet. Høje Møn er et meget kuperet landskab med marker, skov og overdrev. Området er hjemsted for en række sjældne planter og området er bl.a. Danmarks rigeste orkidésted. Høje Møn rummer et stort net af ridestier, der bl.a. har dannet basis for driften af en ridepension på Hunosøgård. I Hunosø er der etableret Put and Take. Endvidere findes Vandrerhjemmet Møns Klint med 105 senge og Møns største campingplads Camping Møns Klint, som har 660 overnatningspladser.

Tæt ved klitten ligger Liselund slot og park som er Møns næststørste turismeattraktion. Parken og det gamle slot er permanent åben for publikum, mens det såkaldte Liselund Ny Slot fungerer som hotel og konferencested.

Lidt syd for Klitten ligger Klintholm Havn, som er en populær lystbådehavn. I tilknytning til Havnen ligger Feriehotel Østersøen med 79 lejligheder og 500 senge samt fire cafeer og spisesteder. Fra havnen sejler Sejlads Klitten sightseeingture flere gange dagligt med sejkutteren "Discovery". Både øst og vest for havnen er der gode badestrande.

Nordmøn med Ulvhale og Nyord

Møns nordkyst er en udlygningskyst med strandvolde, som bl.a. danner halvøen Ulvhale og øen Nyord. Dele af Ulvhale og Nyord er et vildtreservat, hvoraf en række områder med strandenge er fredet. Strandengene er blandt de største i Østdanmark og er ruge- og rasteplads for en lang række vand- og vadefugle. Området er af samme årsag udpeget som fuglebeskyttelsesområde. På Ulvhale ligger en fredet naturskov, domineret af egetræer. Skoven er hjemsted for et naturcenter på Ulvhalegård, hvorfra der om sommeren arrangeres guidede ture. Det er desuden muligt at observere fuglelivet fra et par fugletårne. Syd for skoven ligger et velbevaret hedeområde. Området er domineret af hedelyng og enebær og hjemsted for hugorme, snoge og en række arter af frøer. På Nyord ligger en meget velbevaret landsby, hvor man føler, at tiden har stået stille i et par hundrede år. Nyord rummer bl.a. en speciel kirke, en gammeldags købmandsforretning og sommerrestauranten Lolles Gård samt en lille havn, der er populær blandt sejlere. Der er etableret en p-plads for turister udenfor byen, for at undgå trafik i de smalle gader.

På Ulvhale er lokaliseret et større sommerhusområde. Ulvhale er endvidere hjemsted for Ulvhale Camping med 100 overnatningspladser. Ulvhale Strand er almindelig anerkendt som Møns bedste badestrand.

Vestmøn med Stege og Fanefjord

Vestkysten der strækker sig fra Stege og ned til Fanefjord består af halvøer og bugter med strandenge og rørsumpe. Stege er den største by på Møn og rummer et hyggeligt og autentisk købstadsmiljø omgivet af et af de mest velbevarede fæstningsanlæg i Norden. Fanefjord er en del af vildtreservatet Fanefjord-Grønsund, der tillige er EU-fuglebeskyttelsesområde. Fanefjord kirke er unik på grund af sine fine og velbevarede kalkmalerier. Ved siden af Kirken ligger Grønjægers Høj, som er Danmarks længste langdysse.

Sydmøn

Sydkysten fra Fanefjord op til Klintby havn er domineret af Hjelms Bugt. En del af strækningen er præget af morænebakker med klintepartier, bl.a. Hvideklint ved Hjelm, der dog ikke er så imponerende som Møns Klint. Strækningen rummer ikke de store turismeseværdigheder, men er karakteriseret ved fred og ro og überørte strandpartier. Strandene ved Råbylille, Rytzebæk og Hårboelle er især populære. Her findes også mindre feriehusområder.

Samlet set rummer Møn en lang række turistmæssige oplevelsesmuligheder, der i høj grad knytter sig til områdets natur- og kulturmiljøer. Området har en langvarig erfaring med turismen, der de seneste år har været ret stabil i omfang. De mange etablerede oplevelsesmuligheder, faciliteter og miljøinitiativer indenfor turismen danner et godt grundlag, der kan bygges videre på i samspillet med udvikling af en nationalpark på Møn.

Sådan ser pilotprojekt Nationalpark Møn processen

Pilotprojekt Nationalpark Møn er præget af en ambition om en høj grad af borgerinddragelse. Dette beskrives i det seneste statusnotat, sendt til den nationale følgegruppe (Statusnotat, 31. marts 2004). På den ene side er der nedsat fire arbejdsgrupper: "Kulturmiljø og landdistriktsudvikling", "Natur og Geologi", "Friluftsliv og Turisme", "Land- og Skovbrug". Disse arbejdsgrupper er åbne for alle interesserede.

Derudover har der været afholdt to lokale fremtidsværksteder samt et fremtidsværksted for lodsejere. Der har været indkaldt til yderligere to fremtidsværksteder, som har måtte aflyses på grund af for få tilmeldinger.

Man er også i gang med at forberede såkaldte "uddyrningsværksteder" eller "forskningsværksteder". Det sker gennem "mellemværksteder", hvori resultaterne af fremtidsværkstedeerne og arbejdsgrupperne bearbejdes. Selve forskningsværkstedeerne har til formål at skabe dialog mellem eksperter og myndigheder med henblik på en konkretisering af de folkelige initiativer i handleplaner for såvel pilotprojektet som nationalparken.

I løbet af 2004, vil der blive afholdt 55 "Ud i naturen arrangementer" på Møn. Turene arrangeres for at skabe engagement og en god og konstruktiv dialog med borgerne om de besøgte lokaliteter. Det er meningen, at der ved arrangementerne drøftes visioner og fremtidige ønsker for en eventuel kommende nationalpark, og hvilket landskabsbillede der ønskes efterstræbt.

Pilotprojektet vil også indeholde en offentlighedsfase. I denne fase er det tanken, at borgerdeltagelsens ideer præsenteres offentligt – og sættes til diskussion sammen med planer eller ideer til en nationalpark leveret af andre instanser, interesserter og projekter, som ikke har været med i borgerdeltagelsesforløbet. Præsentationen tænkes udformet som udstillinger, debatarrangementer m.m.

Der har også været sat fokus på særlige grupper i projektet, f.eks. lodsejerne. Der har dels været afholdt et fremtidsværksted specielt for lodsejere i pilotprojektorrådet og dels et fælles temamøde for alle arbejdsgrupperne om landbrugets rolle i en eventuel kommende nationalpark. Tilsvarende er der sat fokus på Nyord og dermed Nyordbeboerne og –lodsejerne som en særlig målgruppe i projektet. Der er nedsat en arbejdsgruppe, som kun er åben for dem, og som arbejder med helt lokale problemstillinger.

Borgerinddragelsen møder nu forhindringer i pilotprojektet på Møn. Dels er der som nævnt sket aflysnings af arrangementer pga. for få tilmeldinger. Det kan være et udtryk for, at borgerne føler, at de i hvert fald indtil videre har fået deres informationsbehov opfyldt og lejlighed til at give deres besyv med, eller at man synes, det er for krævende og ikke ønsker at bruge mere tid på det. Deltagerne i arbejdsgruppen for friluftsliv og turisme udtrykker en vis grad af frustration over processen. Den synes at skabe forvirring frem for klarhed blandt de mere fast tilknyttede deltagere i pilotprojektet og at lade problemstillinger stå uafklarede og uafsluttede hen.

I forhold til at inddrage turismevirksomheder i pilotprojektet, synes borgerinddragelsesprocessen også for "fortyndet" og tidskrævende. Turismevirksomhederne har i principippet mulighed for at blande sig i arbejdet og debatten ved at optræde som "borgere" i borgerinddragelsesaktiviteterne. Men denne mulighed benyttes ikke og synes heller ikke at kunne tilfredsstille behovet for en afklaring af turismens mål for, udviklingsmuligheder i og bidrag til en eventuel kommende nationalpark på Møn. Turismehervervet kunne alternativt behandles som en særlig målgruppe i projektet i lighed med lodsejerne og Nyords beboere. De kunne eventuelt selv tage initiativ til at blive inddraget på særlige vilkår. I arbejdsgruppen for friluftsliv og turisme har man haft planer om at afholde et fremtidsværksted alene om turisme. Man har dog valgt aktiviteten fra, idet der overordnet er lagt en plan for afholdelsen af diverse typer værksteder (Møde med arbejdsgruppen for friluftsliv og turisme, 2. marts 2004). En sidste mulighed for turismehervervet er at gå ind i processen i borgerhøringsfasen. Her vil Møns Turistforening f.eks. kunne leve sit selvstændige bidrag til debatten parallelt med pilotprojektets bidrag. På nuværende stadiet i pilotprojektet deltager "turismen" dels gennem de få virksomhedsrepræsentanter, som sidder i arbejdsgruppen for friluftsliv og turisme, og dels ved, at Møns Turistforening og Team Møn er medlem af styregruppen.

Sådan arbejder pilotprojekt Nationalpark Møn med afgrænsning og indhold

Afgrænsning

Pilotprojektet på Møn består af to kerneområder: Høje Møn og Ulvhale/Nyord. Søgeområdet for Nationalparken, dvs. det område indenfor hvilket, der gennem pilotprojektet skal findes en afgrænsning af den eventuelt kommende nationalpark på Møn, består udeover de to kerneområder af det område, der forbinder dem. Det betyder, at hele området omhandler områderne nord og øst for Stege by og Stege Nor. På Høje Møn og på Ulvhale er der statsejede skov- og naturarealer, mens Nyord og området mellem de to kerneområder består af privatejede arealer. Dette søgeområde er defineret i den projektbeskrivelse, som Falsters Statsskovdistrikts har udarbejdet for styregruppen på Møn, og som danner grundlag for pilotprojektets aftale med Miljøministeren.

Ved afgrænsningen af søgeområdet er der bl.a. lagt vægt på, at der skal skabes mulighed for at etablere grønne netværk, udlægge arealer til naturlig succession og fri dynamik, forbedre og renovere bevaringsværdige kulturmiljøer samt udvikle lokale produkter og skabe nicheproduktion.

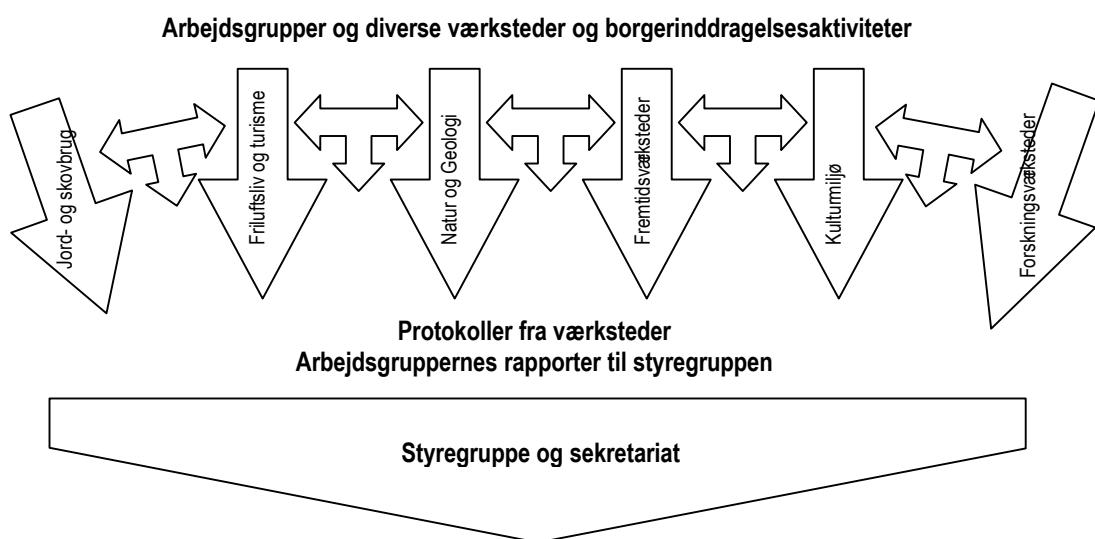
Dette er altså det officielle søgeområde. Samtidig er der dog arbejdsgrupper, som har tilkendegivet, at de arbejder med hele Møn som undersøgelsesområde, for "Grænser kan drages senere", som formanden for Arbejdsgruppen Land og Skovbrug udtrykker det. Tilsvarende har formanden for Arbejdsgruppen for Friluftsliv og Turisme meldt ud, at gruppen vil se på hele Møn. Begrundelsen synes at være, at placeringen af turismen og friluftslivets infrastruktur og serviceydeler vil være betinget af 1) hvilke der allerede findes, og hvor de findes og 2) hvilke der yderligere er behov/grundlag for, og hvor de mest hensigtsmæssigt kan placeres. Altså kan man konkludere, at Arbejdsgruppen for Friluftsliv og Turisme ikke skelner mellem indenfor og udenfor nationalparken, ganske som det generelt er tilfældet i denne rapport. Arbejdsgruppen for Kulturmiljø og Landdistriktsudvikling holder sig derimod til søgeområdet i sit arbejde.

Ifølge projektbeskrivelsen for pilotprojekt Nationalpark Møn er det forventede resultat af pilotprojektet "en helhedsanalyse, hvor det er klarlagt, hvad der ønskes beskyttet og hvordan, herunder konkret lokaliserede bud på en balance mellem beskyttelse og benyttelse." Denne helhedsanalyse skal baseres på registreringer og beskrivelser af den nuværende tilstand, analyser og handlingsplaner og konkrete aktiviteter gennemført i løbet af pilotprojektet. Helhedsanalysen skal bl.a. omfatte en opstilling af kriterier for og forslag til den geografiske afgrænsning af nationalparken og 2-3 forskellige bud på afgrænsningen med vurderinger og argumenter, der inddrager betragtninger angående forskellige forvaltningskoncepter, herunder zonering.

Arbejdsgrupperne skal også forholde sig til spørgsmålet om afgrænsning af en eventuel nationalpark på Møn. Det er dog ikke den primære opgave for arbejdsgrupperne. De skal først og fremmest levere en handlingsplan for deres emneområde. Disse handlingsplaner skal dog også indeholde en vurdering af en fremtidig nationalparkafgrænsning. Denne vurdering skal formodentlig tage udgangspunkt i det udpegede søgeområde. Der er dog intet der tyder på, at den enkelte arbejdsgruppe ikke kan foreslå og vurdere andre afgrænsninger, såfremt disse skulle tjene til at eksemplificere eller illustrere emneområdets udviklingsmuligheder og forvaltningskoncepter af relevans for det pågældende emneområde.

Processen kan beskrives som en stor tragt (se figuren næste side), hvori hældes forskelligt indhold i form af løbende og endelige outputs fra henholdsvis arbejdsgrupperne og diverse typer værksteder (idé-, fremtids-, mellem- og forsknings- eller uddybningsværksteder). Styregruppen fungerer med bistand fra Sekretariatet som den indsnavrende del af tragten, idet styregruppen godkender beslutninger af principiel karakter og rapportering af pilotprojektet, samt har det overordnede ansvar for pilotprojektet. Arbejdsgrupperne og diverse borgerinddragelsesaktiviteter influerer naturligvis på hinanden undervejs i processen. Det stiller også krav om koordinering på tværs af f.eks. arbejdsgrupperne, en funktion som sekretariatet skal varetage. Derudover efterstræbes det at afholde arbejdsgruppemøderne på samme dato og slutte møderne af med et fælles møde. Der har også været afholdt et fælles temamøde om landbrugets rolle i en eventuel kommende nationalpark, en model man kunne forestille sig anvendt på andre centrale problemstillinger for projektet som helhed.

Alt sammen kogt ned til en rapport til Miljøministeren der omfatter

En overordnet strategiplan/masterplan

Kriterier for og forslag til geografisk afgrænsning, inkl. 2-3 forslag

Et virkemiddelkatalog

Forslag til fremtidig tidsplan og finansieringsform for parkens endelige realisering

Analyse af og oplæg til fremtidig organisationsform

Risikoanalyse (identifikation og vurdering af barrierer/muligheder for implementering)

Anbefalinger til proces, model, strukturer, virkemidler, output m.m.

Vurdering af succeser og fiaskoer ud fra både en lokal som national synsvinkel

Indhold

Med hensyn til indhold, er turismen på Møn ganske som i de øvrige pilotprojekter sat på dagsordenen gennem nedsættelsen af en arbejdsgruppe med turisme som delmne. I denne arbejdsgruppe sidder der repræsentanter for beboere i og fritids-/friluftsbrugere af områderne, Møns turistforening (formanden for arbejdsgruppen repræsenterer turistforeningen), en kommende ejer af en campingplads og Team Møn, der dels er Møns største sommerhusudlejer og varetager af turistinformationen og –markedsføringen og dels udøver erhvervsfremmearbejdet for Møns Erhvervsråd. Direktøren for en af de største overnatningsvirksomheder på Møn, Præstekilde Kro og Hotel har også indtil for nylig deltaget i arbejdsgruppen. Med andre ord er denne arbejdsgruppe ganske godt dækket, hvad angår turismeinteresser. Dog er der samlet set, som i de øvrige pilotprojekter, meget få turismevirksomheder, der involverer sig direkte i arbejdet. Arbejdsgruppen har indtil videre identificeret hvilke undersøgelser, der er behov for, herunder én om turisternes brug af naturområderne på Møn og deres holdninger til Møns natur og nationalparkprojektet. Team Møn vil også undersøge turismeudviklingsmulighederne og turismevirksomhedernes holdning til nationalparkprojektet gennem interview med turismevirksomhederne. Arbejdsgruppen har ikke ved afslutning af dette for-projekt (30. april 2004) udarbejdet delrapporter eller statusnotater eller truffet principielle beslutninger, der berører turisme.

På et møde i spydspids-for-projektet med en række turismevirksomheder på Møn om det igangværende nationalparkpilotprojekt fremgik det, at processen generelt opfattes som for tidskrævende, langtrukken og ukonkret. Virksomhederne kan ikke afse tid til sådan et frivilligt arbejde, og så længe det er uklart, hvad resultatet og dermed konsekvenserne for deres egen virksomhed, bliver. Under mødet kom det også frem, at den geografiske afgrænsning og helt specifikt, hvilke aftaler der kan indgås med lodsejerne, ses som et nødvendigt første skridt i processen. Den geografiske afgrænsning opfattes dermed også som bestemmende for, hvilket turismemæssigt indhold nationalparken kan få. (Gruppeinterview med turismevirksomheder, 26. marts 2004).

Sådan arbejder de øvrige pilotprojekter med turisme

Af de syv pilotprojekter er Læsø, Thy, Lille Vildmose og Mols Bjerge udover Møn kommet godt i gang med deres arbejde. Rent organisatorisk følger alle pilotprojekter mere eller mindre samme skabelon med en styregruppe, der har ansvaret for det samlede projekt og træffer de overordnede beslutninger, en række tematiske arbejdsgrupper - i nogle tilfælde med undergrupper - der leverer input til styregruppen og den endelige rapport til ministeren, og forskellige fora gennem hvilke man søger at inddrage borgerne, f.eks. fremtidsværksteder, borgerhøringer osv.

Læsø

En marin nationalpark

Læsø blev udpeget ved pressekonferencen den 17. februar i år og er det marine pilotprojekt. Som det fremgår af nedenstående kort udgør havet nord og syd for Læsø hovedparten af pilotprojektets geografiske søgeområde.

Turisme mål i vision og planer

Det overordnede mål med en eventuel nationalpark omkring Læsø vil være at fastholde og forbedre naturværdierne i de marine kerneområder omkring Læsø til gavn for den biologiske mangfoldighed og økosystemernes naturlige processer, således at der skabes forbedrede muligheder for en bæredygtig udnyttelse af ressourcerne og for befolkningen til at opleve disse naturværdier og få kundskab om de marine fødenet samt områdets sårbare og sjældne naturtyper og arter. Endvidere skal der skabes forbedrede muligheder for, at almindelige arter og arter, der udnyttes erhvervsmæssigt, kan gyde/yngle og vokse op.

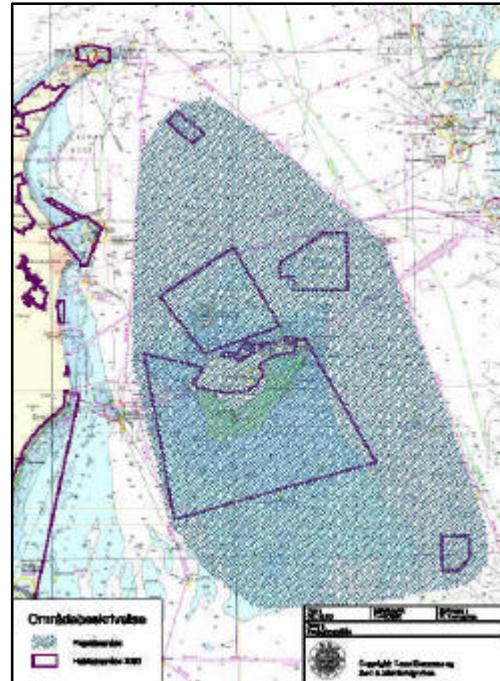
Naturværdierne i de marine områder omkring Læsø kan gøres til en ressource for Læsø gennem:

- Forbedring af vidensgrundlaget om de marine områder gennem kortlægning, opsamling og formidling af eksisterende og ny forskning.
- Bæredygtig udnyttelse af naturressourcerne for traditionelle erhverv som fiskeri og jagt.
- Formidling og information om natur- og kultursammenhænge og -værdier.
- Styrket og udvidet bæredygtig turisme i de marine områder (økoturisme) og udvidelse af mulighederne for ferie- og fritidsaktiviteter.

I Læsøs tilfælde er der altså opstillet turismemæssige målsætninger for en eventuel nationalpark.

I Læsø Kommunes Plan- og bæredygtighedsstrategi 2003, (Læsø Kommune, 2003) er der formuleret mål for turismen:

- Turismen skal fortsat være en vigtig indtægtskilde og den skal foregå på bæredygtige vilkår.
Bæredygtigheden er en del af produktet, fordi der skal sælges oplevelser baseret på øens natur og kultur.
- Turistsæsonen skal udvides til også at omfatte forår og efterår. Større fokus på sundhed, velvære og følelsesbetonede oplevelser er aktiviteter, der kan foregå året rundt.
- Kunsthåndværker og kunstnermiljøer skal udvikles og i højere grad skabe rammen om nye turistaktiviteter.
- Sundhed, kur og helse skal integreres i turismen.
- Overnatningskapaciteten skal forøges både indenfor hotelbranchen og sommerhusområdet.
- Antallet af overnatninger skal øges med 10 % inden udgangen af 2005.
- Antallet af solgte fæргebilletter skal være øget med 10% med udgangen af 2005.

Erhvervsstrategien (Læsø Kommune, 2002) opstiller tilsvarende mål for turismen. Her understreges det ydermere, at Læsø skal være attraktiv at besøge for såvel endagsturister som overnattende turister og lystsejlere. Da de fleste turister fascineres af Læsøs særpræg, fremhæves det som særligt vigtigt, at øen bevarer dette særpræg, og at besøg på øen sker i respekt for øens miljø.

Turismen i dag

Turisme er allerede i dag en afgørende indtægtskilde på Læsø. Færgen transporterer årligt 110.000 gæster til Læsø, og overnatningsstederne har årligt 132.000 overnatninger. Dertil kommer de, der selv sejler til øen. Der er ca. 51.000 overnatninger i lystbåde årligt. Turismen stod for en omsætning på 79 mio. kr., og gav fuldtidsbeskæftigelse til 81 mennesker, (svarende til en andel på ca. 11%) i 2002. (Læsø Kommune, 2002)

Turismen i pilotprojektets organisation

Der er etableret en styregruppe, som netop har besluttet, at nedsætte fire arbejdsgrupper, Mennesker og naturen, Havet, Landet samt Vision og formidling. Arbejdsbeskrivelsen for arbejdsgrupperne tildeler Mennesker og naturen opgaven omkring friluftsliv og turisme. Den skal kortlægge de kulturhistoriske værdier samt de nuværende og potentielle muligheder for ferie- og friluftsliv og turisme. Kortlægningen af de nuværende og potentielle muligheder for ferie- og friluftsliv og turisme skal danne grundlag for forslag til, hvordan denne sektor kan udvikles i årene fremover, under hensyntagen til Læsøs særlige kulturelle, erhvervs- og naturmæssige forudsætninger. I arbejdet indgår spørgsmål omkring jagt og fritidsfiskeri, f.eks. forslag til hvordan disse aktiviteter bedst udvikles som led i naturforvaltningen, som led i udviklingen af turismen og som en vigtig del af lokalbefolkingens dagligdag. Repræsentanter for kulturhistoriske miljøer/museer, turisterhverv, grønne organisationer, jagt, og fritidsfiskeri mv. vil blive inviteret til at være medlemmer af arbejdsgruppen, der dog vil være åben for alle, der ønsker at bidrage til arbejdet.

Lille Vildmose

En aktiv højmose

Lille Vildmose er den største intakte højmose i Vesteuropa. Der findes kun få aktive højmoser eller højmoserester i Danmark. Mange højmoser er nedbrudt i tidens løb på grund af afvanding, opdyrkning og tørvegravning og er derfor ikke længere aktive.

Turisme mål i vision og planer

Det overordnede mål for pilotprojektet er "...at sikre og forbedre naturværdierne i Lille Vildmose og de tilstødende områder, varetage de kulturhistoriske interesser, fremme mulighederne for at opleve disse værdier og på grundlag heraf udvikle nye beskæftigelses- og indkomstmuligheder for lokalbefolkningen."

Friluftsliv og turismegruppen arbejder med konkrete forslag til nye faciliteter og aktiviteter, såsom stinet, minijernbane, ridning og hestevognskørsel, cykeludlejning, primitiv overnatningsplads samt etablering af en bookingtjeneste. Spørgsmålet om ydelserne skal ligge i privat eller offentligt regi, og hvordan leverandører godkendes og kvalitetssikres, er opstået, i det en privat cykeludlejer har henvendt sig.

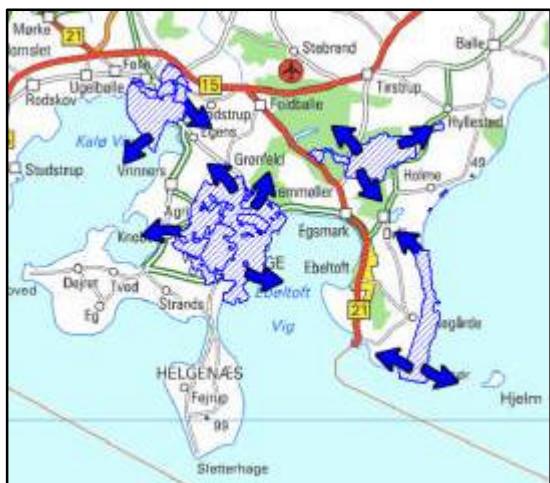
Turismen i dag

I 2003 har der været ca. 14.000 personer på enten guidede ture eller besøg i Lille Vildmose. Områderne omkring Lille Vildmose, specielt kystområdet, har allerede gennem mange år været brugt i forbindelse med friluftsliv og turisme. Der er flere mindre, men også fredede områder bl.a. Dokkedal og Mulbjerne ved kysten øst for Lille Vildmose. Turismen både nord og syd for Lille Vildmose er præget af kystferie med overnatning i sommerhus, på campingplads og feriecenter.

Turismen i pilotprojektets organisation

Styregruppen, Lille Vildmoserådet, har Nordjylland Amts viceamtsborgmester som formand og repræsentanter for Sejlflod, Skørping og Hadsund Kommune, Bruderupholm Statsskovdistrikt, Aage V. Jensens Fonde og interesseorganisationer indenfor natur, friluftsliv, turisme og landbrug som medlemmer. Der er samtidig nedsat ni arbejdsgrupper: Naturgenopretning, Vildmark, Naturforvaltningsplan, Finansiering, Mobilisering, Planlægning og Analyse og med relevans for turismen, henholdsvis Friluftsliv og Turisme, Markedsføring og Information samt Vildmosecenter. Arbejdsgrupperne er modsat, hvad der er tilfældet i pilotprojekterne Mols Bjerge og Møn, ikke åbne. Der har endvidere været afholdt to debatmøder, henholdsvis den 1. marts 2004 om a) Vision og afgrænsning og b) Vildmark og store græsædere og den 10. marts 2004 om a) Friluftsliv og turisme og b) Naturgenopretning og naturpleje. Der er p.t. ingen turismevirksomheder involveret i pilotprojektet via arbejdsgrupperne. Dog er henholdsvis Hadsund Kommunes Turistbureau og Midt-Nord Turisme engageret i de tre arbejdsgrupper, der vedrører turisme. Skørping Kommune er repræsenteret ved Turist- og erhvervschefen i Lille Vildmoserådet. Turistcheferne har lavet et forslag vedr. "Nationalparkens påvirkning af lokalområdet". Der er også lavet en oversigt over de nuværende tilbud til turister. Der vil på den baggrund blive afholdt en konference eller workshop om turisme og friluftsliv i oktober.

Mols Bjerge

Pilotprojektets søgeområde fremgår af kortet. De skraverede arealer er områder der enten er statsejede, fredede eller habitatområder.

Turisme mål i visioner og planer

I projektforslaget til pilotprojektet Mols Bjerge lyder det under overskriften Nationalparken Mols Bjerge anno 2033 – et scenario: "Turister strømmer til området for at få et indtryk af den "vilde" natur, som den kunne have udspillet sig i forhistorisk tid i Danmark. De mange muligheder for cykle- og vandreture ad små stier i landskabet, kombineret med de mange overnatningsmuligheder ved lejrpladser i offentlig og privat regi, giver områdets besøgende nogle enestående muligheder for

"naturnære oplevelser i særklasse." og "De unikke naturmæssige værdier i området skal danne basis for en styrkelse og udvidelse af de eftertragtede fritids- og ferieaktiviteter i regionen."

I projektforslaget er det endvidere sat som mål vedr. turisme og friluftsliv at:

- Formulere en model med en zonering af nationalparken, der tænkes udformet og placeret, således at der er en differentiering mellem de enkelte zoners beskyttelsesstatus, og dermed også indholdet og aktiviteterne i de forskellige områder.
- Lave en samlet plan for drift og eventuel udbygning af rekreative anlæg, herunder P-pladser, toiletter, badebroer, opholdsarealer og de såkaldte indgangsportaler til nationalparken.
- Etablere primitive overnatningspladser for havkajaksejlere m.fl. langs kysten, samt foretage en udbygning af eksisterende besøgscentre.
- Udfærdige informationsmateriale bestående af kort, vandretursfoldere, et "PR-hæfte" osv.
- At udvikle en række ture og arrangementer inden for nationalparken for borgere og turister i samarbejde med områdets naturvejledere, grønne guider, turistbureauer o.a.

Strategi for Kommuneplanlægning og Lokal Agenda 21 for Ebeltoft udpeger børnefamilier og seniorer som målgrupper for områdets turisme, og at turistproduktet samtidig skal tilpasses turisternes ønsker om et aktivt friluftsliv og kulturelle tilbud. De naturgivne og kulturmiljømæssige kvaliteter skal udnyttes i turismeprodukter af en høj standard. Med hensyn til den eventuelt kommende nationalpark erklærer Byrådet, at det ønsker en forsigt erhvervsudvikling og uhindret rekreativ anvendelse af området. (Strategi for Kommuneplanlægning og Lokal Agenda 21. Ebeltoft Kommune, 2003).

Turismen i dag

I Ebeltoft Kommune er endagsturister reduceret med ca. 20 % gennem de seneste 5 år. Overnattende turister er fra 1995 til 2001 faldet fra ca. 1,2 mio. til 1 mio. personer pr. år. Denne udvikling skyldes mest nedgang i feriehusudlejningen samt overnatninger på campingpladser. Hotel- og lystbådturismen klarer sig pænt. Samlet set har omsætning fra turisterhvervet siden 1995 ligget på mellem 600 og 700 mio. kr. Omsætningen har haft en faldende tendens frem til slutningen af 90'erne, hvorefter den igen er begyndt at stige op mod niveauet på ca. 700 mio. kr. fra midten af 90'erne. Undersøgelser viser, at de typiske turister er børnefamilier, hvor forældrene er mellem 30 og 50 år. Man rejser ofte med anden familie, opholder sig i kommunen i omkring en uge, og området er valgt pga. omgivelserne. En del familieturister med børn fra 5 - 15 år efterspørger flere aktivitetstilbud. Her nævnes ofte et badeland. Turisterhvervet beskæftiger omkring 1.800 personer/års værk, hvilket svarer til over 25 % af det samlede antal arbejdspladser i Ebeltoft Kommune.

(Beretning til Strategi for Kommuneplanlægning og Lokal Agenda 21. Ebeltoft Kommune, 2003)

Turismen i pilotprojektets organisation

Borgmesteren i Ebeltoft er formand for styregruppen der udeover Ebeltoft Kommune har repræsentanter for Århus Amt, Rønde Kommune, natur-, frilufts- og lodsejerorganisationer som medlemmer og som repræsentanter for turismen, henholdsvis Røndegegnens Turistforening og Ebeltoft Turistforening. Der er nedsat fem arbejdsgrupper, der er åbne for alle interesserende og indtil videre har tiltrukket mellem 20 og 40 deltagere pr. møde. Arbejdsgrupperne har i flere tilfælde delt sig i undergrupper, der mødes mellem arbejdsgruppemøderne. Arbejdsgrupperne dækker emnerne: Natur, Kultur, Friluftsliv, Erhverv og Agenda 21 og arbejder ud fra en opgavebeskrivelse. Af disse grupper arbejder både arbejdsgrupperne Friluftsliv og Erhverv med problemstillinger af betydning for turismen. De to første møder i Friluftsliv var fremtidsværksteder på grundlag af hvilke, der nu arbejdes videre. Det første møde i Erhverv var ligesom i Friluftsliv en form for fremtidsværksted. De efterfølgende to møder har gennem indlæg fra inviterede oplægsholdere sat fokus på henholdsvis erfaringer med etablering af nationalparker i andre lande, scenarier for erhvervsudviklingen med og uden en nationalpark og turismens udviklingsmuligheder.

Thy

En nationalpark af klitter og heder

Den vestlige del af Thy er formet af århundreders sandflugt og rummer i dag store nationale og internationale natur- og landskabsværdier i form af kyst, klitter, klitheder, sører og klitplantager. Området kan karakteriseres ved stor skala, åbenhed, uberørthed, stilhed og sjeldne naturtyper. Hertil kommer et spændende og værdifuldt samspil mellem kulturhistorie og natur, som er en bærende del af ideen om en nationalpark i Thy.

Turisme mål i visioner og planer

Under overskriften Vision for Nationalpark Thy står der i projektgrundlaget: "Lokalt, nationalt og internationalt skal der skabes interesse og respekt om de værdier og kvaliteter, der kendtegner Thy. Både hvad angår natur, kultur og erhverv.

Visionen er en bæredygtig udvikling i Thy, hvor der sker nytænkning i relation til naturforvaltning, friluftsliv/turisme, kulturmiljø, land- og skovbrug, udkantsudvikling."

Turismetemagruppen under arbejdsgruppen Friluftsliv har også arbejdet med at definere mål og resultater. Indtil videre er følgende kommet på bordet som forslag:

- Der skal skabes/udvikles nye former for turisme, der byder på aktiviteter i naturen.
- At opbygge eller styrke et image for Thy, der udtrykker "sundhed", "friluftsliv" og noget der indeholder "sundhed for krop og sjæl".

Gruppen ønsker at identificere nye turismeprodukter og (nye) målgrupper gennem.

- Research og analyse bl.a. via Internettet.
- Interviews af turister, der besøger Thy sommeren 2004.
- Interviews af besøgende i en nationalpark i udlandet, der indholdsmæssigt kan sammenlignes med en nationalpark i Thy.

I arbejdsgruppen Erhvervslivet er det vedtaget, at dens temagruppe Turisme skal beskrive visioner og udviklingsmuligheder for turismesektoren i Thy bredt set, såfremt nationalparken bliver en realitet. Det gælder overnatning, bespisning, attraktioner, nye events, transport/pakkeløsninger, markedsføring og service/formidling. Herunder skal temagruppen komme med forslag til nye konkrete aktiviteter og projekter, samt vurdere på hvilken måde Nationalparken evt. kan profilere og markedsføre Thy / erhvervslivet mere bredt. Temagruppen skal også at besvare, hvilke organisatoriske tiltag der bør tages for at fremme strategiudvikling og markedsføring på Thy-plan. Gruppen har allerede undersøgt nationalparker i Sverige og Polen og erfaret dels, at en ofte overvejende negativ stemning i lokalbefolkningserne med tiden er vendt til en mere positiv, og at turismeomsætningen typisk er steget med ca. 20%. Et forsigtigt skøn på 10% for Thys vedkommende ville betyde en meromsætning på ca. 50 mio. kr. Gruppen vil arbejde med at beskrive hvilke aktiviteter, der kan iværksættes de næste 7-10 år, og hvilke afledte effekter det vil få på antallet af arbejdspladser, etablering af nye turistvirksomheder osv. samt fortsætte med at indsamle yderligere information fra parker i andre lande.

Turismen i dag

Turistomsætningen i Thy anslås til 460-480 mio. kr. Turismen er allerede i dag i høj grad baseret på naturen med promovering af aktiviteter som ridning, cykel- og vandreture, windsurfing og lystfiskeri. Overnatningssektoren er præget af sommerhuse, feriecentre og hoteller, campingpladser og mindre overnatningssteder som kroer og pensioner såvel som privat indkvartering. Organisatorisk har området sit eget destinationsbureau, Destination Thy og er endvidere en del af Midt-Nord Turisme.

Turismen i pilotprojektets organisation

Der er som i de øvrige pilotprojekter nedsat en styregruppe med en borgmester, i dette tilfælde for Hanstholm Kommune, som formand. De øvrige medlemmer af styregruppen i Thy repræsenterer de andre kommuner: Thisted og Sydthy, Viborg Amt, landbrugets organisationer i området, natur- og friluftsorganisationerne, museer, Erhvervsrådet, Statsskovdistriket og som repræsentanter for turismen, Thisted Turistforening og Destination Thy. Turisme behandles i hele to temagrupper, én under hver af henholdsvis arbejdsgruppen for Friluftsliv og arbejdsgruppen for Erhvervslivet. Til gengæld er der ikke mange deltagere i disse temagrupper. Hvorvidt temagrupperne har til hensigt at inddrage turismehervervet eller andre repræsentanter for turismen i arbejdet fremgår ikke umiddelbart af det foreliggende materiale. Arbejdsgruppen Erhvervslivet har vedtaget arbejdsbeskrivelser for temagrupperne, herunder turismetemagruppen. Heri bemyndiges temagruppen til at kunne inddrage Amtet, Turist- og Erhvervskontorer, Kommunerne og Thy Statsskovdistrikt.

Vadehavet

Vadehavet er blandt de sidst udpegede pilotprojekter og har nedsat en styregruppe, men endnu ikke nedsat arbejdsgrupper. Vadehavet er et veletableret turistområde, idet både øerne Rømø, Mandø og Fanø og det naturlige bagland ved Vadehavet er et af de områder i Danmark, der virkelig tiltrækker mange besøgende. Områdets helt enestående natur og kultur har sammen med de mange feriehusområder, campingpladser, vandrermøbler og andre overnatningsfaciliteter været grobund for skabelsen af en stærk turismeregion. Samtidig udgør Vadehavet en unik naturtype, hvor havet, strandene, klitterne, plantagerne, lyngarealerne og dyrelivet giver store naturoplevelser og udfoldelsesmuligheder for turisterne. På fastlandet er det digerne, marsklandet og trækfuglene, der virker tiltrækkende på de naturelskende gæster.

Som en veletableret turismeregion, er det sandsynligt, at turisme vil blive et centralt emne i arbejdsgrupperne, når disse nedsættes. En nærmere uddybning af området følger, efter den organisatoriske struktur er etableret.

Kongernes Nordsjælland

Ligeledes er Nationalpark Kongernes Nordsjælland et af de senest udpegede pilotprojekter. Der er udpeget en styregruppe, der har holdt sit første møde midt i maj. Nationalpark Kongernes Nordsjælland udgøres af kerneområderne Gribskov og Esrum Sø, hertil skal føjes flere andre større statsejede arealer. Pilotperioden skal bl.a. klargøre, om det er muligt at sammenføje disse statsejede arealer med korridorarealer i det åbne land. Dette arbejde skal ske i tæt samarbejde med borgerne i området.

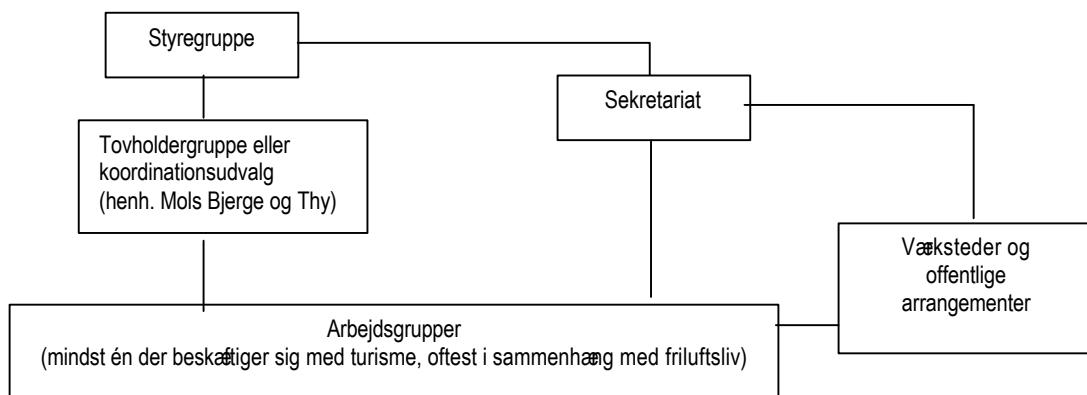
Nordsjælland er med sine skove, sører, slotte, smukke kuperede landskaber og bymiljøer samt sommerhusområder ved Nordkysten et meget besøgt turistmål. Befolningstætheden, nærheden til hovedstaden (godt 30 min. med tog) og til Sverige gør det muligt for tusinder af besøgende hurtigt at komme til dette større nationale naturområde. Området har en række overnatningsmuligheder fra primitive overnatningspladser til gode hoteller, samt de store sommerhusområder langs nordkysten. Nationalparken vil, hvis der etableres et stinet mellem de mest interessante naturområder og kulturminder, kunne give turisterne større muligheder for at færdes i noget af Nordsjællands bedste natur, der også rummer store kulturhistoriske værdier – bl.a. ligger nogle af Danmarks mest besøgte slotte lige op til nationalparkområdet. Der er enestående muligheder for at forbinde disse områder formidlingsmæssigt og transportmæssigt.

Det er på denne baggrund sandsynligt, at turisme vil blive et centralt emne i arbejdsgrupperne, når disse nedsættes. En nærmere uddybning af området følger, efter den organisatoriske struktur er etableret.

Konklusioner

Pilotprojekterne har organisatoriske fællestræk, men arbejder forskelligt

Pilotprojekterne er som nævnt indledningsvis alle bygget op over den mere eller mindre samme organisatoriske skabelon med en styregruppe, et antal emnearbejdsgrupper (med og uden under- eller temagrupper), forskellige offentligheds- eller borgerinddragelsesaktiviteter og et sekretariat:

Ikke desto mindre arbejder pilotprojekterne forskelligt indenfor disse rammer. Forskelligheden opstår, dels fordi pilotprojekterne adskiller sig med hensyn til, hvorvidt arbejdsgruppernes opgave og rolle er defineret gennem en beskrivelse som f.eks. et kommissorium, og den samlede proces og organisation dermed er mere eller mindre tydeliggjort, og dels fordi emner og opgaver er defineret forskelligt. Et kommissorium kan være med til at sikre, at medlemmerne af en arbejdsgruppe får en fælles opfattelse af opgaven, at de forskellige arbejdsgrupper afgrænses i forhold til hinanden og at arbejdsgruppens rolle i det samlede projekt tydeliggøres. Derfor anses det for at være en fordel i forhold til at skabe klarhed og sammenhæng i det samlede projekt at have kommissorier.

Pilotprojekterne spænder fra at have sådanne foreslået (Møn) og vedtaget af styregruppen (LI). Vildmose, Mols Bjerge og Læsø over sådanne udarbejdet og vedtaget af arbejdsgrupperne selv (Thy) til, at kun en enkelt arbejdsgruppe har vedtaget et kommissorium som foreslået af pilotprojektets styregruppe (Møn). I tilfældet Mols Bjerge har arbejdsgrupperne dog udviklet sig mere i retning af situationen i Thy end i LI. Vildmose. Arbejdsgrupperne i Mols Bjerge har indledningsvis brugt en del tid på at diskutere, hvad man skal arbejde med. Der må have været et behov for at finde sine egne ben, selvom man i principippet var stillet en opgave af styregruppen. Det kan bl.a. skyldes, at

arbejdsgrupperne i pilotprojektet Mols Bjerge er de største blandt pilotprojekterne med mellem 20 og 50 deltagere i møderne indtil videre.

Møn adskiller sig også på et andet punkt fra de øvrige pilotprojekter. Som allerede omtalt er der i pilotprojekt Nationalpark Møn en ambition om en høj grad af borgerinddragelse. Borgerinddragelsen skal i Møns tilfælde, som det udtrykkes i statusnotatet af 31. marts 2004, "ansvarliggøre" borgerne. Borgerne skal have reel indflydelse, ikke bare informeres og høres. Derfor er der også tilrettelagt en proces på Møn, der gennem en række forskellige værksteder (fremtidsværksteder, mellenværksteder og forskningsværksteder) omsætter borgernes holdninger, ideer og forslag til indhold i de endelige planer. Deltagelse i arbejdsgrupperne er dog også borgerinddragelse (som statusnotatet også forklarer). De er åbne for alle interesserede, men da diverse værksteder også skal involvere borgerne i en fortøbbende proces, hvordan kommer de to ting så til at hænge sammen? I de øvrige pilotprojekter tjener de offentlige møder til at formidle pilotprojektet, nationalparker og dertilhørende problemstillinger til befolkningen og afsøge holdninger, ideer og forslag til en eventuel kommende nationalpark i området. De to aspekter, hvorpå Møn adskiller sig fra de øvrige pilotprojekter, kan komme til at betyde en mindre betydningsfuld rolle for arbejdsgrupperne og forvirring omkring processen og kompetencer.

Pilotprojekterne har alle turisme på dagsordenen, men behandler og vægter emnet forskelligt

Som det fremgår af gennemgangen af pilotprojekterne, har de alle sat turisme på dagsordenen. De forventer med andre ord alle, at en eventuel kommende nationalpark kan få konsekvenser for turismen i området – og det er primært et positivt syn på turismeudviklingen i forbindelse med nationalparker, der gives til kende. Pilotprojekterne er altså kendtegnet af en opfattelse af, at nationalparkerne kan danne baggrund for en positiv udvikling i områdernes turisme, der samtidig kan bidrage positivt til nationalparkerne og områdernes udvikling. Dog er det indtil videre den første del af opfattelsen, der mest har været på dagsordenen i diverse arbejdsgrupper – hvordan kan turismen udvikles på baggrund af nationalparken?

Når det så er sagt, adskiller pilotprojekterne sig dog også væsentligt med hensyn til, hvordan turisme vægtes og behandles indenfor rammerne af pilotprojektet. Sagt i meget grove træk, sker der en adskillelse mellem pilotprojekterne i enten at opfatte og behandle turismen først og fremmest som en særlig form af friluftsliv eller at opfatte og behandle turismen som et erhverv. To af pilotprojekterne, Thy og Mols Bjerge, adskiller sig fra de øvrige pilotprojekter ved at behandle turisme i både en arbejdsgruppe om friluftsliv og en arbejdsgruppe om erhverv.

Denne forskel mellem pilotprojekterne kan få en række konsekvenser. Det kan bl.a. få betydning for, hvem der får indflydelse på turismeproblemstillingerne i pilotprojektet. Når overskriften er Friluftsliv, er det typisk organiserede og uorganiserede udøvere af friluftsliv der er samlet om bordet. I de tilfælde, hvor turisme er en del af arbejdsgruppens titel sammen med friluftsliv, sidder der også typisk en eller to repræsentanter for turismeerhvervet eller lokale turistforeninger med ved bordet. Når Erhverv eller Erhvervslivet eller Markedsføring som i tilfældet LI. Vildmose er en del af arbejdsgruppens titel, er der blandt deltagerne ofte mere udtalte turismeinteressenter, som virksomheder, Destinationsbureauer, Turismechefer osv.

Derudover kan det have betydning for, om turismeproblemstillingerne bliver behandlet forretningsmæssigt i regi af arbejdsgrupperne. Dette muligvis manglende perspektiv på udviklingen af turismen i forbindelse med nationalparkerne bliver problematisk i de tilfælde, hvor der ikke er repræsentanter for turismeerhvervet involveret i arbejdet på anden vis/ad anden vej end via arbejdsgrupperne (Se afsnittene *Sådan ser pilotprojekt Nationalpark Møn processen* samt *Borgerinddragelse i pilotprojekt Nationalpark Møn*). I de tilfælde kan der sås tvivl om, de forslag og planer for turismeudviklingen, der endelig vedtages af arbejdsgrupper og siden hen styregruppen, vil blive realiseret. Under alle omstændigheder bør forslagene fra arbejdsgrupperne naturligvis høres blandt berørte interessenter som f.eks. turismeerhvervet. Udviklingspotentialet forbundet med en eventuel nationalpark kan ellers blive tabt på gulvet. De pilotprojekter, der behandler turismeproblemstillinger gennem flere forskellige arbejdsgrupper og/eller underarbejdsgrupper, står overfor en større udfordring koordineringsmæssigt, men har samtidig den fordel frem for de andre, at problemstillingerne omkring turismen bliver behandlet af flere forskellige interessenter og aktører i pilotprojektet.

Meget få turismevirksomheder er direkte involveret

Turismen er i en eller anden grad repræsenteret i alle de pilotprojekter der for nuværende er i gang. Repræsentationen er ved regionale udviklingsselskaber (f.eks. Midt-Nord Turisme i LI. Vildmose), destinationsbureauer (Møns Turistbureau, Destination Thy og Destination Djursland), turistforeninger og kommunale turistchefer. Disse repræsentanter for turismen sidder enten i styregruppen og/eller i den eller de arbejdsgrupper, der beskæftiger sig med turismen. Der er derimod meget få turismevirksomheder, der har involveret sig direkte i arbejdet ved f.eks. at sidde med i arbejdsgrupperne. Årsagerne hertil kan være mange, og det er p.t. uafklaret, hvad der skal til for at øge deres involvering. Spørgsmålet er om pilotprojekternes organisationsform med tematiske arbejdsgrupper i en lang og tidskrævende frivillig proces overhovedet kan tiltrække individuelle turismevirksomheder som deltagere. Og hvis ikke, hvilke alternative fremgangsmåder for deres inddragelse og deltagelse findes der så?

For hvordan kan der opstilles mål, formuleres og gennemføres planer for den turismemæssige udvikling i forbindelse med en eventuel nationalpark i pilotprojekterne uden turismevirksomhedernes mere direkte medvirken i pilotprojekterne? Turismeherhvervets brug af og støtte og bidrag til en eventuel nationalpark må være betinget af en medvirken i selve udviklingen af nationalparken. Turismevirksomhederne besidder endvidere en værdifuld viden om turismen i området, som ikke vil blive anvendt i nationalparkprocessen, så længe de ikke deltager i projekterne, med mindre denne viden tilvejebringes via turismens repræsentanter i pilotprojekterne (se afsnittet herover).

Derfor er det afgørende for realiseringen af det turismemæssige potentiale af nationalparkerne af finde metoder til at inddrage turismeherhvervet i processen.

Der er behov for viden, værktøjer og metoder i arbejdet med turisme

Pilotprojekterne har, som allerede beskrevet, kastet sig over turismeproblemstillingen på forskellig vis. Nogle er umiddelbart gået i gang med at foreslå og skitsere planer for nye naturbaserede turismeoplevelser, andre er startet med at identificere undersøgelsesbehov og er nu gået videre til enten at finde nogen til at lave undersøgelser eller selv tilrettelægge og udføre dem. Endnu andre er stadig ved at finde deres ben i projektet, dvs. få fastlagt målsætninger for f.eks. friluftslivet og turismen. Der er også eksempler på arbejdsgrupper, der er ved at indhente en grundlæggende viden om nationalparker som udgangspunkt for deres arbejde.

Dette kan efterlade et indtryk af tilfældighed i fremgangsmåderne og dobbeltarbejde pilotprojekterne imellem. Mens alle pilotprojekterne har en overordnet projektbeskrivelse, der inkluderer en tidsplan og et budget, er der ikke udarbejdet planer for delprojekter, som f.eks. arbejdsgrupperne. Pilotprojekterne har heller ikke hidtil fået teknisk og faglig støtte samt ideer og inspiration til arbejdet fra centralt hold. Der ydedes altså ikke på tidspunktet for denne rapports udarbejdelse bistand til pilotprojekterne i form af at stille grundlæggende viden om nationalparker, herunder internationale erfaringer, og værktøjer og metoder til diverse undersøgelser og analyser (f.eks. undersøgelser af lokalbefolkningen, de besøgedes og friluftsudøveres brug og holdning/forventninger til en nationalpark) og vurderinger (f.eks. socio-økonomiske konsekvensvurderinger) til rådighed for pilotprojekterne. Det er i vid udstrækning overladt til pilotprojekterne og deres deltagere, herunder repræsentanterne for turismen, selv at identificere, finde og udvikle den viden og de værktøjer og metoder, der er brug for. Derfor kan der konstateres et behov for dels at tilvejebringe sådan et input til turismens aktører, så de bliver i stand til at deltage i og drage den fulde nytte af pilotprojekterne på kvalificeret vis, og dels at indsamle og sprede de erfaringer der gøres i de enkelte pilotprojekter med at identificere, finde og udvikle viden, værktøjer og metoder af relevans for turismen.

DET TURISMEMÆSSIGE UDVIKLINGSPOTENTIALE

Indledning

Såvel udenlandske som indenlandske turister udpeger hyppigst naturen som væsentligt motiv for at holde ferie i Danmark. Firs procent af alle ferieturister nævner naturen, stranden og havet som dén eller én af de primære årsager til at besøge Danmark. Naturen danner ramme og indhold for en lang række af de populære ferie- og fritidsaktiviteter som f.eks.:

Natur-sightseeing til fods, på cykel eller i bil

Strandliv og badning

Aktiviteter omkring flora og fauna (Plukke blomster, svampe og bær. Se på fugle mv.)

Motionsaktiviteter (løb, cykling, vandsport)

Fiskeri og jagt

Afslappende naturtagttagelse (gåture, picnic, fotografering o.lign.)

De udpegede pilotprojekt-områder, der alle tilhører kredsen af mulige kommende nationalparker, hører til de p.t. meget besøgte fritids- og turismeområder i Danmark.

Af hensyn til den samlede turismeudvikling i Danmark er det derfor vigtigt, at turismen behandles seriøst og tænkes konstruktivt ind i konceptet og strategierne for de eventuelt kommende nationalparker. Uanset hvilke ønsker og mål man har i lokalsamfundet for turismeudviklingen, vil det være en central forudsætning for den geografiske afgrænsning af parken samt indholdet i parkprojektet at tage stilling til følgende strategiske spørgsmål: Skal nationalparken bidrage til – eller være lokomotiv for – en vækst i turismen? Eller skal nationalparken primært være en naturbeskyttelsespark med begrænsede muligheder for turismeudvikling?

Som beskrevet andetsteds i rapporten håndteres turismen, både hvad angår strategi og proces, meget forskelligt i de enkelte pilotprojekter.

Med hensyn til udvikling af et samlet og kvalificeret beslutningsgrundlag for etablering af nationalparker i Danmark ville det være ideelt, om alle pilotprojekter anvendte en fælles tilgang (metode) til afklaring af de turismemæssige muligheder og konsekvenser i beslutningsprocessen frem mod det endelige forslag til en nationalpark.

En anbefalet metode kunne være scenariemetoden, hvor relevante lokale aktører, med udgangspunkt i tre forberedte scenarier, gennemgår en strategisk beslutningsproces. Deltagerne bør være lokale beslutningstagere med forskellige roller i forhold til en kommende nationalpark.

Scenarieværksteder

Scenarieværkstedet er en mødeform udviklet af bl.a. Teknologirådet, som følger bestemte spilleregler. Undervejs i værkstedet bør, skriver Teknologirådet på sin hjemmeside (www.tekno.dk), der være tid til brainstorm, tid til diskussion, tid til fremlæggelse og tid til afstemning. Arbejdet veksler mellem plenum og gruppearbejde. Scenarieværkstedets form og spilleregler skal sikre, at alle kan komme til orde, at alle idéer kan komme ind i diskussionen, og at der arbejdes frem mod en strategi- og handlingsplan. Værkstedet gennemløber tre faser i relation til de opstillede scenarier:

- Kritikfase
- Visionsfase
- Virkeligørelsesfase

I kritikfasen er opgaven at kritisere scenarierne - positivt og negativt ud fra egne erfaringer, viden og synspunkter. Scenarierne er billede af forskellige muligheder for fremtiden. Det er ikke forudsigelser, og opgaven er ikke at vælge mellem dem, at foretrække det ene frem for det andet - eller at vurdere, hvilket der er mest sandsynligt. Scenarierne skal inspirere til kritik, som kan udvikle nye visioner og handlingsforslag. Det er tilladt at plukke de brikker eller elementer ud, som man gerne vil have med i sin egen fremtidsvision, og kombinere den med andre elementer.

På grundlag af den fælles viden fra kritikken af scenarierne arbejdes der i visionsfasen med at udvikle egne visioner. I virkeliggørelsесfasen er opgaven at udarbejde handlingsforslag, som kan realisere de prioriterede visioner. Arbejdet foregår i temagrupper, så der er mulighed for at gå i dybden med sit tema og formulere et antal handlingsforslag. Når visionerne skal gøres til virkelighed vil der vise sig en række barrierer, som det er vigtigt at få frem. Sådanne barrierer kan for eksempel være økonomiske, kulturelle, sociale, organisatoriske og politiske eller tekniske.

Temagruppernes forslag til at virkeliggøre visionerne diskuteres i plenum med henblik på afklaring og prioritering. Herefter udarbejdes handlingsforslag til en afsluttende handlingsplan. I planen beskrives de prioriterede forslag, og der lægges vægt på, hvem der skal handle.

Mulige scenarier

Udarbejdelsen af visioner, strategier og handleplaner kunne ske med udgangspunkt i nedenstående tre "arketyper" af scenarier, foreslægt af forfatterne til denne rapport. Til hvert scenario er knyttet en kort fiktiv case fra Møn, som belyser mulige konsekvenser for afgrænsning af parken, parkens indhold samt turismen på Møn.

Den fremtidige nationalpark er primært en "naturbeskyttelsespark"

Nationalparken på Møn er begrænset til området med Høje Møn, Møns Klint og Klinteskoven. På grund af de store beskyttelsesinteresser og sikkerhedsforholdene ved klinten er det målet at begrænse turismen med 40 – 50 %. Målet er især at begrænse endagsturismen – eller "to-timers turismen", som den også kaldes – da det i sær er denne turismeform, der belaster området samtidig med, at den kun i begrænset omfang har en økonomisk effekt. Realiseringen af målet om en begrænset turisme sker ved nedlæggelse af tilkørselsforhold og parkeringspladser. Endvidere indføres en række restriktioner for publikums færdens og ophold i området. Markedsføring af og turistinformation vedrørende nationalparken begrænses betydeligt og målrettes primært medlemmerne af de folkelige naturorganisationer.

Den fremtidige nationalpark er en park med store naturværdier, der er omgået af betydelige beskyttelsesforhold, og som danner grundlag for bæredygtig kvalitetsturisme med unikke oplevelsesmuligheder

Nationalparken på Møn omfatter områderne a) Høje Møn, Møns Klint, Klinteskoven og Liselund Slot og park samt b) Ulvhale og Nyord. De to områder er igennem en særlig aftale med berørte lodsejere forbundet af en kombineret strandvej langs kysten, der består dels af en vandresti, en cykelsti samt en vej til biltrafik. Målet med nationalparken og Møns turisme er ikke en kvantitativ stigning i turismen, men først og fremmest en kvalitativ og økonomisk udvikling af turismen. Målet er at udvikle det bedste oplevelseskoncept for naturbaseret turisme, der gør, at turisterne får en unik oplevelse, at turisterne bliver længere tid på Møn, at flere turister vælger at tage en overnatning, og at turisterne generelt bruger flere penge på oplevelses- og servicetilbud.

Den fremtidige nationalpark er en park med store naturværdier, der udgør en væsentlig vækstfaktor for udviklingen af rekreativ ferie, naturbaserede oplevelser og aktive ferie - og fritidsformer

Nationalparken på Møn omfatter hele Møn. Kernen i nationalparken er områderne og konceptet anført i ovenstående case, men med en målsætning om en meget betydelig vækst også i endagsturismen. Det skal ske gennem etablering af bedre tilkørselsforhold, flere parkeringspladser og anlæg af stiforbindelser, der leder folk hurtigt og effektivt rundt i området. En meget vigtig faktor i realiseringen af vækststrategien er det ny "Geocenter", der forventes at tiltrække 100.000 flere besøg om året til Møns Klint. En anden vigtig faktor er "majkoncerterne" i Liselund slotspark hver lørdag og søndag i hele maj måned. Koncerterne ventes at tiltrække 3-5000 mennesker pr. koncert. Ved Ulvhale arbejdes der endvidere med planer om et "Fugleobservatorium", som med udnyttelsen af alskens ny teknologi vil skabe helt nye og spændende muligheder for "fugle-kikkeri".

Beslutningen om, at hele Møn er udlagt som Nationalpark har betydning for hele resten af Øen. I udkanten af Stege er der etableret Danmarks første "natur-lejrskole-center" som skoleklasser fra hele Danmark valfarter til, da stedet bl.a. med fastansat lærerpersonale (naturvejledere), tilbyder de mest moderne undervisningsfaciliteter og de mest spændende ekskursioner.

I tilknytning til naturparkkonceptet er hele Møn udviklet som ressort for naturbaseret aktiv ferie. Nettet af cykelruter er udvidet, så det omfatter alle seværdige steder på Møn. Som supplement til fiskemulighederne ved kysten og det eksisterende put & take fiskeri ved Møns Klint er der midt på Møn etableret et nyt stort lystfiskercenter med flere kunstigt anlagte søer. I et område tæt ved lystfiskercentret planlægges en ny attraktion i form af et "naturlegeland".

Alle turisme- og detailhandelsvirksomheder på Møn bakker aktivt op om nationalparken og de tilknyttede aktiviteter. Sammenlignet med 2003 er antallet af éndagsbesøg på Møn steget med 60 % og antallet af overnatninger med 40 %.

Brugen af scenarieværksteder

Danmarks Turistråd, Center for Regional- og Turismeforskning og Center for Skov, Landskab og Planlægning, KVL vurderer, at de evt. kommende nationalparker i Danmark samlet set og enkeltvis vil kunne blive en turistattraktion af stor værdi for Danmark og udgøre et væsentligt potentiale for udvikling af naturbaseret tema og aktiv ferie-turisme i Danmark. Det vurderes, at pilotprojekterne repræsenterer en unik lejlighed til dybdegående og systematisk at undersøge dels, hvordan der kan udvikles en bæredygtig naturbaseret turisme i sådanne områder i Danmark og dels, hvordan denne naturbaserede turisme kan udbydes i form af tema og aktiv ferie-pakkeprodukter. Her påtænkes scenariemetoden anvendt som en del af bl.a. inspirationsseminarerne i hovedprojektet, der omhandler de syv pilotprojekters turisme.

TEMAER OG ANALYSEOMRÅDER IFT. PILOTPROJEKTERNE OG TURISME

I forbindelse med for-projektets undersøgelser af turismen på Møn er der gennemført en række analyser af forskellige turismetemaer opdelt på fire hovedområder: basisregistreringer, kommerciel bæredygtighed, social bæredygtighed og miljømæssig bæredygtighed. Disse er kort opsummeret nedenfor og afspejler stadiet i pilotprojekt Nationalpark Møn ved rapportens udarbejdelse. For visse temaområder er der naturligvis sket en udvikling siden som led i pilotprojekt Nationalpark Møn. Viden om disse forhold belyser forskellige sider af sammensillet mellem turisme og nationalparkudviklingen i lokalområdet, der bør overvejes i udviklingsforløbet – nogle tidligt (f.eks. kendskab til den nuværende turismes omfang og mønstre) og andre senere i processen (f.eks. markedsføring af nationalparken). I en række eksempler vises, hvordan der på Møn er taget hånd om det pågældende tema, og hvad der evt. kunne arbejdes mere på. Tilsvarende oversigtsanalyser af turismens temaer, og hvordan de gribes an af arbejdsgrupperne m.fl. påtænkes gennemført i de øvrige pilotprojekter i hovedprojektet.

Basis-registreringer af turisme

Tilgængelighed

Det er relevant at belyse adgangsmuligheder til nationalparken, den interne tilgængelighed i nationalparken og mellem nationalparken og lokalområdets øvrige turistfaciliteter. Det skal bl.a. sikre, at turiststrømmen ledes uden om særligt følsomme områder og lokalsamfund, samtidig med at de besøgende får adgang til interessante oplevelser. Ligeledes skal tilgængeligheden for forskellige brugergrupper i form af cykelruter, rideruter, vandruter, biltruter m.m. placeres, så de ikke er i indbyrdes konflikt. Tilgængeligheden for alle grupper bl.a. handicappede til centrale dele af området er også relevant.

Undersøgelser af den eksisterende tilgængelighed og evt. problemzoner er ret centrale at foretage tidligt i nationalpark-processen, idet det naturligt vil være en målsætning at sikre tilgængelighed. Mere detaljerede undersøgelser af tilgængelighed vil dog løbende være af betydning både i udarbejdelse af selve planen for nationalparken, implementeringen af planen, og i den efterfølgende driftsfase, hvor der kan være behov for at ændre stiforløb eller lave periodevis adgangsforbud af hensyn til f.eks. fuglelivet o.lign.

Tilgængeligheden på Møn

Som en ø, har Møn nogle knudepunkter for tilgængelighed udefra. Nordfra kan turister ankomme via Dronning Alexandrines Bro fra Kalvehave, mens øen sydfra via Farøbroen kun er tilgængelig for bilister. Andre grupper må benytte færgen fra Stubbekøbing til Bogø. Sejlere kan nå Møn fra 5 havne i Stege, Klintholm, Nyord, Hårølle ved Fanefjord og på Bogø. Undersøgelser (Møller og Korsgaard, 2003) viser, at ca. 81% af turisterne ankommer til selve nationalparkområdet i bil, 9% på cykel, 3% til fods, 2% med offentlig transport, mens 5% benytter anden transportform. Dette svarer til tal fra andre undersøgelser (Kaae, 1996, Jensen, 2003).

Møn har generelt lagt stor vægt på cykel- og vandruter, og der er udviklet gode og detaljerede cykel- og vandrekort med mange nytte oplysninger om faciliteter og seværdigheder på Møn. Møn indgår i en række nationale og internationale cykel og vandruter. Ligeledes giver guiden "På strejf og i det Syddanske Øhav" informationer for sejlere bl.a. om Møn.

Den interne tilgængelighed i nationalparkområdet er veletableret indenfor Møns Klint-området og indenfor Ulvhale med mange stier. Men der mangler en løsning af sammenhængen mellem de to adskilte dele af parken. Adgangen vanskeliggøres bl.a. af uvilje fra lokale lodsejere. På Nyord er der allerede problemer med trafikbelastningen og derfor etableret en trafikregulering i form af en parkeringsplads udenfor landsbyen, så landsbyens smalle veje ikke belastes af besøgende biler. Der er dog nogle problemer med at få turisterne til at overholde dette.

Informationerne om de mange forskellige ruter findes, men der mangler et samlet kort, der kan vise sammenfald og herved potentielle konfliktpunkter mellem brugergrupperne. En undergruppe under pilotprojektet arbejder på en nærmere analyse af stierne med fokus på en sammenkædning af de to delområder i nationalparken.

Turismens infrastruktur

En basisviden om turismens infrastruktur i form af overnatningssteder og attraktioner, deres placering, type og overnatningskapacitet er nødvendig baggrundsviden for belysning af turisme i forbindelse med nationalparken, fordi disse faciliteter i og især uden for parken tiltrækker forskellige besøgsgrupper udefra, der modsat éndagsturisterne bliver i længere tid og bidrager til lokalområdets økonomi.

Ligeledes skal man kende de udvidelsesmuligheder for turistovernatningsanlæg o.lign., der er fastsat i regionplanen, for at vide hvilke nye turistfaciliteter, der evt. kan etableres i området, og deres beliggenhed i forhold til nationalparken. Ligeledes er det yderst relevant at få tal for turismeudviklingen i området over tid, for at se på udviklingstendensen i bl.a. besøgstal.

Denne basisviden om turismens nuværende infrastruktur er nødvendig ret tidligt i nationalpark-processen som baggrund for at kunne udarbejde bl.a. målsætningerne for parken og tage højde for evt. nye turistgrupper, faciliteter og attraktioner, der kommer i fremtiden og påvirker parken. Ligeledes vil udviklingstendenserne i overnatningstal vise, om der før etableringen af nationalparken er et stigende eller faldende turstmæssig interesse for området, og efter etableringen, om nationalparken har påvirket områdets besøgstal.

Turismens infrastruktur på Møn

Der findes en række overnatningsmuligheder på Møn for turister i form af camping, feriehuse, feriecentre, lystbådehavne, bondegårdsferie, hoteller, vandrermuseum o.lign. Nogle feriehuse lejes ikke ud, men de besøgende ejere og venner/bekendte falder ind under WTO-definitionen som "turister". Men de falder desværre uden for statistikkerne for overnatninger m.m., fordi de ikke kommer i kontakt med turisterhvervets comercielle del. Endvidere besøges Møn af rigtig mange endagsturister, der også er vanskelige at få tal for.

I forhold til nationalparkprocessen, hvor der skal kommunikeres til myndigheder m.m. udefra, er der behov for en samlet og detaljeret kortlægning af Møns nuværende og fremtidige overnatningskapacitet indenfor både den comercielle og ikke-commercielle turisme. Turisterhvervet kender områdets commercielle overnatningsfaciliteter, mens amt og kommune har tal for f.eks. sommerhuse og restkapaciteter. Diverse turistbrochurer giver et delvist overblik over hovedattraktionerne og deres omrentlige beliggenhed. Men brochurerne er ofte tematiserede og medtager primært virksomheder, der vil betale for at være nævnt. Team Møn har senest foretaget en sådan kortlægning i forbindelse med Destination 21.

Overnatningstal for de registrerede turistovernatninger på Møn indrapporteres løbende af turistvirksomhederne til Danmarks Statistik og det lokale turistbureau har også adgang til disse tal. Dette kan evt. underopdeles på overnatningsformer, men her opstår der ofte problemer med data, idet der skal være mindst 3 virksomheder indenfor samme type, for at Danmarks Statistik vil oplyse tallene pga. konkurrencehensyn. Det er især overnatningssteder som vandrermuseum og lystbådehavne, det kniber med at få tal for. Men hvis disse virksomheder er indforstået, kan de selv levere tallene til en sådan opgørelse. Dette gøres på Møn gennem Team Møn.

Ligeledes kan TØBBE-undersøgelser give et bud på turismens lokaløkonomiske effekter i form af omsætning og beskæftigelse. Team Møn har fået udarbejdet en lokal TØBBE for Møn i forbindelse med deltagelse i Destination 21 mærkningsordningen.

Planlægning for turisme

Pilotprojekterne er lige nu i en indledende fase, hvor der på baggrund af undersøgelser og udredninger af forskellige forhold skal laves planer for afgrænsning og indhold af en eventuel kommende nationalpark. En del af dette indhold handler om den turismemæssige anvendelse af nationalparken og turismens udvikling i områderne som resultat heraf. Derfor skal der som på en række andre områder planlægges for turismen.

Sådan en planlægning bør omfatte:

- Strategiske overvejelser der fører til identifikation af mål for udviklingen,
- handleplaner der beskriver, hvordan målene skal realiseres og hvem der skal handle og
- fysiske planer der identificerer, hvor der kan henlægges forskellige aktiviteter, faciliteter og infrastruktur.

Disse elementer i en samlet planlægning for turismen bør endvidere være en integreret del af den samlede masterplan eller strategiplan for nationalparken.

Som angivet i afsnittet *DET TURISMEMÆSSIGE UDVIKLINGSPOTENTIALE I NATIONALPARKER* er scenarieværksteder en metode ved hjælp af hvilken pilotprojekterne - ikke alene for turismens vedkommende, men også for andre emneområder – kunne nå frem til de to første elementer i planlægningen. Den fysiske del af planlægningen kræver, at målsætningerne og de ønskede handlinger sammenholdes med de øvrige mål for nationalparken, specielt hvad angår det helt overordnede formål, at fremme naturforholdene.

Planlægning for turismen på Møn

Pilotprojektet har sat som mål at lave en masterplan eller strategiplan for en eventuel kommende nationalpark på Møn. Processen som beskrives i afsnittet *Sådan ser pilotprojekt Nationalpark Møn processen* forklarer, hvordan man på Møn har forestillet sig at arbejde frem mod denne plan. Som det også er omtalt senere i sektionen om pilotprojekternes arbejde med turisme, har arbejdsgruppen for friluftsliv og turisme på Møn ikke som sådan tilrettelagt en proces, der fører hen til en egentlig plan for turisme (og friluftsliv). Hvilk form arbejdsgruppen vil vælge at give rapporten til styregruppen, der dermed bliver denne arbejdsgruppens input til den samlede masterplan, var endnu ikke afklaret på tidspunktet for udarbejdelsen af denne rapport.

På visse punkter (se *Tilgængelighed* og *Naturværdier*) arbejdes der med koblingen mellem den fysiske planlægning og forskellige målsætninger for nationalparken og turisme og friluftsliv.

F.eks. arbejder en undergruppe under pilotprojektet på en nærmere analyse af stierne med fokus på en sammenkædning af de to delområder i nationalparken og som en del af "Analyse- og undersøgelsesprogram for Pilotprojekt Nationalpark Møn", planlægges det at gennemføre en undersøgelse om beskyttelses- og benyttelseszonering og adgangsforhold. Denne skal afgrense sårbare "no-go" områder og indkredse nye, "robuste" frilufts- og turismeoplevelses-muligheder i naturområderne. Analysen udføres i samarbejde med Natur- og Geologigruppen.

Indikatorer for turisme

Etablering af en nationalpark vil sandsynligvis medføre en række forandringer i lokalområdet – både positive og negative. For at kunne følge disse forandringer og prøve at øge de gode og reducere de uønskede påvirkninger, kan jævnlige målinger af nogle "succeskriterier" eller indikatorer være en god idé. Et typisk eksempel på indikatorer er turismens målinger af overnatningstal og omsætning, som udtryk for erhvervets succes. Indikatorer omfatter dog også negative parametre, som f.eks. måling af trafikbelastning o.lign. EU er på vej med et sæt indikatorer for turisme. Det vil være hensigtsmæssigt at bruge disse og så supplere med nogle vigtige lokale indikatorer, så man kan måle udviklingen over tid. Indikatorerne måler forskellige forandringer over tid, så man kan øge de gode og reducere de uønskede påvirkninger.

Turismeindikatorer på Møn

I forbindelse med Destination 21-arbejdet på Møn har turismehervervet allerede været igennem en del arbejde med kriterier for bæredygtig turisme. Det vil være naturligt at arbejde videre ud fra disse erfaringer og udvælge nogle nøgle-indikatorer for turismen på Møn.

EU's udspil til indikatorer foreligger p.t. kun i en intern udgave, og har været igennem en længere udvælgelsesproces. Men det kan være til stor inspiration, også selvom nogle måske falder ud. Indikatorer skal helst kunne måles både lokalt, regionalt og nationalt.

Miljøministeriet har enkelte indikatorer for turisme og miljø, der årligt publiceres for landet som helhed. Dette omfatter bl.a. antallet af miljømærkede overnatningsfaciliteter m.m. (Den Grønne Nøgle, Svanemærket, Blomsten, EMAS; ISO 14001, Destination 21 osv.) samt antal Blå Flag strande og havne. Turisterhervets egne optællinger af overnatninger, beskæftigelse og omsætning indberettes løbende til Danmarks Statistik og det skulle være muligt at få et udtræk for Møn, dog ikke opdelt på overnatningsform for de typer, hvor der er mindre end 3 virksomheder (f.eks. vandrermuseum). Alternativt skal overnatningsstederne selv være villige til også at indberette tallene lokalt.

En klassisk indikator for turismeudviklingen er antallet af turistovernatninger i en given region – eksempelvis Møn.

Kommercial bæredygtighed

Markedsanalyser

Et af målene med de eventuelt kommende nationalparker er, at de skal medvirke til at fremme befolkningens naturoplevelser og turismen. Med denne målsætning vil det være vigtigt at udvikle viden om befolkningens og turisternes kvantitative og kvalitative efterspørgsel efter naturoplevelser. Det vigtigste formål med markedsanalyserne vil være at få klarhed over, *hvem* der er målgruppen for nationalparken og dens tilbud, samt *hvor* målgruppen især eftersørger af oplevelser, information og serviceydelser. Gennemførelsen af jævnlige markedsanalyser vil være et vigtigt værktøj i udviklingen af den enkelte nationalpark og tilrettelæggelsen af en effektiv markedsføring.

Markedsanalyser på Møn

Møn har en mangeårig tradition som turismedestination og har igennem årene opbygget en betydelig viden og erfaring om udvikling og markedsføring af naturbaseret turisme. Denne kompetence er opbygget via Team Møn, medlemskabet af turismeudviklingssekskabet Østdansk Turisme, samarbejde med Danmarks Turistråd og deltagelse i en række udviklingsprojekter, f.eks. Destination 21. Udviklingen af en nationalpark på Møn med unikke oplevelsesmuligheder, der samtidig kan fungere som lokomotiv for turismeudviklingen vil imidlertid stille krav om nye og langt mere målrettede markedsanalyser. Alternativt kan nationalparken integreres som en oplevelsesmulighed, der indgår i de mere generelle markedsundersøgelser for Møn, der jævnligt gennemføres.

Lokaløkonomiske effekter

Udover at skabe bedre muligheder for naturoplevelser vil en succesfaktor for nationalparkerne ofte være, at parkerne bidrager til en positiv effekt på lokalsamfundets økonomi og beskæftigelse. Igennem de seneste 10 år har DT, AKF m.fl. udviklet nye modeller og metoder, der muliggør beregning af turismens økonomiske og beskæftigelsesmæssige betydning. Det kan være økonomisk ressourcekrævende at gennemføre lokale effektnalyser på økonomi og beskæftigelse, da det kræver en omfattende dataindsamling og -behandling. Der er dog mulighed for at reducere omkostningerne ved at gennemføre dataindsamlingen som led i de generelle kunde- og tilfredshedsanalyser

Lokaløkonomiske effekter på Møn

Møn Kommune gennemfører ikke selvstændige analyser af turismens økonomiske og beskæftigelsesmæssige effekter. Der foretages dog beregninger af turismeomsætningen baseret på overnatningstallene ganget med nøgletalene for de enkelte turismenationaliteters gennemsnitlige døgnforbrug. I forbindelse med Destination 21 har Team Møn fået lavet en lokal TØBBE for Møn.

Kunde- og tilfredshedsanalyser

Kunde- og tilfredshedsanalyser er ligesom markedsanalyser meget vigtige redskaber i relation til produktudvikling og markedsføring af de evt. kommende nationalparker. Kunde- og brugeranalyser har til formål at måle de eksisterende kunder/gæsters tilfredshed med oplevelser og service. Analyserne kan ligeledes være en vigtig inspiration til innovation via gæsternes forslag til forbedringer og nye initiativer.

Kunde- og tilfredshedsanalyser på Møn

Der gennemføres jævnligt både nationalt, regionalt og lokalt interviewanalyser til måling af turisternes tilfredshed med udbudet og kvaliteten af oplevelsesmuligheder og serviceprodukter.

Analyseresultaterne er imidlertid ofte af meget generel og overordnet karakter, som det kan være svært at anvende for virksomheder og seværdigheder i den videre produktudvikling. Etablering af en ny nationalpark med eventuelle ambitioner om at tilbyde unikke oplevelser vil imidlertid kræve, at der gennemføres langt mere konkrete og målrettede kunde- og tilfredshedsanalyser. Arbejdsgruppen for turisme og friluftsliv for nationalparkpilotprojektet på Møn har i "Analyse- og undersøgelsesprogram for Pilotprojekt Nationalpark Møn", besluttet i samarbejde med Team Møn at gennemføre en række undersøgelser af de eksisterende kunder. Dette omfatter tre nye undersøgelser af henholdsvis det organiserede friluftslivs, lokalbefolkningens/det uorganiserede friluftslivs, og turisternes brug af naturområderne, ønsker til fremtidig arealanvendelse og holdninger til NP-projektet. Det er lidt uklart, om det kun omfatter selve nationalparken eller hele Møn, og derved mere får karakter af en kunde- og tilfredshedsundersøgelse. Med hensyn til de eksisterende brugere af selve Møns Klint findes allerede ret detaljerede brugerundersøgelser (se under *Brugsmønstre og naturforvaltning*).

Konkrete turismetiltag

Det er en forudsætning for at kunne være med i konkurrencen om turisterne, at destinationer såvel som de enkelte turismevirksomheder formår løbende at udvikle deres produkter og ydelser. Sådan en udviklingsparathed beror samtidig på både kapaciteten i den enkelte virksomhed og hvordan destinationen som helhed arbejder for at fremme innovation og produktudvikling. Forskellige undersøgelser af forudsætningerne for innovation og produktudvikling i turismen som andre brancher viser, at virksomhedernes netværk og samarbejde er af væsentlig betydning. Derudover er samarbejde og kobling til andre typer af aktører, f.eks. undervisnings- og forskningsinstitutioner også af betydning.

I forhold til udvikling af aktiv og tema ferie-produkter, herunder produkter indenfor naturbaseret oplevelsesturisme, påpeger Desk Research for Aktiv/Tema Ferie Alliancen, at det kræver bookbare produkter, der gør disse småskala turismeprodukter ligeså tilgængelige som masseturisme produkter, for at være konkurrencedygtig.

Det er altså væsentligt i forbindelse med den nye udviklingsmulighed for turismen, som en nationalpark kan betyde, at potentialet for innovation og produktudvikling vurderes, herunder netværk og samarbejde i den lokale turisme.

Samarbejde og turismefremme på Møn

Selv om Møn er at betragte som en lille destination er øen i den fordelagtige situation at have sit eget destinationsbureau, der også via en aftale med Møns Erhvervsråd og Møns Turistforening fungerer som en form for udviklingsselskab. Altså er der en organisation og struktur ud fra hvilken, der kan gøres en turismefremmeindsats og innovation og produktudvikling. Der har været arbejdet med at sammensætte bookbare pakkeprodukter (sammensat af transport, overnatning og en eller to friluftsaktiviteter), dog uden den store afsætning til følge. Der er ikke arbejdet med at videreudvikle sådanne pakkeprodukter. Der er dog nu planer om at etablere et selskab af en eller anden form, gennem hvilket naturbaseret oplevelsesturisme kan udvikles, markedsføres og sælges. Team Møn vil efter turistsæsonen 2004 gennem interview med turismevirksomhederne på Møn undersøge opbakningen til sådan et initiativ, udviklingsmulighederne indenfor naturbaseret oplevelsesturisme, holdninger til en nationalpark på Møn osv.

Identitetsskabelse og branding

Markedsføringen af nationalparkerne kan ske enten som en integreret del af den eksisterende lokale, regionale og nationale markedsføring, eller som en selvstændig markedsføring og branding af nationalparken og/eller nationalparkerne. Hvis nationalparkerne skal fungere som lokomotiver for øget vækst i dansk turisme kræves en effektiv branding og markedsføring. Dvs. at hvis nationalparkerne skal besidde en selvstændig attraktionsværdi og tiltrækningskraft, vil det kræve en betydelig og mangeårig markedsføringsindsats. Hvis man derimod ønsker en billigere og mindre vækstorienteret markedsføringsstrategi, kan man integrere nationalparken og/eller nationalparkerne i lokalområdernes eksisterende markedsføring. Udenlandske erfaringer viser, at udpegning af en nationalpark alene i kraft af denne klassifikation har en stor tiltrækningskraft på mange besøgende. Uanset hvilken markedsføringsstrategi der vælges, evt. i kombineret form, er det en kendsgerning, at international markedsføring og branding er en særdeles omkostningstung affære. Et særligt problem, der kan knytte sig til en ambitionen om international markedsføring, er den kendsgerning, at nationalparkerne som institutioner vil have en begrænset indtjening med få risikovillige midler til rådighed for markedsføring.

Identitet og branding på Møn

I forhold til mange andre danske kommuner har Møn en selvstændig identitet og brand, der især er knyttet til Møns Klint. Møn er endvidere pænt synlig som turismedestination via selvstændig markedsføring og deltagelse i kampagnesamarbejder med "Østdansk Turisme" og Danmarks Turistråd på det danske, tyske og svenske marked. Der er i pilotprojekt Nationalpark Møn endnu ikke taget stilling til de markedsføringsmæssige konsekvenser af en kommende nationalpark. Da Møn i den eksisterende markedsføring bliver profileret på værdierne: Naturoplevelser, attraktivt miljø samt familieoplevelser og aktiviteter, vurderes det at ville blive nemt at integrere en fremtidig nationalpark i markedsføringen.

Service - og kvalitetskoncepter

Turismen er i dag en global markedsplads, hvor en veludviklet infrastruktur og billige flybilletter har gjort hele verden tilgængelig for turister. Den naturinteresserede turist har et væld af rejsemål at vælge imellem og bliver med årene mere og mere kræsen og kvalitetsbevidst. Udfordringen for de eventuelt kommende nationalparker i Danmark bliver at udvikle naturoplevelser og naturbaserede aktiviteter, der kan konkurrere med naturoplevelser og parker i Sverige, Norge, Tyskland, Polen mv. Skal dette lykkes, kræver det en vedholdende indsats med stor fokus på udvikling og leverance af oplevelser og service på et højt kvalitetsniveau. Ligeledes skal service- og kvalitetskoncepterne passe til det image og de værdier, der knytter sig til nationalparker såsom natur, miljø, bæredygtighed m.m.

Service - og kvalitetskoncepter på Møn

Pilotprojektet på Møn er endnu i sin vorden og processen med den betydelige grad af borgerinddragelse har primært haft fokus på afgrænsningen af nationalparken (F.eks. om Nyord skal indgå i parken eller ej) samt grundlæggende interessediskussioner mellem bl.a. turismeherhverv, landmænd og naturorganisationer. Der har således endnu ikke været overskud til fastlæggelse af overordnede mål og retningslinier for indhold og kvalitet i den kommende nationalpark. Ligeledes har turismevirksomhederne ikke taget særlige initiativer i forhold til nationalparken, da dens indhold og sammenhæng med deres erhverv er uafklaret. Turismeherhvervet og -virksomhederne på Møn har dog allerede været frontløbere indenfor udvikling af miljøvenlig turisme bl.a. i forbindelse med udviklingen af mærkningsordninger for miljøvenlige feriehuse, som pilotområde i Destination 21, og gennem en række konkrete initiativer i virksomhederne. Der er således et meget natur- og miljøorienteret grundlag at arbejde videre på i forhold til en fremtidig udvikling af service- og kvalitetskoncepter i samspil med nationalparken.

Social bæredygtighed

Turismens påvirkning af lokalbefolkningen

Det er et velkendt fænomen fra både ind- og udland, at turisme medfører en række påvirkninger på lokalsamfundene – både positive og negative – i de lokalområder, som den berører. De gavnlige effekter omfatter bl.a. flere lokale jobs og indtægter, mere liv i lokalområdet, opretholdelse af lokal service, nye oplevelsesmuligheder o.lign. Generne omfatter bl.a. mere trafik, parkeringsproblemer og trængsel i højsæsonen, støj, affald, slid på naturen, forstyrrelse af dyrelivet og evt. indbyrdes konflikter mellem forskellige brugergruppers aktiviteter.

I forhold til nationalpark-processen vil det være ideelt at lave base-line undersøgelser før etableringen, så konsekvenserne af den generelle turisme i området kendes. Herefter at følge op med løbende målinger efter nationalparken er etableret for at følge, hvordan lokalbefolkningen påvirkes af parken og dens ændrede turisme. Det er en forudsætning for at kunne optimere de gavnlige effekter og reducere generne fra turismen, at man kender typen og omfanget af påvirkninger på lokalbefolkningen.

Turismen foregår rundt i lokalområdet og forudsætter en velvillig indstilling fra lokalbefolkningen. Hvis de lokale begynder at føle sig meget generet, vil turismen også få problemer. Det er derfor vigtigt at opretholde denne sociale bæredygtighed af turismen.

Lokalbefolkningens holdninger til turismen på Møn

Der er ingen konkrete undersøgelser af, hvordan beboerne påvirkes af den nuværende turisme eller hvilke holdninger og forventninger, de har til turismen efter etableringen af nationalparken.

Der er dog lavet en undersøgelse af lokalbefolkningens holdninger til nationalparken (RUC, 2003) men denne belyser ikke påvirkninger af turismen.

Mange internationale undersøgelser dokumenterer turismens påvirkninger. I Danmark er der lavet undersøgelser af turismens påvirkning på lokalbefolkningen bl.a. på Rømø, Haderslev-Vojens området, i Allinge-Gudhjem-området på Bornholm og syv badebyer i Nordjylland (Kaae 1995, 1998, 2000, 2002). Undersøgelserne viser et ret ensartet mønster i påvirkninger og sammenhænge. Der er derfor god grund til at tro, at også lokale beboere på Møn påvirkes af turismen – både positivt og negativt.

Undersøgelsesprogrammet for pilotprojektet omfatter ikke i første omgang nærmere undersøgelser af lokalbefolkningens nuværende oplevelse af turismens påvirkninger eller deres holdninger og ønsker i forhold til en nationalpark på Møn. En planlagt undersøgelse fokuserer i første omgang på de lokales rekreative brug af nationalparkområdet. Det er ønsket og fortsat på den del af undersøgelsesprogrammet, som forventes delvist at kunne realisere senere, at undersøge lokalbefolkningens holdninger og forventninger til nationalparken, herunder turismen.

Borgerinddragelse

Såvel Miljøministeren som de enkelte pilotprojekter tillægger det meget stor betydning, at der sikres lokal opbakning til de eventuelt kommende nationalparker. I alle pilotprojekter søges denne målsætning opfyldt gennem borgerinddragelse af forskellig karakter og i varierende grad, således at der både er eksempler på symbolsk borgerinddragelse, dvs. at borgerne høres, men ingen garanti har for, at deres forslag tages alvorligt, og forsøg på reel borgerinddragelse, dvs. at borgerne reelt får indflydelse på beslutningerne. Endvidere viser erfaringer fra andre lande med lignende processer, f.eks. etableringen af nationalparken Fülufjället i Sverige, at specielt dér, hvor der umiddelbart er lokal modstand, kan reel borgerinddragelse være med til at vende modstanden til støtte.

Borgerinddragelse i pilotprojekt Nationalpark Møn

Pilotprojektet på Møn er nok det pilotprojekt med den største ambition på dette område, altså en ambition om reel borgerinddragelse. Der har som resultat heraf været tilrettelagt et forløb, der skulle sikre reel indflydelse til borgernes dels gennem samarbejde med beslutningstagerne og uddelegering af magt til borgernes. I afsnittet *Sådan ser pilotprojekt Nationalpark Møn processen*, er det beskrevet, hvordan borgersamfundet har forestillet sig forløbet skulle være, men også hvordan borgersamfundet er løbet ind i problemer.

Borgersamfundet sikrer i principippet sammenholdt med de nedsatte arbejdsgrupper, at alle har mulighed for at give sit besyv med, og faktisk også har mulighed for at få indflydelse på projektet. Men denne mulighed er ingen garanti for, at forskellige interesser og befolkningen mere bredt involverer sig. Turismevirksomhederne på Møn har f.eks. med få undtagelser, indtil videre ikke gjort brug af denne mulighed uddover at blive informeret om projektet. At dømme udfra virksomhedernes egne udsagn om processen, så er der primært to barrierer for deres mere aktive deltagelse – den tid, det kræver og mangel på konkret indhold. Processen, som den oprindeligt var tilrettelagt på Møn, kræver meget tid og overskud at være med i. Det er en både lang og vedvarende proces, hvor man skal være vedholdende og holde ud for at få indflydelse i sidste ende. Den tid kan turismevirksomhederne ganske enkelt ikke afse – specielt ikke så længe udbyttet for virksomheden er uvist og har lange udsigter. For at få turismevirksomheder med i processen, må der altså andre metoder i brug end de gængse som værksteder og permanente arbejdsgrupper.

I temanummeret Parken på Landet af Momentum (nr. 1 2003), opstiller Else Nørgaard og Marie Stenild syv principper for god borgersamfundet:

1. Borgerinddragelsen skal planlægges forud for projektets igangsættelse.
2. Borgerne skal inddrages tidligt i projektet.
3. Relevant og forståelig information om projektet og processen skal være tilgængelig for alle interesserende.
4. Borgerne skal informeres undervejs i processen om hvilke aktiviteter der foregår og hvilke beslutninger der træffes.
5. Fagfolk skal løbende overføre viden til borgere for at fremme en ligeværdig dialog mellem planlæggere og borgere og for at forbedre borgernes beslutningsgrundlag.
6. Alle berørte parter skal have mulighed for at deltage – direkte eller via repræsentation.
7. Forvaltningens ekspertise har betydelig indflydelse på, om målene med processen og projektet nås.

Samarbejde og konfliktløsning mellem interesser

Etablering af nationalparker kan i sagens natur blive konfliktfyldt. I områder, som det alt overvejende er tilfældet i pilotprojekterne i Danmark, der er præget af både erhvervs- og fritidsmæssig brug af naturressourcerne, er konflikter næsten uundgåelige. Det er også en gennemgående erfaring fra andre lande, at der skal gøres en indsats for at skabe samarbejde og løse konflikter mellem interesser. Erfaringer fra naturgenoprettelsesprojekter i Danmark viser tilsvarende, at det ikke lader sig gøre uden dialog og samarbejde mellem konfliktende interesser. Altså er det nødvendigt for pilotprojekterne både at arbejde på en måde, der forebygger konflikter og at kunne løse konflikter, skulle de opstå.

I afsnittet PILOTPROJEKTERNE er der en gennemgang af organisationen i hvert pilotprojekt såvel som nogle sammenfattende konklusioner. Det grundlæggende princip i den valgte organisation er netop at samle potentiel konfliktende interesser om bordet og give dem lige stor adgang til indflydelse i projektet. Værkstedsmetoden, der også er anvendt af flere af pilotprojekterne, er endvidere en metode til afvejning og afstemning af holdninger og interesser blandt deltagerne. Alle deltagere i sådanne værksteder har i principippet lige stor indflydelse på resultatet.

Eksempler på konfliktløsning i pilotprojekt Nationalpark Møn

I pilotprojektet på Møn er der to områder, præget af konflikter. Det ene er landbrugets rolle i en eventuelt kommende nationalpark. Det andet er Nyord, hvis beboere føler sig belastet af turister og derfor ikke ønsker, at endnu flere turister tiltrækkes til området. Der er også en mindre konflikt at spore mellem frilufts- og turismeinteresser i arbejdsgruppen for friluftsliv og turisme. Det er en konflikt, der går igen andre steder. F.eks. var sådannen en konflikt medvirkende årsag til den lokale modstand, da Naturvardsvärdet i Sverige foreslog Fülfjället som nationalpark. Denne konflikt blev løst ved at give borgerne og kommunen reel indflydelse på udformningen af nationalparken, meget lig den målsætning og proces der er lagt op til i det danske nationalparkprojekt.

På Møn er konflikterne først og fremmest løst ved at have arbejdsgrupper. Derudover har man for landbrugets vedkommende løst ved at få konflikten løst ved at bringe den ud i det offentlige rum, så at sige. Der har været holdt et temamøde for alle arbejdsgrupperne kun om landbrugets rolle. Derved er konflikten ikke løst, men der må nu siges at være rene linjer mellem modsætningerne.

I tilfældet Nyord er der nedsat en arbejdsgruppe kun for beboere på Nyord og med Nyord som arbejdsområde. Derved har Nyords egne beboere fået ansvaret for at finde løsninger på problemerne, de ser opstå, hvis Nyord inddrages i nationalparken. Det første denne arbejdsgruppe gjorde, var at holde et fremtidsværksted om Nyord.

Lokal identitet i nationalparkudviklingen

Et centralt spørgsmål er, hvordan nationalparkens indhold og turisme kan bygge videre på de karaktertræk, der gør området til noget særligt. Her er det en forudsætning at kende til lokalområdets identitet – både historisk og i dag. For at kunne gøre turismen i og omkring nationalparken til noget, der har høj kvalitet og lokalt særpræg, er det vigtigt at se på, hvad der gøres eller kan gøres, for at sikre en lokalt forankret turismeudvikling, der bygger på områdets særlige kvaliteter.

I forhold til nationalpark-processen er dette også noget, der er relevant at undersøge ret tidligt, da det kan få indflydelse på bl.a. målsætningerne, men også nationalparkens samspil med det omkringliggende opland. I forhold til nationalparkudviklingen er potentialet bl.a. at se på, hvordan det lokale særpræg/lokale identitet kan bruges til at skabe et samlet koncept for nationalparken og dens turisme, der får nationalparken og dens opland til at adskille sig fra den generelle turisme. Formålet er ikke at lave en nostalгisk eller museumsagtig turisme, men at identificere det lokale særpræg og skabe et fælles koncept, der binder det hele sammen. Dette koncept kunne så afspejle sig i hele turismekæden fra maden, souvenirs, overnatningsfaciliteter, skiltningen, brochurer til markedsføring.

Lokal identitet i den nuværende turisme på Møn

Møn er bl.a. kendt for en række geologisk unikke områder, herunder Møns Klint og aflejringer af kugleflint. Der er mange velbevarede gravhøje med tilgængelige gravkamre, fra historisk tid er området knyttet til bl.a. udvinding af kalk og flint, valfart til helligkilder, kirker med nogle af landets bedste kalkmalerier, sildefiskeri til Skanør marked, en række store godser, og i nyere tid dyrkning af roer og sukkerproduktion, der dog nu er erstattet af andre erhverv bl.a. produktion af småkager. Møns Klint er et af landets ældste klassiske turist- og udflugtsmål. Naturmæssigt har Møn bl.a. helt specielle dyre- og planterarter knyttet til den kalkrige jordbund og et meget rigt fugleliv bl.a. ved Nyord/Ulvshale, idet Møn ligger på den vigtige trækrute mellem Skandinavien og det europæiske fastland.

Den eksisterende turisme på Møn er allerede i høj grad knyttet til lokalområdets kvaliteter og den lokale identitet. Mest til områdets naturmæssige og kulturhistoriske kvaliteter frem for kunstige attraktioner, der kunne ligge hvor som helst. Dog mangler der måske lidt fokus på nyere tid – bl.a. sukkerproduktionen og i selve nationalparken på områdets lange historie som klassisk turistmål. Her er det positivt, at hotellet fra denne klassiske periode planlægges bevaret og vil indgå i GeoCenter Møns Klint som bl.a. naturvejledningscenter. Større dele af områdets naturkvaliteter og nogle af kulturattraktionerne ligger indenfor pilotprojektets søgeområde. Turismens tilknytning til områdets kvaliteter ses bl.a. i de mange natur- og kulturhistoriske pjecer, der er rettet mod turisterne.

Nationalparken på Møn har således et godt grundlag at arbejde videre på i samarbejde mellem arbejdsgruppen for kulturmiljø og landdistriktsudvikling, turismehervervet, lokalhistoriske foreninger, museer o.lign.

Miljømæssige bæredygtighed

Naturværdier

I forhold til turismen, er det vigtigt at kende til nationalparkens og lokalområdets naturværdier og den forvaltning og naturovervågning, der er af disse naturværdier. Det er især balancen mellem benyttelse og beskyttelse, der skal sikres, så turismen ikke belaster sårbare områder, men samtidig giver mulighed for at se og opleve eksisterende og evt. nye naturområder af mere robust karakter. Desuden er der forskellige forvaltningsmetoder, hvorved man kan sikre, at besøgende i selve nationalparken ledes uden om de mest sårbarer steder.

I forhold til nationalpark-processen, er det ret grundlæggende at kende områdets overordnede naturværdier, da det ofte er disse, der danner baggrund for udpegningen til nationalpark. Men i forhold til både målsætninger, planlægning, implementering og drift af nationalparken, er det vigtigt mere detaljeret at kende områdets særlige naturværdier, deres beliggenhed og sårbarhed overfor besøg i forhold til bl.a. årstider. Bevarelse af naturværdierne er grundlaget for nationalparkens fremtidige eksistens, men dette er samtidig knyttet til en formidling til publikum og en afvejning af, hvilke naturkvaliteter, der er af interesse og robuste overfor besøg.

Naturværdierne på Møn

Møns Klint og Ulvhale-Nyord indeholder store naturværdier. Naturområderne på Møn og naturbiotoperne i selve nationalparkområdet er ret veldokumenterede. Bl.a. findes der §-3 registreringer af hele amtets naturområder opdelt på biotoptyper. Ligeledes er store dele af selve Møns Klint og Ulvhale under Skov- og Naturstyrelsens forvaltning og har derfor eksisterende planer for drift, forvaltning og naturovervågning. Planerne skal dog justeres såfremt områdets drift og pleje omlægges. For disse kerneområder i den kommende nationalpark er der således et langvarigt erfaringsgrundlag for pleje og drift samt håndtering af publikum. Erfaringerne omfatter bl.a. brug af forvaltningsmetoder til at lede besøgende uden om de mest sårbarer steder.

Centrale overvejelser på Møn er bl.a. knyttet til grænsedragningen af hvilke områder og naturværdier, der skal tages med i nationalparken. Her kan bl.a. et netop igangsat landskabsanalyseprojekt bidrage med vigtige informationer. Ligeledes belyser en nyere undersøgelse af Møller og Korsgaard (2003), turisters holdninger til bl.a. etablering af en nationalpark og til hvad, de synes en nationalpark bør indeholde af landskabstyper, faciliteter og oplevelser. Problemerne omkring grænsedragningen er dog især knyttet til lokale lodsejeres uvilje til at indgå i nationalparken.

Med hensyn til områdernes eksisterende forvaltning af naturværdierne, belyser flere undersøgelser publikums holdninger til områdets skovforvaltning, forskellige faciliteter samt problemer og ønsker. (Jensen, 2003, Koch, 1980)

Som en del af "Analyse- og undersøgelsesprogram for Pilotprojekt Nationalpark Møn", planlægges det at gennemføre en undersøgelse om beskyttelses- og benyttelseszonering og adgangsforhold. Denne skal afgrænse sårbare "no-go" områder og indkredse nye, "robuste" frilufts- og turismeoplevelsesmuligheder i naturområderne. Analysen udføres i samarbejde med Natur- og Geologigruppen.

Formidling til turister i nationalparken

Forståelsen af nationalparkens indhold og regulering af de besøgandes adfærd er nært knyttet til den information og formidling, der foregår i nationalparken. Information i form af afmærkning af stier, rutekort, fareskilte osv. skal vejlede de besøgende og oplyse dem om områdets muligheder.

Formidlingen har til formål at give de besøgende en dybere forståelse af områdets særlige indhold og betydning, så oplevelserne får en større dybde. Formidlingen kan forgå på mange måder bl.a. skriftligt i form af plancher, tavler, Internet m.m., gennem udstillinger der må røres, ved mundtlig formidling på naturvejlederture, diashows m.m. Ud over at sikre en information og formidling, er det også relevant at vide noget om den nuværende formidlings effekt, og gøre sig overvejelser om den fremtidige udvikling af formidlingen i nationalparken – hvad skal formidles, til hvem, hvornår og hvordan? I forhold til turismen, er det centralt at sikre formidling på flere sprog i højsæsonen.

I nationalpark-processen er formidlingen ret central at overveje i forhold til nationalparkens målsætninger. Her er en vis viden om den nuværende formidling relevant ligesom de besøgandes holdninger til den eksisterende og ønsker til den fremtidige information og formidling. Formidlingen vil dog også være en del af de efterfølgende planlægningsfaser som selve planlægningen af parken herunder formidlingsfaciliteter, i implementeringen og under driften af den færdigetablerede nationalpark, hvor formidlingen skal stå sin prøve.

Formidlingen i nationalparken på Møn

På Møns Klint og ved Ulvhale er der allerede etableret omfattende information og formidling til de besøgende, fokuseret på især naturen og geologien. Ud over områdets mange plancher, foldere, naturvejledningsture m.m., formidles viden om området via Internettet eksempelvis kan folderen Vandreture i Statsskovene nr. 53 downloades på www.sns.dk. Storstrøms Amts publikation "Geologiske Interesseområder" under: www.stam.dk/get/25447.html. Viden om fugle kan fås fra www.dof-storstroem.dk og Møns Klint er desuden beskrevet i tidsskriftet Varv - se www.varv.dk.

Det har gennem en årrække været planlagt at etablere et stort "Geocenter Møns Klint", der vil opgradere formidlingen markant på Høje Møn. Det økonomiske grundlag er ved at falde på plads og centeret forventes færdigt i 2005 eller 2006 (<http://www.moensklint.dk/>). En brugerundersøgelse på Høje Møn (Kaae, 1996) af de besøgandes holdninger til den eksisterende formidling samt ønsker til en evt. ny formidling viser en stor interesse for en mere omfattende og forskelligartet formidling. Også undersøgelser af turisternes ønsker til en nationalpark viser, at formidling har en meget høj prioritering (Møller og Korsgaard, 2003).

De eksisterende undersøgelser, naturforvaltningens erfaringer med de besøgende samt planerne for den nye formidling på et evt. Geocenter Møns Klint giver et godt grundlag at arbejde videre ud fra i forhold til information og formidling i nationalparken. Det er vigtigt at sikre formidling i hele nationalparken – dvs. også ved Ulvhale og andre steder.

På et møde med arbejdsgruppen for friluftsliv og turisme blev der diskuteret en række problemer med den eksisterende formidling. Bl.a. er en del af de eksisterende informations- og formidlingstavler rundt omkring falmet pga. vind og vejr og trænger til fornyelse. Der er i mindre omfang sprogle Problemer med plancherne, men en del har tekster på både dansk, engelsk og tysk, så også turister kan få noget ud af formidlingen.

I forhold til den mundtlige naturformidling er der nogle barrierer i forhold til fremmedsprog og i forhold til, hvem naturvejlederne definerer som deres målgruppe. Det er oftere skolegrupper m.m. end udenlandske turister. Det blev også nævnt, at Friluftsrådets "Naturpatrulje" rejser rundt og hjælper bl.a. Møn med inspiration til deres naturformidling.

Et netop igangsat studieprojekt fra RUC skal belyse effekten af naturvejledningen på Møn. Resultaterne vil kunne vejlede planlægningen af de kommende informations- og formidlingsaktiviteter.

Grønne turismetiltag

Et afgørende element i at sikre en miljømæssig bæredygtig turisme i et givent område er, at der arbejdes systematisk med miljø blandt turismevirksomhederne. Endvidere viser erfaringer fra New Zealand, en destination der i vid udstrækning er baseret på naturoplevelser, at turisterne forventer en synlig miljøindsats af turismevirksomhederne i eller i oplandet til naturområder.

Der findes en lang række virkemidler til fremme af miljømæssig bæredygtighed i turismevirksomheder. Fra de internationale miljøledelsessystemer, der kan bruges af alle typer virksomheder uanset sektor og branche over de officielle miljømærknings som EU-blomsten til en lang række regionale, nationale og internationale mærknings og certificeringer, herunder Den Grønne Nøgle i Danmark. Langt de fleste af disse er målrettet overnatningssektoren. For andre typer turismevirksomheder, f.eks. udbydere af aktiviteter og oplevelser i form af diverse guidede ture (i kano eller kajak, på hesteryg eller mountainbike osv.), findes der også eksempler på certificeringer. På den ene side ordninger udviklet og drevet af private økoturismeorganisationer, som f.eks. Sveriges Ekoturismforeningen (<http://www.ekoturism.org/markningsram.html>), der til dags dato har udviklet kriterier for tre forskellige kategorier af aktivitets- og oplevelsesudbydere. På den anden side ordninger i form af licenser, der på basis af en ansøgning til parkadministrationen, tildeles operatører beliggende i eller som benytter naturparker. Disse licenser stiller typisk en række krav om hensyntagen til natur og miljø.

Derudover kan destinationer naturligvis også arbejde for en miljømæssig bæredygtig turisme gennem andre former for tiltag, der ikke nødvendigvis involverer de private turismevirksomheder. F.eks. på transportområdet.

Grønne turismetiltag på Møn

Møn har som destination længe gjort en indsats for at fremme en miljømæssigt bæredygtig turisme. Arbejdet foregår på flere forskellige måder. Dels gennem enkeltstående udviklingsprojekter med et særligt fokus, som f.eks. Projekt Ren Strand på Møn, der er del af et internationalt samarbejde omkring bæredygtig kystturisme og miljørigtig strandrensning, finansieret af EU's LIFE Environment program (<http://www.visitmoen.com/Resources/Strand%20DK.pdf>). Dels gennem mere gennemgribende indsatser som f.eks. deltagelse i Destination 21. Pilotprojekt Nationalpark Møn kan ses som det seneste skud på stammen i denne indsats for at fremme en miljømæssig bæredygtig turisme og en turisme der både baserer sig på og værner om Møns natur og miljø. Team Møns direktør kalder pilotprojektet Nationalpark Møn for et turismemetaprojekt.

Møns Grønne Madveje (<http://www.visitmoen.com/gronnemadveje.html>), formidlet gennem en pjece, der skal gøre det nemmere for forbrugerne, herunder turisterne, at finde lokalt fremstillede produkter – både økologiske og andre af høj kvalitet, er endnu et eksempel på et grønt turismetiltag på Møn.

Tilsvarende kan lejrskoler komme på Grøn Lejrskole på Møn.

Derudover arbejder tre af øens turismevirksomheder med miljø og har som resultat heraf opnået henholdsvis den Grønne Nøgle (Præstekilde Hotel og Kro og Møns Turistbureau) og den Grønne Øgle (Ulvshale Camping). Af de 264 sommerhuse markedsført i Møn Turistbureaus katalog for 2004, er hele 61 miljømærkede. Gennem disse virksomheder er ca. 19% af hotel-, 13% af camping- og 15% af sommerhuskapaciteten miljømærket.

Besøgsmønstre og naturforvaltning

For at kunne planlægge og forvalte nationalparken i forhold til besøgende, er det vigtigt at vide, bl.a. hvem og hvor mange der kommer, besøgsmønsterets sæsonvariation, brugen af selve området og de besøgendes tilfredshed, oplevelse af trængsel og problemer samt eventuelle ønsker/behov. De besøgende omfatter både lokale beboere og turister.

Kendskab til nationalparkområdets nuværende besøgsmønstre og den belastning, det medfører, er en vigtig forudsætning tidligt i nationalpark-processen for at kunne udarbejde bl.a. målsætningerne for fremtidens besøg - bl.a. for at sikre, at området ikke overbelastes. Ligeledes er det vigtigt for udarbejdelse af planer og faciliteter i nationalparken at kende problemer med den eksisterende brug (f.eks. slid, konflikter mellem brugergrupper, trængsel osv.) og brugernes ønsker og behov. Dette skal afvejes med naturbeskyttelseshensyn ved f.eks. at lede de besøgende udenom de mest sårbare områder.

Besøgsmønstre i nationalparkområderne på Møn

Som et populært besøgsområde gennem 150 år, er Møns Klint allerede indrettet til at modtage mange besøgende og har en række faciliteter. Ulvhaleområdet er et populært badeområde, men mindre udbygget med faciliteter. Dog ligger der et naturformidlingscenter og er etableret stier, fugletårn m.m.

Der foreligger allerede en del detaljeret viden om besøgsmønstrene på Høje Møn og Klinteskoven, Liselund og Krageskoven samt Nyord og Ulvhale (Jensen, 2003; Koch, 1980). Undersøgelserne viser besøgstal, brugen af området samt en række ønsker til faciliteter m.m. Sammenligninger kan evt. bruges til tidsstudier. Skov- og Naturstyrelsen har via p-afgiften på selve Høje Møn, løbende tællinger af besøgstal fra år til år og swingningerne i løbet af sæsonen. I forbindelse med overvejelserne om et Geocenter, blev der i 1996 lavet en brugerundersøgelse af de besøgende på Høje Møn omkring deres brug af området, holdninger til de eksisterende formidling samt ønsker til en evt. ny formidling (Kaae, 1996). I 2003 blev der lavet en brugerundersøgelse af sommerturisternes holdninger og ønsker til den evt. kommende nationalpark (Møller og Korsgaard, 2003). Undersøgelsen dækker både Høje Møn, Liselund og Ulvhale.

Der er således ret nye og detaljerede undersøgelser af besøgsmønstre, ønsker og behov. Det er dog besluttet i "Analyse- og undersøgelsesprogram for Pilotprojekt Nationalpark Møn", at gennemføre tre nye brugerundersøgelser af henholdsvis det organiserede friluftslivs, lokalbefolkningens/det uorganiserede friluftslivs, og turisternes brug af naturområderne, ønsker til fremtidig arealanvendelse og holdninger til NP-projektet.

For at kunne følge ændringer i nationalparkens besøgende og deres holdninger, ønsker og behov vil det være hensigtsmæssigt at etablere en mere løbende indsamling af data med årlige stikprøver med spørgeskemaer m.m. Netop i forandringsfasen fra et udflygtsmål til en etableret nationalpark er løbende viden om nationalparkens brugere ret central, så der hurtigt kommer feed-back på de forandringer, der foretages.

Konklusion

Samlet set viser analyserne af temaerne på Møn, at området har gode forudsætninger for at blive til et nationalparkområde med en tilknyttet turisme. Området rummer mange natur- og kultukvaliteter, er et veletableret turismeområde med en 150-årig erfaring, der er taget mange initiativer (f.eks. etablering af stinet, naturformidling m.m.) og miljøtiltag indenfor turismen (Destination 21, Den Grønne Nøgle m.m.), som matcher med nationalparktanken. Flere af disse vil kunne bruges som "best practices", som gode eksempler til inspiration for de øvrige pilotprojekter. Men der er også en række områder, hvor pilotprojektets erfaringer er mindre gode, og hvor det kunne have gavn af ny inspiration udefra – eksempelvis til hvordan virksomhederne mere aktivt kan inddrages i processen. Endvidere har opsamlingen af viden om turismen på Møn bidraget til at afprøve og justere temaerne, så de er mere tilpassede til at blive anvendt i hovedprojektets analyser af de øvrige pilotprojekter.

KONKLUSIONER, HERUND ER SKITSE TIL ET HOV EDPROJEKT

Konklusioner

For-projektet har, som beskrevet i denne rapport, omfattet både en mere detaljeret analyse af, hvordan turismeproblemstillinger behandles i pilotprojekt Nationalpark Møn og en oversigtlig gennemgang af arbejdet med turisme i de af de øvrige seks pilotprojekter, som på nuværende tidspunkt er kommet godt i gang (Thy, Ll. Vildmose, Mols Bjerge og Læsø).

På baggrund heraf kan det konkluderes, at:

1. Pilotprojekterne har organisatoriske fællestræk, men arbejder forskelligt med turisme.
2. Pilotprojekterne har turisme på dagsordenen, men vægter og behandler emnet forskelligt.
3. Der er samlet set meget få turismevirksomheder involveret i pilotprojekterne.
4. Der er behov for viden, værktøjer og metoder til arbejdet med turisme i pilotprojekterne.
5. Der høstes værdifulde erfaringer i pilotprojekterne.

Der er et modsætningsforhold mellem henholdsvis konklusion 1. + 2. og konklusion 3. + 4. De to første konklusioner baserer sig bl.a. på, at samtlige pilotprojekter har målsætninger for turismen knyttet til nationalparken (dog mere eller mindre eksplisitte) og næsten alle forventer en positiv indflydelse på turismen af en eventuel nationalpark. De to efterfølgende konklusioner peger til gengæld på, at de der skal være med til at realisere målsætningerne ikke i alle tilfælde og i den udstrækning, det kunne være ønskværdigt, deltager i arbejdet samt, at arbejdet ikke i alle tilfælde tager højde for eksisterende erfaringer og viden, såvel som forhåndenværende værktøjer og metoder. Det kan betyde spild af de begrænsede ressourcer, som pilotprojekterne har til rådighed og manglende opbakning til nationalparken og planerne for dens udvikling fra turismevirksomhederne dér, hvor de ikke er med i processen.

Analysen af temaerne på Møn viser, at pilotprojekterne undervejs i deres arbejde høster mange værdifulde erfaringer, at der i flere tilfælde er et godt grundlag at bygge videre på, men også en tendens til at starte forfra, til ikke at være fuldt ud opmærksom på eksisterende viden, såvel som forhåndenværende værktøjer og metoder til at tilvejebringe den viden, der skal til for at kunne planlægge og træffe beslutning vedr. turismen. Ganske som flere af eksemplerne fra Møn kan bruges som gode eksempler til inspiration for de øvrige pilotprojekter, kan man forestille sig, at de øvrige pilotprojekter har gjort og gør sig erfaringer, der kan være meget værdifulde dels for deres kolleger og dels for andre destinationer i Danmark, der ønsker at udvikle naturbaseret oplevelsesturisme.

Tilsvarende er hele tanken med pilotprojekterne, at den viden der skal danne grundlag for Miljøministerens beslutning om den danske nationalparkmodel, udspringer af pilotprojekterne. Derfor er det meget vigtigt, at pilotprojekternes arbejdsmetoder, erfaringer og viden omkring turisme, opsamles og bearbejdes systematisk, og sammenfattes som konkrete anbefalinger vedr. turismens rolle og udvikling i nationalparker i Danmark.

Opsamlingen af viden om turismen på Møn har også bidraget til at afprøve og justere temaerne, så de er mere tilpassede til at blive anvendt i hovedprojektets analyser af de øvrige pilotprojekter. Temaerne vil blive anvendt mere målrettet i hovedprojektet og i sammenhæng med delelementerne af idékataloget. Analyserne skal både bidrage til at få en tilstrækkelig dyb indsigt i, hvad der foregår i pilotprojekterne og til at identificere og mere uddybende beskrive de gode eksempler, "best practises" såvel som faldgruber, der bør undgås og hvordan de kan undgås eller er undgået.

Udenlandske erfaringer opsamlet i for-projektet viser, at der findes en række brugbare og inspirerende initiativer for naturområder, der har som hovedformål at sikre landdistrikter i Europa en sund økonomisk vækst og at turisme i beskyttede områder ses som en mulighed frem for en trussel. Et centralt tema i de udenlandske erfaringer er også vigtigheden af et samarbejde mellem myndigheder, turismehervervet og andre interesser om udvikling af fælles mål og strategier for turismeudviklingen i naturområder. Disse erfaringer kan være til stor inspiration og nytte i Danmark, særligt hvordan turismehervervet er blevet inddraget i udviklingen af nationalparker i andre lande.

Etablering af nationalparker tiltrækker i sig selv ofte flere turister til området i og omkring nationalparken. Men nationalparker i Danmark kan også danne grundlag for udvikling af nye naturbaserede aktiv og tema ferie-produkter. Derfor repræsenterer pilotprojekterne en enestående mulighed for på den ene side at undersøge, hvordan turismeaktørerne kan drage nytte af nationalparkerne og udvikle produkter og på den anden side igangsætte en egentlig produktudvikling.

I for-projektet har det vist sig, at få turismevirksomheder er aktive i pilotprojekterne, men også at turismen er i fokus. For at få turismeaktørerne i gang med en egentlig produktudvikling i regi af de eventuelt kommende nationalparker, er det nødvendigt at styrke deres kompetence vedr. naturbaseret oplevelsesturisme og koblinger mellem nationalparker og turisme.

Forslag til hovedprojekt

Overordnet formål

Det overordnede formål med hovedprojektet vil være at bidrage til en realisering af det aktiv og potentielle for en ny turismeudvikling, som de kommende nationalparker i Danmark repræsenterer. Herunder involvere lokale såvel som centrale turismeaktører og –virksomheder i at realisere mulige koncepter og modeller for bæredygtig naturbaseret aktiv og tema ferie.

Mål

For at fremme dette formål har projektet som mål:

1. At give turismevirksomheder og andre turismeaktører i pilotprojekterne viden og redskaber til at undersøge grundlaget for, vurdere og træffe beslutning vedr. forslag til udvikling af turismen i forbindelse med etablering af nationalparker.
2. At dokumentere og analysere, hvordan de forskellige pilotprojekter griber temaet turisme an i nationalparkprocessen og lave en erfaringssopsamling og formidling heraf.
3. At samle resultaterne af 1. og 2. i et idékatalog, der angiver konkrete modeller og retningslinjer for udvikling af turisme i de kommende danske nationalparker og som formidles til pilotprojekterne og turismevirksomhederne undervejs.
4. At sprede den opsamlede viden og de høstede erfaringer gennem idékataloget til:
  - andre mulige nationalparkområder i Danmark,
  - danske destinationer, der arbejder med naturbaseret oplevelsesturisme og
  - centrale aktører i dansk turisme, der kan være med til at udvikle en naturbaseret oplevelsesturisme, særegen for Danmark, men af international standard.
5. At levere anbefalinger til Miljøministeren og den Nationale Følgegruppe vedr. udviklingen af turisme i regi af de evt. kommende nationalparker i Danmark.

På baggrund af resultaterne af for-projektet er *Hovedprojektet* tilrettelagt som et konkret udviklingsprojekt der følger to parallelle, men sammenhængende spor. Det første spor består på den ene side af bidrag til pilotprojekterne med relevant viden fra ind- og udland og forslag til arbejdsmetoder og på den anden side af en opsamling af erfaringer og gode eksempler fra praksis i de enkelte pilotprojekter og formidling af disse til de øvrige pilotprojekter. Herved kan pilotprojekterne bygge videre på andres erfaringer og måske undgå nogle faldgruber. Denne opsamling og formidling sker indenfor rammerne af et idékatalog, der vil blive formidlet til pilotprojekterne undervejs i projektet og både på skrift og digitalt. Idékataloget vil dog også efterfølgende kunne bruges som vejledning og vejviser for ikke alene de nationalparker, der nu er på tegnebrættet og fremtidige nationalparker i Danmark (Danmarks Naturfredningsforening har netop foreslået yderligere syv områder. Tilsvarende arbejder Friluftsrådet med at forberede et antal områder), men også andre destinationer, der ønsker at (videre)udvikle naturbaseret oplevelsesturisme.

Det andet spor er en dialog og erfarringsudveksling med turismevirksomheder i pilotprojekterne. Gennem en række seminarer og workshops overføres væsentlig viden om nationalparker og turisme til virksomhederne samtidig med, at metoder, modeller og koncepter afprøves på dem. Deres feedback og erfaringer indgår til gengæld også i idékataloget. Disse inspirationsseminarer og workshop er primært målrettet turismevirksomheder, men vil være åbne for andre interesserede – eksempelvis pilotprojekternes arbejdsgrupper om erhverv, friluftsliv og turisme, statsskovdistrikterne, interessegrupper osv.

Seminarerne skal bidrage til at styrke udviklingen af bæredygtig, naturbaseret oplevelsesturisme i nationalparkerne, ved at fokusere på nationalparkernes betydning for turismen og turismeaktørernes rolle i udviklingen af produktet. Virksomhederne opnår større viden om nationalparken som forretningsmæssigt grundlag og får mulighed for at vurdere grundlaget for naturturisme i området, herunder sammenhængen mellem eksisterende produkter og muligheden/behovet for at udvikle nye. Samtidig får de redskaber til at bidrage til udviklingen i området, gennem opstilling af fremtidsvisioner, konkrete mål og handlingsplaner. Endelig kan de hente inspiration til, hvordan de gennem samarbejde og netværksdannelse med andre lokale aktører kan sætte skub i produktudviklingen og være med til at påvirke, hvad nationalparken skal indeholde.

Erfaringer fra bl.a. udvikling af nationalparker i Finland viser, hvor vigtigt det er, at myndigheder og turismeherhvervet arbejder sammen om en fælles strategi for turismeudviklingen. Det fremhæves også som meget centralt af Europa-Kommissionen i dokumentet "Sustainable Tourism and Natura 2000", at områderne udarbejder en fælles, sammenhængende strategi for bæredygtig turisme. Dette projekt er tænkt som et bidrag til det samlede projekt om nationalparker i Danmark, der kan være med til at sikre, at de forventninger til turismeudviklingen, som kan spores i pilotprojekterne, bliver underlagt hensigtsmæssige vurderinger og realiseret i samarbejde mellem det lokale erhverv og øvrige aktører, med udvikling af naturbaseret oplevelsesturisme i regi af Danmarks kommende nationalparker til resultat.

KILDER

- Ebeltoft Kommune (2003) Beretning til Strategi for Kommuneplanlægning og Lokal Agenda 21.
- Ebeltoft Kommune (2003) Strategi for Kommuneplanlægning og Lokal Agenda 21.
- Fitje, Anders (1996) Naturbasert opplevelsesturisme på Bornholm. Bornholms Forskningscenter.
- Gruppeinterview med turismevirksomheder på Møn (marts 2004).
- Hornell, Anja (upubliceret) Studieprojekt om effektmåling af naturvejledning. Projekt under udarbejdelse på RUC.
- Jensen, F. S. (2003) Friluftsliv i 592 skove og andre naturområder. Forskningscenteret for Skov og landskab, skovbrugsserien nr. 32. Foreløbig netudgave 30/4-03. www.skovoglandskab.dk
- Kaae, B.C: (1996) Brugerundersøgelse på Møns Klint 1996. Udarbejdet for Skov- og Naturstyrelsen. 58 pp.
- Koch, N.E. (1980) Skovenes Friluftsfunktion i Danmark: II. Del – Anvendelsen af skovene regionalt betragtet. 383 pp.
- Læsø Kommune (2002) Erhvervsstrategien
- Læsø Kommune (2003) Plan- og Bæredygtighedsstrategi 2003
- Møller, Line Friis, og Kristine Korsgaard (2003 men upubliceret) Studieprojekt om brugen af området og holdninger til en nationalpark på Møn.
- OECD (1996) Regulatory reforms and innovations. OECD.
- Pilotprojekt Nationalpark Møn (2004) Statusnotat, 31. marts 2004. Styregruppen.
- Simonsen, P.S. (2002) Danmarks Turistråd: Aktiv Ferie Alliance. Desk Research 2002. Saabye Simonsen.

BILAG

Bilag 1.

TOURISM DEVELOPMENT IN NATIONAL PARKS AND PROTECTED AREAS - CASE STUDIES FROM AROUND EUROPE

Dimitri Ioannides, PhD

Senior Research Fellow

Center for Regional and Tourism Research, Bornholm, Denmark

April 2004

Introduction

This overview is meant to provide key information that is relevant to the promotion and implementation of national parks in Denmark. The material extracted from this report comes mostly from European Union reports (specifically the European Commission) and relates to actions that have been taken in other parts of the EU that relate to the development of tourism. Not all the cases are situated in national parks, though an attempt has been made to identify cases in rural settings, most of which have a natural attraction component. Also, because of the difficulty in identifying cases that relate solely to national parks, the study was broadened to other types of protected areas within the European Union.

While the emphasis of this report is to provide food for thought as to what may work in the Danish case based on what has happened in other parts of Europe, it is apparent that a main thrust of the case studies that follow has been on the development of quality tourism products aimed at enhancing the experience of visitors to these areas. It appears then that the underlying theme is the promotion of a sustainable development approach in or close to protected areas that seeks the striking of a balance between regional economic growth, the wellbeing of tourists, environmental protection, and the enjoyment of visitors. Thus, in addition to discussing various cases in general terms, the latter part of the paper focuses on the strategy of promoting Integrated Quality Management (IQM) in tourism in destinations throughout Europe. It seems IQM is a framework that can be applied to the Danish national park case. Since IQM is an approach that involves a multitude of players ranging from public authorities at all levels (national to local) and individual enterprises and communities, it appears that it could be of interest to the Danish Tourism Board. Importantly, IQM can serve as a basis (underlying theme) for launching the tasks that relate to this project.

The report begins with some general information regarding protected areas in Europe and then focuses on a few case studies. Then the paper looks at IQM in more depth and explains how this has been applied in a couple of case-study areas (there are 15 areas in total where this has been applied). Finally, a brief discussion examining how tourism can profit and contribute positively to the local economy in areas with national parks (or other protected areas) is offered.

Protected Nature and Cultural Heritage Areas in Europe

Europe possesses approximately 40,000 protected areas most of which are meant to safeguard certain habitats or species that are experiencing threats to their existence. There are varying levels of protection ranging from areas that are out of bounds to all visitors because of their special scientific importance to more flexible areas where emphasis is placed on their sustainable use. Most protected areas are quite small covering 1000 hectares or less. These areas include Category I (strict nature reserves); Category II (national parks); Category III (natural monuments); Category IV (habitat/species management area); Category V (protected landscape/seascape); and Category VI (managed resource protected area).

Included in these areas are the so called ‘Crown Jewels of Europe’s natural heritage, which amount to 15,000 sites covering a total of 600,000 square kilometers. Many of these areas are not suitable for tourism development since they are extremely fragile. However, according to the report *Sustainable Tourism Based on Natural and Cultural Heritage* (Europa 2004) ‘those that are [suitable], will be able to act as showpieces for Europe’s rich natural heritage’ (p. 15). Numerous protected areas around Europe have already witnessed healthy increases in visitation (e.g., the Hohe Tauern National Park in Austria attracts 4 million visitors per annum) even though sometimes the heavy numbers of visitors may have an adverse impact on the destination. Moreover, it is interesting to note that in some cases the mere existence of a national park in a specific region may actually lead to more tourists even though they do not actually visit the park itself. In other words a national park can oftentimes act as a magnet for tourists into the surrounding area – especially the so-called gateway communities - since it serves to put the region within which it is located on the map. For this, one only has to look at the (albeit environmentally dubious) success of famous gateway destinations to large national parks in the US (e.g., Jackson Hole, Wyoming or Pigeon Forge, Tennessee).

In addition to Europe’s natural wealth there is a wealth of culture reflected by thousands of places, buildings, and so on that are afforded protected status by various organizations including UNESCO (e.g., World Heritage Areas). While there are numerous visible assets that can easily fit the description of cultural heritage there are also thousands of less obvious features that may be difficult to inventory and classify. The French Ministry of Agriculture has taken a lead in identifying less obvious cultural heritage features by producing its ‘Guide d’ observation du patrimoine rural’ which describes various so-called tangible and intangible heritage features throughout rural France. Both the Council of Europe but also non-governmental networks have been actively involved in promoting cultural heritage in rural areas (e.g., check http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-Operation/Heritage/) and the quality of some of the projects that have been put forth has been recognized by various tourism and environment awards aimed at covering small rural villages.

Interestingly, even though tourism has grown rapidly and impressively in Europe over the last 50 years or so, this growth has been highly concentrated in certain hotspots such as coastal resort of the Mediterranean or major urban areas like Paris or London. By contrast large expanses of rural areas have been left untouched from tourism as demonstrated in the case of France where significant portions of the country (e.g., Massif Central) witness a very low number of visits. If one were to superimpose maps of natural and cultural heritage in Europe on top of a map of so-called non traditional areas of tourism it would be possible to identify areas which have a high potential for tourism development. Two examples of such areas are indicated below. It should be noted that neither of the two areas are entirely within a national park but some of the strategies which have been adopted could be relevant to the Danish case.

CASE STUDY I: KUUSAMO, FINLAND

This is an area located in NW Finland, which is well-known for its spectacular scenery. In 1956 parts of this region were declared a national park – Oulanka National Park – which extends over 260 square kilometers. It is famous because it includes a hiking trail known as the Bears’ Ring, a trail that takes 5 days to complete.

Until recently relatively little has been done to promote or facilitate tourism within the region as a whole (which includes areas outside the national park). Only some private enterprises have promoted skiing in the resort of Ruka and as a result tourism has been a historically highly seasonal activity. Moreover, the area is very sparsely populated, a matter that does not help the promotion of tourism while the main employers are the town of Kuusamo (municipality) and the public forest authority.

Tourism has in recent years been seen as a potential economic activity and, as a result, a number of private companies have begun to develop activities for small groups such as cross country skiing, snow-mobiling, white water rafting, and guided hikes. The original process to develop tourism, which was aimed at a range of family-oriented products, was essentially opportunistic and lacked a comprehensive strategy for tourism development. Consequently, the National Forest and Park Service joined the local municipality to undertake a study of the present status of tourism in the area but also to investigate expectations and expenditure in and around the national park. This gave the Forest Service the means for starting dialogue with local tourism businesses and other stakeholders to develop a shared vision of how tourism can be promoted in a sustainable manner and what the role of the National Park Service should be in the entire process.

The main issue to emerge from this process is that it became clear that for a tourism strategy to be effective it must be part of an integral (cross-sectoral) planning process for the entire region. This will allow tourism to maximize its positive impacts while making use of a limited resource base.

It emerged that while the existing numbers of arrivals was satisfactory (1 million annually) these visitors were highly concentrated spatially (the ski resort of Ruka), and seasonally. Thus, a key objective that was adopted early on was to attract no more tourists (for environmental and social purposes) but rather to make efforts to expand the possibilities for tourism in other parts of the region. In other words a dispersal strategy was adopted. Alternative tourist sites that were identified were meant to be visited ‘for their intrinsic value rather than as an add-on to a winter skiing holiday.’ Thus, in sum the intention was to:

1. Encourage people to stay longer in the area, return regularly and visit at different times of the year rather than during the ski season.
2. The aforementioned strategy could help create year-round employment and provide the avenue for secondary products and activities such as handicrafts and local foods;
3. An effort was initiated to go after foreign visitors.

The various actors involved in tourism development in the region realized that to achieve the objectives that were set out it was necessary to develop a quality product of an environmentally high standard. A number of measures were adopted to pursue this objective.

The Role of the National Park:

Early on, it was realized by all involved that the national park plays an important role in tourism development. Though the park’s main role is to protect the region’s natural assets this does not occur at the expense of allowing access to visitors. By contrast, the park has plenty of opportunities for encouraging visitations in an environmentally responsible manner and this, in turn, becomes a draw for tourists to Kuusamo in the first place – namely, by improving the area’s image. In fact, it is interesting to note that many tourists are attracted to the region because there is a national park even though the majority of these people never actually set foot in the park itself.

The national park means reduced costs in terms of investments to service providers while at the same time it allows the development of opportunities for nature-based activities. For instance, the Oulanka NP has developed a number of nature trails aimed at hikers of different levels of competency. The park authorities have also installed other facilities for tourists such as wilderness huts/shelters, suspension bridges and viewpoints, canoe-loading stations (all facilities that are maintained at a high quality by the park service). There is also a Park Service Visitors’ Center located on the main road leading into the park. Like most information centers it encourages visitors to stop and obtain information/maps relating to what activities are available within the park and what companies provide packages for tourists (e.g., hiking tours, canoe rentals, etc.) The Center also provides information about the natural wealth of the Park. ‘By providing these facilities the park is not only able to ensure that the activities undertaken are compatible with the natural environment but it also raises the overall level of environmental consciousness among the tourists and increases public support for a national network of protected areas.’

Some steps taken to minimize environmental impacts include: Routing trails so that they avoid the most ecologically sensitive areas. People are also encouraged to stick to the trails.

Licenses for Environmental Operators

The existence of the park certainly benefits local businesses but there needs to be a symbiotic relationship between the two entities. This means that the businesses must work to maintain the environmental quality of the park. The National Park service has introduced a licensing program for those businesses wishing to work in the park. Thus, businesses have to provide a full declaration as to what activities they wish to promote in the park and their members have to take a short course on conservation issues. The park then gives the operators a form of visible accreditation (e.g., a badge or a logo) while the operators advertise the visitor center and provide a link to the park's website.

Branding

How is the overall product marketed? There are, after all, almost 50 companies, a fact that could normally spell a lot of problems in terms of coordination. So a decision was made early on to brand the area as a whole and to provide an easy means of obtaining information about the available attractions. Research conducted by the local municipality has revealed that the region has a number of characteristics that can be used to create a strong brand capable of attracting different types of tourists. The very distinct seasons in the region are one aspect of the brand - the local area has taken the two extremes (summer and perpetual sun) and winter (perpetual night) to develop a brand that is based on the national park (summer) and ski resort (winter). The aim is to encourage people who come during one part of the year to return for another experience 6 months later. Other events have been staged in recent years such as photography exhibitions as well as an international snowboarding competition. There is also a website developed by the municipality (in Finnish and English) providing information about this remote region:

(<http://www.metsa.fi/natural/nationalparks/oulanka/first.htm>)

CASE STUDY II: PAYS CATHARE (FRANCE)

This area (the Aude) (actually one of the areas which also serves as an IQM case study area – see discussion on IQM further down) is famous for its coastline and the walled city of Carcassonne (a world heritage site). Since the 70s it has been a major attraction for tourists. Until now, not very much was known about the hinterland region and not much was done to promote it as a tourist destination. Nevertheless, taking advantage of the fact that a few tourists already visit the Aude there is a possibility of promoting tourism in the hinterland. The rural hinterland is an area that has witnessed significant depopulation and economic downturn and, as such, the public authority for the region and civic leaders launched a program to revive the rural economy based on its cultural heritage and tourism promotion; this is known as the Pays Cathare Initiative.

The public authority (Conseil General) commissioned market research and feasibility studies of the heritage sites that took place from 1987 to 1989. These studies indicated the potential for tourism development in this rural region. A basic principle involved consultation and involvement of local inhabitants and for this, national agencies, the private sector, and the Chamber of Commerce were involved from the beginning. The whole process has had a significant impact on the rural Aude and has already led to the transformation of a number of communities.

Strategy for Sustainability

The program for tourism development included three complementary aspects aimed at a sustainable approach that would maximize local benefits.

1. Development of growth poles where a major site of the Cathare era would be developed for tourists and marketed. Each village was meant to also develop an attraction of its own (its unique selling point) to encourage tourists to stay longer.
2. Development of the Pays Cathare quality mark through a relationship with the Pays Cathare sites, represented by the associations in specific trades. These associations work under the auspices of the Conseil General to establish and monitor the quality standards (see discussion on IQM further down). This brand label is supposed to guarantee that the region offers standards of excellence in accommodations, attractions, etc, but also it is meant to show that there is a priority on the area's authentic character.
3. Territorial development whereby local initiatives are promoted by local development agents who are also supposed to go after various funding opportunities.

It is important to mention that 'the territorial development aspects are techniques of local development using the interest generated by the Cathare heritage promotion to boost community regeneration based on a range of ideas and resources in the rural areas of the Aude.'

The Pays Cathare Quality Mark

The whole idea behind adopting the quality mark is to increase the number of customers to those areas and businesses that make use of such a quality mark. 'If the idea succeeds customers will buy with confidence when they see the mark and the Aude will earn a reputation for quality. By 2001, 650 enterprises spread through 21 different sectors were members of the Quality Mark. The premise is that professional groups within each sector (either existing or newly formed) – thus sectors like accommodation - decide on the quality criteria and the Conseil General (the public authority) validates these. Every single company that receives the quality mark must attend a training course on the Pays Cathare project and have access to training courses designed by all the Chambers of Commerce of Aude. The training is meant to provide skills in entrepreneurship, business management and marketing. In sum then, the establishment of the quality mark seems to be an effective means of encouraging companies to take advantage of training programs especially as it seems to have improved business competitiveness while enhancing the overall tourism product.

GOOD PRACTICE IN ACTION

The European Commission (EC) has produced a document – *Sustainable Tourism and Natura 2000* (1999) - aimed at all stakeholders involved in the promotion of sustainable tourism development within Natura 2000 protected sites. The prescriptions included in this report can, by association, be applied to all protected areas within the EU. The stakeholders targeted in this document include the managers of the protected areas but also suppliers of local tourism services, tour operators, and local authorities. Natura 2000 areas are those that include a wide range of ecosystems, including wetlands and mountains but also rural regions.

One of the aims of the Natura document is to describe and analyze a number of initiatives whose aim is to ensure the sustainable development of tourism in protected areas. The two most relevant initiatives discussed in the report are EUROPARC's *European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas* and the World Wildlife Fund's *PAN Parks Principles and Criteria*. The *Natura* document argues that these 2 initiatives are the most relevant because they specifically promote a conservation and tourism strategy for protected areas. In addition the *Natura* document briefly describes another initiative *Towards Quality Rural Tourism – Integrated Quality Management (IQM) of Rural Tourist Destinations, 1999* – which explains in detail how IQM can be applied to the management of sustainable tourism in rural tourist destinations around Europe. As has already been mentioned, this particular initiative could be of high relevance to the Denmark national parks case and as such is discussed in more detail towards the end of this paper. Below a brief description of each of the key initiatives is provided.

The European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas (1999)

This initiative was a follow-up to a previous document - *Loving them to Death* (1993) - and is addressed at 'protected areas, providers of tourism services and tour operators.' It was developed by the EUROPARC Federation (Federation of National and Nature Parks of Europe), an organization aimed at supporting and enhancing the full range of protected areas in Europe. Among others, the document includes prescriptions for sustainable tourism development and provides a clear methodology for preparing and implementing a sustainable tourism strategy. The Charter is in line with recommendations of Agenda 21 adopted at the Rio Conference in 1992. The Charter is targeted towards organizations responsible for managing protected areas such as national parks, the tourism industry at the destination (hotels, restaurants, travel agencies, tour guides), tour operators and transport companies.

Participation in the Charter is voluntary and contractual. The charter includes 5 sections overall. In turn, these are: (1) the principles of sustainable tourism in protected areas to which each signatory agrees; (2) the section for protected areas, which commits the authorities responsible for the protected areas to define a strategy for sustainable tourism development for their area and a concrete action plan, in partnership with the tourism industry and the local population; (3) the section for the tourism industry within the protected areas, which commits tourism businesses to define a strategy and precise action plan to manage their activities in a sustainable manner; (4) the section for tour operators and transport companies that compels these actors to conduct their operations in a sustainable manner; and (5) the section for the media, which gives recommendations on how the media must responsibly report activities in a protected area. (A detailed discussion of what the Charter entails can be found at http://www.eco-tour.org/info/w_10168_en.html).

By 2000, 18 parks had signed the Charter and two of these have already reached the final stages of defining their strategy and action plan and were ready for evaluation. These 2 parks are Zona Volcanica de la Garrotxa nature Park (Catalonia) and Alpi Maritime Park. Ten of the signatories are French parks, while a handful of parks in Britain, Austria, Germany, Portugal, and Spain have also signed. Among the various signatories are Exmoor National Park in Britain, Luberon Regional Nature Park and Vosges du Nord Regional Nature Park in France, Hohe Tauern National Park in Austria, and Naturpark Frankenwald in Germany.

PAN Parks, 1999

This is a follow up of the IUCN's (World Conservation Union) 'Parks for Life' (1992) initiative. It seeks to create a European-wide network of large-scale, well-managed protected areas, which can be awarded the PAN Parks quality mark. The initiative encompasses required principles and criteria that are necessary for a sustainable tourism strategy and for the award of the logo. The central theme of the PAN Parks project is to promote healthy economic development in rural regions around Europe. The project's principal aim is to shift tourism in Europe's protected areas from a threat to an opportunity. This is supposed to be achieved through the development of partnerships with nature conservation groups, travel agencies, the business community, and other interest groups on a local, national, and international level.

The quality mark that PAN Parks seeks to promote stands for the following:

1. an expanding network of well-managed protected areas with high conservation value;
2. sustainable tourism development of regions and local communities surrounding protected areas;
3. responsible high quality nature-based experiences for visitors and tourists;
4. the creation of public awareness, appreciation and support for nature conservation;
5. the generation of wide political and financial support at all levels for nature conservation

Once created, the network of protected areas is coordinated by a PAN Parks managing body. The quality mark is awarded to protected areas and companies meeting the PAN Parks Verification Principles and Criteria. By 1998, there were 7 parks in total that had signed on as pilot project areas. The entire network of PAN parks was expected to be in place by mid-2001.

The Pan Parks logo can only be awarded to parks that exhibit high standards of nature protection, which offer a variety of nature-based activities and facilities, and where visitors can observe and experience wildlife and other natural based features without causing damage to nature.

A total of seventeen protected areas participated in a self-assessment process between December 1999 and March 2000. Among these areas were Oulanka NP in Finland, Dadia Forest Reserve in Greece, and Guadiana NP in Portugal. Interestingly out of the 17 self-assessment areas it was determined that only 5 meet most of the requirements to become PAN Parks.

A Brief Comparison of the European Charter for Sustainable Tourism and Pan Parks

Both of the above described initiatives have a number of common goals. These include the encouragement and management of tourism in protected areas in a harmonious relationship with the suitable management of natural resources and the promotion of socioeconomic benefits of various stakeholders. The two initiatives are also similar in that they promote a participatory process. However, the two initiatives also display a number of conceptual differences. For instance, the *PAN Parks* initiative aims solely at including well-managed protected areas, especially those with an outstanding conservation value. By contrast, the *European Charter* does not set such stringent criteria. Also *PAN Parks* aims to become a new organization to be managed by a European-wide management organization whereas the *Charter* is only a strategic approach for sustainable tourism development in protected areas.

The important conclusion from the perspective of the Danish Parks project is that both the aforementioned initiatives provide effective guidelines for developing and managing tourism in protected areas, which could be applied with a few variations to different types of protected area networks. It is worth mentioning that the document *Sustainable Tourism and Natura 2000* ends with a discussion on priorities for sustainable tourism in protected natural areas. This includes a description of strategy, policy, and planning as well as steps that need to be adopted for marketing. Among the recommendations are to 'reflect on the needs of disadvantaged visitors' (especially disabled persons but also economically disadvantaged individuals), 'design and test innovative packages', 'explore new types of marketing', and so on. Many of these recommendations may be quite useful in the Danish national parks context and, thus, should be further explored. In particular the recommendations on eco-labeling and certification deserve closer scrutiny.

Briefly, with respect to eco-labeling the following recommendations are put forth: First there is a need to explore and identify examples of good practice in areas proposed to be a national park (whether in accommodation, guided tours, local food and products) and identify the particular strengths of these examples. Broader awareness about these schemes can be built through the media. It is also suggested, among others, that more research about eco-labels and awards should be undertaken to see if these schemes fit local circumstances. Additionally, there are calls for integrated quality management (IQM) (see discussion further down), which implies – *inter alia* – the need to: obtain regular visitor feedback (conduct regular survey to see if visitors are satisfied); obtain feedback from staff and partners; set quality standards for all tourism services; and maintain programs for improvement and training.

EXAMPLES OF GOOD PRACTICE IN ACTION

The following paragraphs proved ten examples of best practice in action from various protected parts of Europe. The examples discussed are ones that could be used as 'food for thought' in terms of guiding the Danish national parks project.

In general terms, the European Commission (DG Environment) calls for a number of principles that should be applied to national parks and other protected areas including the need to: design and test innovative packages; consider new themes and sites; network with other protected areas; to provide recreational opportunities that reflect environmental conditions; to explore new types of marketing; to provide appropriate training; to explore new markets fitting the needs of the destination; support traditional economic activities through tourism; and so on.

Example I: Hotel au Naturel - The 'Villa Rosa' example in Ballon des Vosges Nature Park in the East of France

This small hotel (just nine rooms) was created in 1979. The owners of this establishment were keen to help people discover the natural and cultural heritage of the region and, thus decided to join the 'Nature Hotel' network in 1994. This network includes 11 certified hotels – which are situated in various regional nature parks around France – all of which have signed agreements with the French Federation of Regional Nature Parks (FFRNP). This organization awards a seal of approval to accommodation establishments that have implemented long-term programs to make environmental protection an integral part of their hotel activities; such programs include reducing the consumption of energy and water, recycling, using environmentally friendly products as well as local products. These hotels also provide information to visitors to help them discover the region's local heritage and, as such, each hotel has a library with books about the region. All the hotels are promoted by the FFRNP in a leaflet.

Villa Rosa provides all-inclusive stays or day-long activities that are open to everyone. Tailor-made activities can be created upon request. An example of an activity is taking guests on a botanical tour of the park and guests are taught, among others, to recognize weeds and how to transform herbs into a various dishes. For Villa Rosa, the benefit of belonging to this network translates into an increase in the number of bookings for 2000. Most visitors find out about the hotel from the FFNRP's leaflet. It is worth mentioning also that many visitors are repeat-visitors.

Example II: Project Rhon Sheep, Rhon Biosphere Reserve, Bavaria

This project was an initiative where visitors, restaurant owners, farmers and producers use and maintain the landscape of the Rhon. In this region, over the last 50 years the local breed of sheep has experienced a sharp decline in numbers and, thus, in order to help the survival of local farmers and to maintain the landscape a number of measures had to be adopted. One family business – The Gasthof Zur Krone hotel and restaurant – was a key actor backing this initiative from the outset. For example, it introduced traditional and new recipes using the Rhon sheep meat and also created a book with the title *On the Trail of the Rhon Sheep*. These steps led to the promotion of Rhon sheep that has in turn caused increased demand; in other words, protection by consumption has saved the breed from extinction.

The sheep are important because their grazing helps the Rhon region maintain its distinctive landscape. The hotel/restaurant helps the conservation efforts of the Biosphere reserve by marketing natural/high quality products. Because the hotel provides information to its customers about where the meat comes from, the latter can buy their ingredients from the farmers, thus boosting their business. This business has received plenty of publicity in the media and, as a result, new jobs have been created. not to mention that other enterprises in the region are now following the example. An association known as the Aus der Rhon – Fur die Rhon has been established because of this initiative. It is important to mention that the project has gained numerous awards for nature protection and tourism and, as an ecologically-oriented business it demonstrates to other businesses that change can be very successful.

Example III: Mirow 21, a project for Youth Hostels, Germany

Mirow is a small town just outside Muritz National Park in West Pomerania. The Future Project Youth Hostel (Mirow 21) is a project aimed at building a new type of youth hostel that respects the principles of sustainable development. The hostel was due to be open in 2000. The aim of the project (subsidized by the Federal Foundation for the Environment) was to provide an environmentally friendly building with a number of multi-purpose rooms. The building includes high-quality insulation to avoid energy waste and the central heating system does not emit carbon dioxide – instead solar power, wood and rape seed are used as energy sources. A small power plant that runs on rape oil produces electricity. An eco-tax is applied to products sold in the hostel that are more harmful on the environment as a means to prompt clients to buy more ecologically-friendly goods. Mirow 21 informs guests about all efforts made to reduce energy consumption. The hostel was built entirely by local enterprises and was subjected to an extended EC environmental audit. Considering the huge numbers of YHA members the project can be a significant education tool for spreading the idea of sustainability. Its experience could be used as a reference for the development of facilities/infrastructure in Natura 2000 sites and other protected areas.

Example IV: Houses of the Park in Monti Sibillini National Park, Italy

This is a 70,000 hectare park in Umbria and 15,000 residents live within its boundaries. The houses in the park project started in 1995 in association with young people grouped together in 9 cooperatives (e.g., agricultural co-ops that provide tourism services). Their aim is to provide job opportunities for young persons. The main objective is to use the 15 visitor information centers (houses in the park) as a way of involving people (young persons especially) in the life of the park and also to encourage sustainable tourism. The project is supposed to lead to the adoption of the principles of the *European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas*. There are two phases to the project: 1995-99 and 2000-04. In the first phase the aims of the houses were defined. These include a network of high quality, environmental and tourism services welcoming visitors, encouraging the local population to participate in issues concerning the park, providing information and organizing activities related to sustainable tourism. The information provided by the houses helps raise public awareness about nature protection. Other measures that have been taken include training managers and creating businesses linked to sustainable tourism and local produce. The ancient practice of charcoal burning has, thanks to the initiatives of the houses in the park, been conserved and

developed. 'The charcoal from the park is now handled by the biggest distribution network in Italy (COOP ITALIA) and has resulted in increased income. Phase 2 (2000-04) planned to provide specialized training to 50 managers and to involve 50 business operators in a sustainable tourism development strategy. The houses are encouraged to become self-financing (until now they have been dependent highly on park contribution but the idea is to find alternative funding sources and as such the houses will diversify their activities).

Example V: Example from Denmark: Green Holiday in Himmerland

This area, which was one of the Destination 21 pilot projects, is located in northern Jutland. In this case (in 1995), 12 municipalities in all founded Destination Himmerland, a tourism network corporation made up of 138 members from the public and private sectors. Its aim primarily is to market the tourism product in Himmerland that has 8 varied Natura 2000 sites (lakes, broads, river valleys, etc). The area has traditionally not received many tourists (at least compared to the west coast of Jutland) so the idea was to develop green tourism products. The idea behind 'Green Holiday in Himmerland' is to develop the region as an active and green holiday and recreational area; the aim is that through this action jobs can be created while the negative impacts of tourism on the environment can be mitigated. Within this project a lot of importance is attached to involving local people in the development of the area. Among the tasks that have been achieved already are: a training course for people wishing to develop farmhouse holidays and a network of cooperation for such enterprises; a list of local producers of organic foods to encourage restaurants to buy local ingredients; information and guidance to managers about obtaining environmental certification. There are 2 Natura sites in Himmerland that have accommodation that has received Green Key status. Also, a conference attended by 100 people explained how sustainable tourism may lead to financial savings and an improved image for marketing. Among the various initiatives developed in the region is the creation of a map indicating alternative 'green sites' (e.g., organic farms, windmills, factories and other businesses with environmental certification, nature friendly sites, etc). This map is meant to be for the use of locals as well as tourists.

Example VI: Management of Sports Activities in the Steinhuder Meer Nature Park, Germany

This park, located in northern Germany near Hanover, is one of three German pilot parks for the European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas. The core of the park is a 30 square kilometer lake (the biggest in NW Germany) known as Steinhuder Meer. This lake serves as a habitat for several breeds of birds while it also is a recreational area for the nearby conurbation of Hanover. On a summer weekend up to 50,000 people visit the area. The park has established a zoning system to protect nature; this system has been created in close cooperation with local and regional authorities. While two zones have been declared as recreational, the more sensitive parts of the lakeside have been protected; the idea in this case is to limit visitations to the park without banning visits entirely. A circular path around the Lake serves to concentrate people only in some areas and signposts clearly explain the reasons for various restrictions. Watersports on the lake are only allowed from April 1 to October 31 while certain parts of the lake are nature areas to which access is restricted by buoys. A free shuttle service transports visitors from large car parks built at a distance from the core of the park while the park is also accessible by bus and railway – bike rental is available at the stations.

Example VII: Visitor Management on the island of Terschelling, The Netherlands

Terschelling is one of the islands in the Wadden Sea; it is about 30 km wide and is home to 4700 inhabitants. About 50% of the site is a Natura 2000 site while the rest was supposed to become a Natura site in the early 2000s. The National Forest Service owns and manages 80% of the island (9500 hectares). About 350,000 visitors come to the island each year and, as such, visitor management has become an essential ingredient of the national forest service's work. A zoning system has been implemented based on the segmentation of different types of visitors: For instance facilities for conservationists are left in a natural state, paths are not paved and facilities are minimal and scattered; Facilities for nature lovers (e.g., marked trails) are concentrated in the central part of the island which is best adapted to tourism; Finally a zone for tourists who are not as keen on nature has been created along the beach with a path connecting the beach to the campsite. Since tourists arrive by boat it is easy to monitor them and each year the visitors are asked to fill in a questionnaire to gauge their relative level of satisfaction. Interestingly, despite an increase in the numbers of tourists to the island since the 70s, the site has witnessed an increase in the number of birds and other species in the last 20 years.

Example VIII: Trossachs Trail Tourism Management Program, Scotland (an example of IQM)
This area covers about 260 square km in the District of Stirling in Scotland. It is classified as a national scenic area – a national nature reserve – and contains sites of special scientific interest. The region attracts about 2.2 visits annually mostly from the surrounding metropolitan areas. The problem has been that due to the large number of visitors and limited investment, the quality of the visitor services has declined and the natural environment has been endangered.

In 1992 the Trossachs Trail Tourism Management Program was set up aimed at developing tourism while sustaining and enhancing the natural resources of the region. Various actors are involved in this program including government agencies, NGOs, local businesses, community councils and visitors. This program was due to end in 2001 when the area was to be included in Scotland's first national park. The program has involved a number of steps. The 1st step towards quality improvement involved a comprehensive monitoring program that has led, among others, to knowledge about visitor attitudes and satisfaction; it has been achieved through visitor surveys, interviews with a number of enterprises to identify the level of businesses, and people and traffic counters on roads and footpaths. A grant scheme of 8000 euros for improvement or market development has been adopted to improve the quality of local industry. A training program offering workshops on various themes has also been instigated. Furthermore, the Scottish Tourist Board's Quality Assurance Scheme is an award scheme that classifies the establishments by type and awards 1-5 stars following an inspection, which takes place each year. Each establishment must obtain a certain number of points that are scored against a list of quality checks. Another very interesting issue in the area is that visitor codes and environmental messages are promoted through the Trossachs Discovery Center. In certain restricted areas interpretation boards have been erected in suitable viewpoints along the paths and people can then view the site from a distance. Video cameras installed on sensitive areas can transmit back to the visitor center images of a rare species (e.g., one is able to watch what is going on in the nest of a peregrine falcon from the visitor center). Overall surveys of tourists indicate a high level of satisfaction with the program while about 20% of the businesses feel that the program has positively influenced their level of business. The area is one of 15 projects that have been chosen to illustrate recommendations for IQM in rural areas (see discussion below).

Example IX: Oulanka and Paanajarvi National Park (Finland and Russia)

These parks are situated on either side of the Finnish-Russian border (see discussion earlier on Oulanka NP). The Finnish park attracts 150,000 visitors a year while the Russian park which is much newer (set up in 1992) received only 3,000 visitors. The aim for the two parks, which are actually very similar, is to develop them sustainably especially in terms of tourism. A joint brochure was produced in 1995 and cooperation has concentrated on training park staff. A portion of the budget for both parks has been put into the planning and implementing nature trails while the planning and implementation of a waste system has also been initiated. One of the questions that needs to be resolved is how do people and the national park on the Russian side of the border take advantage from tourism which is run mostly by Finnish tour operators. A major goal of this cooperation is for both to become a well-known and managed joint nature area – twin national park.

Example X: Sustainable Tourism Development and Recreational Use in the Wadden Sea Region (Denmark, Germany, Netherlands)

This region extends along the coastline of the three countries and is separated from the North Sea by a chain of barrier islands. Two thirds of the area is the Wadden Sea which constitutes the largest wetland in the EU. Most of the area is a Natura 2000 site. About 8-10 million visitors come to the area each year and tourism is a very important economic activity for many localities. The national authorities of all three countries have cooperated in the protection of the area since 1978. To strengthen the joint efforts of the three countries at the regional level the inter-regional Wadden Sea Cooperation (IRWC) was set up in 1994; this cooperative arrangement is made up of representatives of the regional authorities of the 6 Wadden Sea regions. At an inter-regional conference in 1997 the decision was made to develop proposals for common policies on sustainable tourism, which also involve the local inhabitants. The tourism program was launched in 1997 – it is a project on Integrated Coastal Zone Management that is partially funded by the EU LIFE fund. A cross-national and cross-sectoral forum was also set up (Netforum) which is made up of representatives from tourism organizations, environmental organizations, the municipalities and regional authorities of all three countries and from the Wadden Sea Islands and the trilateral Wadden Sea Cooperation. The forum has held meetings and efforts are made to promote dialogue between experts and local politicians. A

final report seeks to promote sustainable tourism in the area with a focus on nature and recreational activities, culture and cultural tourism, accommodation, accessibility and transport. The next step is to bring this report to broader public debate and the work of Netforum will be used in the political decision making process on the trilateral level.

INTEGRATED QUALITY MANAGEMENT

In recent years, there has been much interest in the European Union on the subject of Integrated Quality Management (IQM), especially in the manner that this relates to tourism development in various environments such as protected areas (including national parks), rural or coastal regions, and cities. The European Commission (EC) has published a number of papers on the topic including a paper with the title 'Integrated Quality Management in Rural Tourism Destinations.'

http://europa.eu.int/comm/enterprise/services/tourism/tourism-publications/documents/iqm_rural_en.pdf

In the context of developing tourism within proposed national parks in Denmark, it appears that the relevance of IQM should be closely examined, especially in the manner that this relates to the tourism sector. The following section briefly examines the basic concept of IQM as applied to tourism destinations and provides a handful of case studies within the EU where IQM has been applied. This information was derived mostly from the EC publication on IQM in rural tourism destinations.

Why is IQM relevant? According to the EC, IQM is relevant in tourism destinations since it can eventually lead to various benefits including more local awareness and support for tourism, better coordination between various tourism enterprises at the destination, an improved image of the destination, a set of rural products that can be promoted with confidence, and increased customer satisfaction. It can also provide the host community with better information about the impacts of tourism. The fundamental premise behind IQM in Europe is that there is a need to improve the quality of destinations to satisfy the requirements of visitors. The rationale is that improved quality of destinations improves the overall competitiveness of the European tourism industry and also leads to sustainable tourism development.

What are the objectives of IQM? In tourist destinations 'IQM should simultaneously take into account and have a favourable impact on the activities of tourism professionals, tourists, the local population and the environment.' The requirements of tourists/visitors have to be a major consideration when implementing IQM in any destination.

It should be made clear that there is not a single (official) definition for IQM . The overall concept is based on Total Quality Management which emerged in business management theory in the 80s but it must be stressed that IQM is far more value-laden than TQM as it does not deal with a single consumer item (product) such as a PC or an automobile. Instead, in IQM there are many players involved, while the production and consumption of the tourist's experience takes place simultaneously. IQM serves to meet the twin objectives that any destination manager may put forth namely the need to increase local income and employment through tourism whilst ensuring that the environment and quality of life of local inhabitants is not adversely impacted by tourism. Thus, IQM seeks to focus on visitors by improving the quality of what is provided to them, satisfying their needs and influencing their activities so that they return to the destination as well as recommending it to their friends. Yet another element in the IQM approach is to involve local people and tourism enterprises in the management of the destination, both as participants and as customers of the management process. In final analysis then, a working definition of IQM in tourism destinations is

'an approach to managing a tourism destination which focuses on an ongoing process of improving visitor satisfaction, while seeking to improve the local economy, the environment and the quality of life of the local community' (see diagram 1)

In IQM it is helpful to think of visitors' experiences of a destination as a sequential system of influences spread through time and space from the initial planning of the trip, through the experiences during the visit, and the post-trip impressions; this is known as the Tourism Value Chain (see diagram 2) .

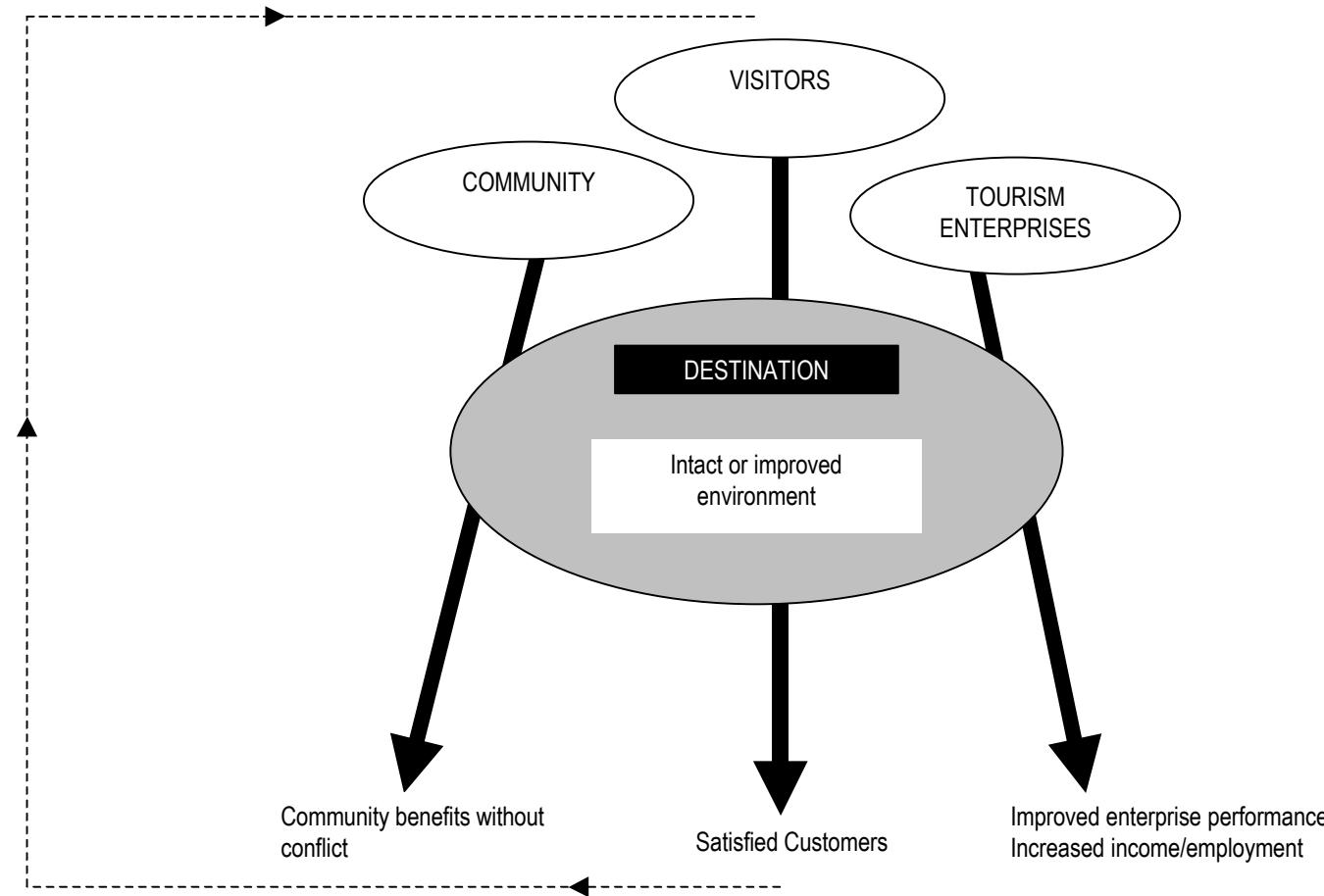
How can IQM be applied to rural destinations (including protected areas)?

Based on the EC report on rural regions the following structures and actions should be strengthened when seeking to promote tourism. First, although the motives for pursuing quality in tourism vary from rural area to rural area it is important (in all cases) to recognize who the main players are and arrange for them to get together. Thus, if IQM were to be initiated in the Danish national park context, a first step would be to identify the various stakeholders including local communities, entrepreneurs, national park authorities, local/regional tourism boards, the Danish tourism board and so on.

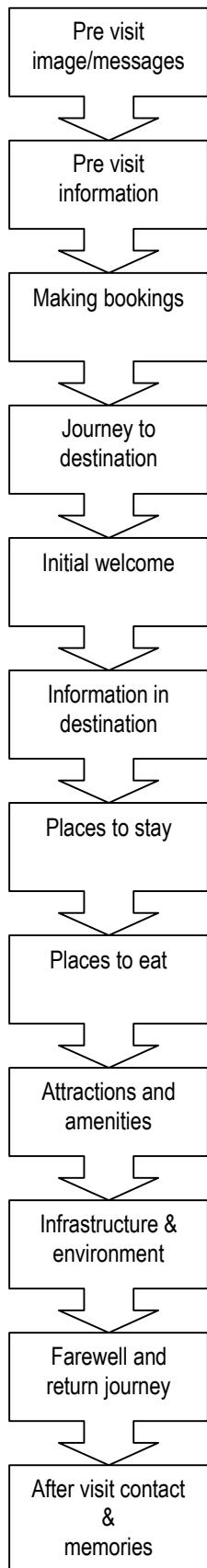
Local tourism businesses should work together for the destination as a whole, while the local community (including inhabitants, interest groups, etc) should also get together. It has to be recognized that visitors will require quality at all stages of their experience, thus a number of steps must be taken. These include: marketing through an image that conveys quality; providing a welcome, orientation and information that conveys a favorable impression to the tourists; directing special attention toward family-run accommodation establishments (many of which have little training) so that these can reflect the rural qualities of the destination; encourage the production and distribution of locally produced food and crafts while also improving the quality of what is on offer.

When talking about IQM in rural areas, a number of other components are included such as the need to link the experiences that can be produced from an area's cultural heritage and natural environment and promote both of these creatively. In addition, it is imperative that at any destination a thorough understanding of the visitors and their expectations should be developed. For this to be achieved, it is important to have a regular system for discerning/evaluating expectations and satisfaction levels. It is also essential to establish quality standards for various establishments at the destination (including standards for accommodations and restaurants). IQM should also explore ways for training the managers and employees of local business establishments as well as identifying financial tools that can help these establishments. Finally, it is worth mentioning that IQM should involve a regular inspection of the various impacts that tourism has on the destination.

Diagram 1: The IQM Approach

Diagram 2: The Tourism Value Chain

RURAL TOURISM IN EUROPE AND IQM

An integrated approach to tourism (that includes quality management) is especially relevant in the context of rural regions (including natural areas). This is because in such areas there usually are numerous stakeholders/players including small-scale accommodation enterprises and other businesses, communities, various levels of government and so on.

According to the EU there are many different types of rural areas within Europe. For example: (1) Protected areas that seek to manage tourism and the environment and the economy in an integrated manner. In these areas a key issue may involve environmental interpretation, inter-sectoral integration and visitor management (example Vosges du Nord in France); (2) Rural areas, where a significant part of the product is characterized by small historic towns or villages and a rich agricultural, historic, cultural, or industrial heritage scattered around the countryside. In this case, there may be opportunities to link sites and communities to preserve buildings and create quality branded accommodations and other facilities (e.g., Pays Cathare in France); (3) Mountain or forest locations with some established rural tourism but seeking to strengthen and diversify what is on offer. Among the priorities in such destinations could be to establish better quality accommodation, activity tourism, gastronomy and heritage themes (e.g., Montana de Navarra in Spain).

Some of the typical characteristics of rural tourism destinations that point to the need for IQM but also (simultaneously) demonstrate the problems of implementing this approach are:

- small, scattered enterprises that could benefit from cooperative marketing and assistance;
- small municipalities which may have to cooperate to provide a visible destination;
- a large number of family-run establishments that may often have inconsistent standards;
- a lack of a clear tourism identity for a rural destination
- sensitive environments that may require management to relieve visitor pressure;
- fragile communities that are susceptible to intrusion;
- a sensitivity to large-scale and inappropriate development.

Where is IQM implemented today?

According to the EU, a number of destinations throughout the EU (including many rural areas) have recognized the importance of improving their quality and are doing something about this. The broad types of rural areas that are working on quality issues include: (a) established destinations that wish to raise the overall experience of the visitor experience as a whole by enhancing their image whilst reducing environmental degradation; and (b) less visited areas where tourism can play a key role for economic revitalization and where quality is seen as a tool for success. Many areas have specific rural development programs that regularly lead to external funding such as those from LEADER. These programs show strong coordination between businesses and the local community; natural areas with an emphasis on visitor management, seeking a quality of tourism in keeping with the environment; and community. In parks or protected areas leadership is often provided by the park authority. At the local level initiatives have been taken by a variety of organizations such as local authorities, economic or community development organizations, environmental bodies, regional or local tourist boards; companies selling rural tourism holidays, and so on while it is also clear that many endeavors for improving the quality in rural tourism have been initiated at the national level.

There are 15 case studies of destinations that have adopted IQM in tourism development. Table 1 lists all 15 of these case studies and highlights the ones that may be of most relevance to the Danish case.

It is important to point out that the set-up of IQM varies from place to place. For instance leadership in tourism management is in some cases undertaken by individual local authorities while in other instances groups of municipalities are working in tandem. Furthermore, in other cases it is the national park authorities that take the lead and so on.

Involving local business and community

An important consideration of IQM is that a partnership structure is set up to help local businesses relate to each other and the destination as a whole, which can motivate them to cooperate on quality issues. The case studies of areas that have adopted IQM have achieved this in three ways. These include establishing a tourism association for the entire area (with members from different enterprises), working with local trade bodies or groups representing various sectors such as agrotourism and camping grounds, and establishing working groups on quality. The community at large should also be involved in the process because locals need to be informed about the role of tourism and to obtain feedback on issues and problems. Also the local community is a way through which the visitor's experience can be enhanced. Special interest community groups (e.g., historical societies) have an especially important role to play in the whole process.

Code of Practice for IQM in Rural/Natural Tourist Destinations

In sum, IQM is about enhancing visitor satisfaction whilst seeking to improve the local economy, the environment (built and natural), and the quality of life of the local community; in other words IQM is about encouraging sustainable development practices in destinations. In all, there are 15 principles that destinations seeking quality should adhere to: Integration; authenticity; distinctiveness; market realism; sustainability; consumer orientation; inclusiveness (i.e., providing a good experience to all visitors); attention to detail; rationalization (picking the best projects and doing them well as opposed to doing many things in a mediocre fashion); partnership; interdependence; time; commitment; accurate communication; and monitoring.

Priorities for the private sector

Although IQM in general is directed at local authorities and other organizations (local, regional and national) involved in tourism promotion, it is essential to recognize that most of the services at the destination are provided by a large number of private businesses. The 15 principles listed above are all relevant to private enterprises. In particular, it is important to realize that private enterprises must work closely with destination tourism organizations, support initiatives to improve what is on offer to visitors (e.g., establishment of central reservation services), and provide a warm welcome to visitors on behalf of the destination and so on.

THE CASE STUDIES

In total there are 15 case studies but only those that seem most relevant to the Danish case have been picked for discussion. A brief summary of some of these case studies follows. These studies as well as the ones listed in an earlier section should provide useful background information for the Danish case.

Ballyhoura, Ireland: This is a rural area (not a national park) but it encompasses areas that have the attributes of national parks and attracts nature seekers. It is an extensive area of countryside in southwest Ireland. Much of the area is taken up for agricultural purposes. It is worth mentioning that there is no outstanding tourism resource in the area (other than it is attractive and a typical Irish setting) so it has concentrated on promoting what can be seen as a true rural experience and warm welcome. The slogan 'Truly rurally yours' has been created to promote the region. The region only became a tourism destination in the 80s following the efforts of Ballyhoura Failte, a community tourism cooperative. There is now a range of accommodations, small scale attractions such as open farms and interpretive centers and countryside recreation facilities. The initial market included group visits such as those by educational groups. Now the independent market has also grown (Irish, British and overseas). The tourism strategy for the area has a couple of main objectives. The first is to provide a cooperative marketing function through groups of enterprises that work closely together and the second is to improve the range and quality of the tourism product on three levels: (1) encouraging people to start up new enterprises; (2) supporting the improvement and expansion of existing ones; (3) attracting new inward investors. The approach is based on setting on an annual basis an agreed program of implementable initiatives. The way this works is that an idea is originally conceived based on market analysis. Subsequently, private and public partners are brought together, a suitable structure for delivery is created and the idea is piloted and eventually the private sector takes over.

The project is constantly monitored and evaluated. A lot of attention has been paid to the quality of infrastructure and services delivered by Ballyhoura Failte as a whole. Among the initiatives that are taken is a product and marketing initiative aimed at marketing to tour operators and agents. A website has been set up by Ballyhoura Failte, which attracts a host of inquiries. A central reservation service has also been established for independent visitors while all visitors receive an information packet (if possible before arrival). The packet includes a welcome letter, questionnaire and information leaflets. The Ballyhoura center contains an information center, craft shop and café. The proceeds from the shop and café finance the information center. The Ballyhoura development agency is also located here and provides business services to local enterprises. Efforts are also made to ensure that accommodation meets all the Irish tourism board's minimum standards while an authentic experience is created by (if possible) inviting guests into the hosts' homes and allowing visitors access to the farm or to undertake certain activities like baking bread.

Various visitor attractions have also been created from virtually nothing including walking paths (local communities and walking enthusiasts were brought together to identify routes and negotiate with landowners). A "Ballyhoura Way" was established and a series of shorter walks created for each community. Route maps are produced and an annual walking festival is held to raise publicity. The walks are graded according to difficulty with color coded waymarks. The Ballyhoura Mountain Park has been established in response to visitor demand for nature and outdoor activities. It was created after a zoning study and it includes trails and interpretation. A smaller community project provides access to a bog nature reserve. The interesting thing about these protected areas is that they were created by community initiatives and not by environmental planners. Other activities in the area include farm visits – some farms are open on a regular basis. These farms have obtained a 'Working Farms of Ireland' branding which includes quality criteria. Other facilities include interpretive centers, theatres, driving routes, golf, horse riding and fishing.

The quality management process: As mentioned, the accommodation standards are monitored by the Irish Tourist Board national scheme. By providing varying grades, owners are encouraged to upgrade their facilities. LEADER resources have been used to help accommodation establishments improve their quality. Also the provision of training has been a key feature in the region. The national training agency CERT has designed various training programs such as "Taste of Ballyhoura" which gives small grants to encourage investment in food service facilities, training and technical support, the production of brochures and a recipe competition to publicize quality food services. Revenue from food and catering has more than doubled in the region and 25 new establishments (120 new jobs) have been created. The main training focus is on making sure that the food service industry meets the new national hygiene standards as an incentive for participation. Another program known as QUEST aims at lifting performance and quality in an integrated manner by improving overall management competence.

Customer feedback: Guests are provided with a questionnaire in their information pack which they are to send in after their trip. They are asked about their experiences during the visit and so on.

Conclusion: The tourism industry has grown by 25 times in 10 years and employed 270 full time persons in 1998 compared to 150 in 1995. Jobs were created for the unemployed and many new enterprises were set up. New products reflect market trends (e.g., the development of walking). Quality has improved overall with 60 accommodation establishments and 25 food outlets having improved their facilities and services.

Montana de Navara, Spain: This rural tourism destination in northern Spain covers an area of 5,000 square kilometers and is home to 77,000. It is both a forested and agricultural region and is currently the leading area for rural tourism in Spain. Most tourists come to enjoy the natural environment. The Rural Hotels Association has already adopted its own initiative for quality. There is also a broader understanding that quality for the entire visitor experience should be promoted and this initiative has been adopted by the three local tourism consortiums even though it has been developed and is administered centrally. The rural tourism product has been improved through the implementation of routes and trails, the promotion of local produce, the creation of a rural tourism guide and central reservation service.

CONCLUSION

The preceding report has offered an insight into best practice in protected areas around the European Union. It has also examined the concept of IQM as it is applied to tourism development in destination areas, specifically rural areas – many of which include protected lands. The question is does this information have any relevance to the implementation of pilot schemes in Denmark. Below, some brief questions and/or thoughts are compiled as to how the above information could pertain to the Danish national park case.

1. Most, if not all the cases that have been discussed, encompass human settlements, which is also the case in Denmark. It appears that the European Commission is a firm proponent of the implementation of IQM in tourism as it applies to rural areas, including many protected areas and because this process involves a number of stakeholders, including national tourism boards, it may be something that the Danish Tourism Board wants to explore further. IQM could serve as the guiding principle, which underlies all the other tasks that will drive this project.
2. It seems, in any case, that many of the actions that are already been taken relate to IQM, for example the study of visitor preferences, expectations, and so on. Based on what has happened in other destinations that have already implemented IQM, an IQM strategy could be tailor-made for Møn. Among others, this will involve stakeholder identification, visitor surveys, recognition of businesses and services where seals of quality can be applied and so on. The branding of the national park can also be a major consideration.

In final analysis, this could serve as the means to guide the project forward and it can be an important exercise that could be applied to other similar destinations around Denmark.

BIBLIOGRAPHY

Council of Europe (website). *The Europe of Cultural Cooperation: Cultural and Natural Heritage*. (website accessed on May 1, 2004). http://www.coe.int/T/E/Cultural_Co-Operation/Heritage/

Denman, R. (date unknown). Ballyhoura, Ireland: Case Study Draft – prepared for the DGXXXIII initiative on “Integrated Quality Management for Rural Tourism Destinations”. Draft.

[http://www.leaderii.ie/A555A1/leader/linnnews.nsf/0/b671920fccc27ce38025674a00495527/\\$FILE/Article%20by%20Richard%20Denman.doc](http://www.leaderii.ie/A555A1/leader/linnnews.nsf/0/b671920fccc27ce38025674a00495527/$FILE/Article%20by%20Richard%20Denman.doc) (website accessed on May 3, 2004)

Ecotourist.org (2003). The European Charter for sustainable tourism in protected areas. http://www.eco-tour.org/info/w_10168_de.html (website accessed on May 3, 2004)

Europa (European Commission) (2004). *Sustainable tourism based on natural and cultural heritage*.

European Commission. 2000. *Towards quality coastal tourism: Integrated quality management (IQM) of coastal tourist destinations*. Brussels: Enterprise Directorate-General Tourism Unit.

European Commission. 1999. *Sustainable tourism and Natura 2000: Guidelines, initiatives, and good practices in Europe*. Luxembourg: Office for the Official Publications of the European Communities.

McNeely, J.A., J. W. Thorsell, and H. Ceballos-Lascurain (with assistance of IUCN). 1992. *Guidelines: Development of National Parks and Protected Areas for Tourism*. Madrid: WTO/UNEP Joint publication.

Stevens, T. and Associates (2002). ‘Sustainable tourism in national parks and protected areas: An overview.’ Report to Scottish National Heritage. <http://www.snh.org.uk/pdfs/strategy/rural/sr-es01.pdf> (website accessed May 3, 2004).